

洋学文庫
文庫8
C 1119

無本
内科撰
我
爾
ゴ
ル
ト
ル

Red circular seal impression, likely a library or collector's mark, containing Chinese characters in seal script.

E Z U . V E R D E
GENEESKONST,
O F
K O R T O N D E R W Y S
D E R M E E S T E
INWENDIGE ZIEKTEN;
T E N N U T T E V A N
C H I R U R G Y N S,

Die ter Zee of Velde dienende, of in andere om-
standigheden, zig genoodzaakt vinden dus-
danige Ziekten te behandelen.

D O O R
JOHANNES DE GORTER,
Medicinæ Doctor en Professor.

T E A M S T E R D A M,
By **ISAAK TIRION,**
Boekverkooper, vooraan in de Kalverstraat,
in HUGO GROTIUS, MDCCXLIV.

文庫 8
C 1119

65- 1102

VOORREDEN.

De tyden en omstandigheden van zaken vereischen somtyds, dat een inwooner van een Gemeenebest zig beneerstige meer te doen dan wel op andere tyden, en in byzondere gelegenheden iets te ondernemen, dat men niet by der hand zou nemen, ten ware de opkomende zaken iets zulks vorderden. Dusdanige tyden en gelegenheden beleven wy thans, waar in de Hooge Machten van het Land goed gevonden hebben meer Oorlogs toebereitzaelen te maken, tot beveiliging en bescherming van ons lieve Vaderland; en daarom ook meer menschen in hunnen dienst hebben aangenomen, om dit goede oogmerk te bereiken. Dewyl nu onder dit grooter getal ook meer menschen noodig zyn, die de ziekten en gebreken, welke daar onder voorvallen, weten te genezen, en te herstellen; is het te duchten, dat men te weinige zal vinden die in deeze wetenschap genoegzame onderrigtingen ervarenheid hebben; voornamentlyk, om dat men in deeze Landen niet gewoon is, de Genees- en Heelkonst te gelyk te leeren; welke beide deelen nochtans in dit tydtgewricht even noodzakelyk zyn. Alle die in 's Lands dienst zyn, zyn zoo wel inwendige ziekten als uitwendige kwaalen onderhevig; terwyl men ondertusschen zich niet op alle plaatzen, en op alle Scheepen, van twee personen kan voorzien, waar van

* 2

de

V O O R R E D E N.

de een de inwendige, en de ander de uitwendige ziekten geneest; zoo vereist of veronderstelt men dat deeze beide wetenschappen in een en denzelfden persoon worden bevonden. Ik weet wel, dat men by eenige Chirurgyens, en in de Gasthuisen, onderwys geeft aangaande de uitwendige gebreken, en het behandelen der operatien: maar dit kan niet of weinig baaten in de inwendige ziekten, welke door de Geneesheeren worden behandelt. Andere, die zich beneerstigt hebben om de inwendige ziekten te kennen en te geneezen, zyn veelmalen zoo weinig ervaren in de uitwendige ziekten, en het verrichten der Operatien, dat men aan de zelve, met geen genoegzame gerustheit, de uitwendige ziekten kan toevertrouwen. Hier komt by, dat deeze wetenschap niet wel kan bekomen worden, zonder de Latynsche tale te verstaan. En gelyk'er zeer weinige zyn, welke zich in dienst van het Land begeven, om de Genees- en Heelkonst te oefenen, die der Latynsche tale kundig zyn, vindt men ook weinige welke ervaren genoeg zyn, om onder zulk een groot getal van Menschen, het ampt van Genees- en Heelmeeester teffens, zo als vereischt wordt, te kunnen waarnemen.

Om dit gebrek, zoo veel in myn vermogen is, te verbeteren, heb ik, uit liefde tot myn Vaderland, en op het aanraden van verscheiden goede vrinden, en die den welstand van ons Vaderland beminnen, voorgenomen dit Werkje, dat

V O O R R E D E N.

dat ik tegenwoordig gemeen maak, in onze Moedertaal te beschryven. Het zelve bevat de voornaamste ziekten welke door inwendige Medicynen moeten geneezen worden; en is zoo eenvoudig en met zoo weinig diepzinnige redeneering opgesteld, als my mogelyk is geweest: maar ondertusschen zoo getrouw, dat de Lezer zich veilig daar op kan verlaaten.

Daar zullen'er zyn, die oordeelen, dat dit Werkje niet is overeenkomende met myn Ampt, als Hoogleeraar; eensdeels, om dat het in onze Moedertaal geschreven is; anderdeels, dat het niet genoeg met redeneering is opgesiert: doch de zulken meen ik dat in hunne overleggingen missen. Dit Werkje in de Latynsche tale beschreven zynde, dat voor my gemaklyker zou zyn geweest, zou voor het grootste gedeelte, van hun, waar voor het geschikt is, als dezer tale onkundig, van geene nuttigheid geweest hebben. Oordeelt men het verachtelyk, om dat het zonder uitgebreide redenering en menigvuldige bewyzen is opgesteld? ik acht dit oordeel ongegrond, nademaal het myn oogmerk in dit Werkje niet is, door redeneeringen en proeven de ziekten te verklaren en het gezegde te bewyzen; dit heb ik in andere Latynsche Werken, door my in het licht gegeven, gedaan. In dit heb ik alleen voorgenomen de tekenen op te geven, waar aan men de ziekten kan kennen; aanwyzing te doen, wanneer zy in derzelver aart veranderen; of welke ziekten uit verscheiden

V O O R R E D E N.

oorzaken spruiten; op dat men, door de bykomende tekenen, zou kunnen weten, of de ziekte verandert is in aart, dan uit een min gewone oorzaak voortgekomen is. Op dit alles heb ik een of twee voorschriften van Medicynen laten volgen, welke in zulke opkomende gevallen met nut kunnen gebruikt worden. Alles wat tot de Natuur-Schei-, en Ontleedkunde behoort, heb ik onaangeroert gelaten; zelfs de uitwendige ziekten, die in myne Gezuiverde Heelkonst worden beschreven; en my alleen willen ophouden, met de inwendige ziekten welke het meest voorkomen; op dat dit Werkje zou kunnen dienen voor allen die het Gemene Land, zoo ter Zee als te Velde dienen; als ook voor die onze konst ten platten lande oefenen, daar men zich niet gemaklyk van een Geneesheer kan voorzien.

Ik voorzie wel dat sommige zullen zeggen, dat ik met dit Schryven de Medicynsche wetenschap tracht den bodem in te slaan; om dat ik hier door gelegenheit geef, die wetenschap te kunnen oefenen zonder het leeren van de Latynsche taale, en zonder het hooren der Lessen van de Hoogleeraaren. Het zyn maar lage geesten, die zich door dit Spook laten verschrikken: want die deeze dingen alle weet, is maar alleen zoo ver gevordert, dat hy eenige ziekten kan geneezen, en grove mislagen vermyden; maar nog zeer verre van den naam te verdienen van een' Geneesheer.

Het

V O O R R E D E N.

Het is in ons Gemeenebest zo gesteld, dat men ten platten lande, en in den dienst van het gemeene Land, zich moet vernoegen met Heelmeeesters, welke de uit- en inwendige Ziekten te gelyk behandelen. Zelfs wordt in sommige Steden de zorg over ziekten niet alleen aan Geneesen Heelmeeesters overgelaaten; nademaal zig ook de Apothekers bevllytigen het ampt van Doctor te bekleeden; en van 't Gemeen, dat onvermogen is over de bekwaamheid of onbekwaamheid te oordeelen, boven een dooroefend en ervaren Geneesheer gesteld worden. Wat hier van zy laat ik liever andere oordeelen, en zal maar alleen te borde brengen, wat my zelve wedervaart. Ik moet my dikmaal verwonderen, dat menschen die eenen grooten naam in de Geneeskunst-oeffening bekomen hebben, zoo onkundig zyn in de Geneeskunst, dat ik het schande zou oordeelen aan dezelve de waardigheid van Geneesheer te geven. Daar zyn evenwel eenige weinigen, die het stuk redelyk machtig zyn: maar als ik het klein getal van deze vergelyk by alle die in- en uitwendige ziekten behandelen, kan ik 't niet anders dan beklaglyk aanmerken, dat 'er in deeze wetenschap zo weinige bekwame Mannen gevonden worden. Het aantal van deeze onkundigen zal door dit Werkje niet vermeerdert of vermindert worden: en de tydsgesteldheid maakt noodzakelyk, dat veele door onkundige moeten behandelt, en dus niet zelden verwaarloost, of mis-

han-

V O O R R E D E N.

handelt worden. Dit gebrek ben ik niet in staat te verbeteren, om dat men geen Leermeefters vindt welke de Geneeskunde in onze Moedertaale voorftellen. Eenige vindt men in de Heelkonft, eenige weinige in de Ontleedkunde; maar de kenniffe van deeze deelen is niet genoeg om ziekten te kennen en te geneezen. Om dan hier in eenige hulpe toetebrengeen, en dit gebrek eenigzins te vervullen, heb ik voorgenomen dit Werkje uit te geven, op dat de ongeletterden zich hier van zouden kunnen bedienen, en daar van gebruik maken, in zulke gelegenbeden daar men geen bekwaam Geneesbeer kan bekomen.

De Lezer kan uit dit gezegde gemaklyk myn oogmerk op maken; namentlyk dat het my te doen is, om het Gemeenebest ten nutte te wezen in deeze tydts omftandigheden; waar toe ik meen dat yder ingezeten verpligt is; en zal my daarom niet bekreunen, wat andere zullen weten in te brengen.

Ik verwagt wel dat dit Werkje aan zommigen wat duifter zal voorkomen; eerftelyk, om dat het wat al te kort van ftyl gefchreeven is, en te weinig voorbeelden by gebragt worden om het gezegde te ftavaen: maar dit heeft niet anders kunnen zyn, of het zou niet voldaan hebben aan het oogmerk, 't welk was een korte verhandeling te geeven. Doch dit is te helpen, zo de Lezer zich wil verledigen een zaak driemalen te herleezen, 't geene in een korte be-

V O O R R E D E N.

beschryving gemaklyk te doen is; daar men in een langwylige verhandeling dikwyls aan eens te lezen reeds te veel heeft.

Het ander is van meerder belang; namentlyk; dat ik de redeneeringen vestig op eenige fundamenten in de praxis, die by anderen niet alle gevonden worden. De zaak is waar, en ik zie geen weg om dit gebrek te vermyden, ten ware ik wegens die byzondere grondbeginzelen afzonderlyk fchreef: doch dat zou te langwylig zyn; en is ook door my in myne andere Latynfche Werken al ten deele verricht. Ik vind ook geen noodzaaklykheid dit in onze Moedertaal te herhaalen; want alle die zulks noodig hebben te weten, verftaan ook de Latynfche spraak.

Hier op zou mogen gevraagd worden, of het dan niet beter ware geweest, deeze nieuwe grond-beginzelen in de Praettyk, over te ftaan, of de oude en reets aangenomene te gebruiken? Hier op dient, dat ze niet alle nieuw zyn, maar alleen eenige weinige, welke ik in myn konft-oefening en ftudi noodig geoordeelt heb daar by te doen: want de Lezer zal in het doorbladeren wel ontdekken, dat ik de grondwetten der fcheikonft, ontleedkonft, werk- en waterloopkunde wel bewaardt; maar 'er altyd by gevoegt heb, wat onderscheid van wetten 'er gevonden worden in een levendig lichaam, en in een doot werktuig. Wanneer ik dan onder-vond, dat de uitlegging was gevestigd op een

V O O R R E D E N .

dood werktuig, en dat de zelve moest afgeleid worden van een levendig werktuig, heb ik het eerste verworpen in dat stuk, en het laatste in de plaats gestelt. Hier toe meen ik zoo veel recht te hebben als myne voorgangers; om dat het niet is van beden of gisteren, dat ik aangevangen heb de genees- en heelkonst te oefenen, en werk te maken van wel en voorzichtig te geneezen. Zelfs houd ik my verzekert, dit zoo wel als iemand anders te mogen doen, om dat ik by na myn gantsche leeftydt heb doorgebracht om de Praxis te doorgronden; daar anderen dikwyls alleen het een of ander deel der Medicynen ter beproeving of verbetering voor zich nemen. Zodanige grondbeginselen derhalven, welke ik gevonden heb, en in de Practyk van merklyk nut en dienst zyn, heb ik ook hier kortelyk voorgesteld, om den Lezer tot gemaklyker begrip van zaaken, en zekerder genees-wyze te brengen. Die grond-beginselen achter te laten, in het beschryven der ziekten, dunkt my zou zoo ongerymt wezen, als een huis te willen bouwen zonder fundamenten gelegd te hebben. Zo het den ongeletterden niet zal lusten myne korte redeneeringen na te gaan, kan hy zich vernoegen met de voorgeschreven ordonnantien, welke ik tusschen den tekst heb ingevoegt, en niet afzonderlyk, gelyk van my in de Gezuiverde Heelkonst gedaan is, om te minder mislagen in de verkiezing te begaan.

Ik

V O O R R E D E N .

Ik heb in de Ordonnantien myn werk gemaakt, om maar weinige middelen op te geven, en onder die de beste, eenvoudigste, en van de minste prys; op dat yder, die dit Werkje zal gebruiken, zich gemakkelyk van alle de inwendige medicynen zou kunnen voorzien, en de zelve overal mede nemen; dat voor Leger- en Scheeps-Chirurg yns zeer nootzakelyk is.

Wanneer iemand de gedistilleerde wateren niet kan na houden, mag hy wel in plaats van die gebruiken water met garst of brood gekookt, en by yder twee of drie lood van dit gekookte water een druppel van die gedistilleerde oly voegen als het water dat voorgeschreeven wordt: eer deeze oly daar by gedaan wordt, zal het best zyn die vooraf met een weinig suiker te mengen.

Yder merkt wel dat dit Werkje niet voor geletterden en in de konst ervarenen geschreven is; en daarom zal het my, vertrouw ik, niet kwalyk genomen worden, dat ik over al de eenvoudigste wyze van voorstellen gehouden heb; geen plaatzen aanhaal van andere schryvers; en geen voorbeelden bybreng, om iets te bevestigen: want dat zou te langwylig zyn voor dit Werkje, dat niet geschikt is om van de grond-beginzelen af, iemand in de Geneeskunde te onderwyzen; maar alleen om de zodanigen te hulpe te komen, die zonder grond-beginzelen geleerd te hebben, de Geneeskunde moeten oefenen.

Nie-

V O O R R E D E N.

Niemand denke dat, als by deeze dingen alle verstaat, en weet te gebruiken, by den naam van een bekwaam Doctor, zou mogen dragen. Hy is 'er waarlyk noch verre af: by verstaat geene grondbeginzelen, en kan gevolglyk de Geneeskunst niet met oordeel oefenen. Want dit Werkje is niet anders dan eene handleiding voor onkundigen, welke zig hier door voor grove mislagen in de konst te begaan, kunnen hoeden.

En schoon ik dit met een goed oogmerk geschreven heb, om het Gemeenebest ten nutte te wezen, en zonder iemand te willen beledigen, of nadeel toe te brengen; zullen 'er waarschylyk zyn, die het mispryzen zullen, om dat de Wetenschap der Geneeskunst daar door te algemeen gemaakt wordt. Ik meen, in tegendeel, meer verplicht te wezen het Gemeenebest en veele noodlydenden te hulp te komen, dan iets zulks verborgen te houden, om de geneigtheid van eenige weinige Konstoefenaars: terwyl het wel zeker is, dat verstandige en geoefende, hier over geen ongenoegen zullen opvatten. Ik heb hier in groote Voorgangers: in Engeland, Duitsland, en Frankryk, wordt alles hier toe dienende, door 't gezag van de Vorsten dier Landen, in de Moedertaale verhandelt; op dat de gemeene man deeze wetenschap zoude kunnen leeren. Hier te Lande kan men wel in zyne Moedertaale eenig onderwys bekomen in de Chirurgie, en hier en daar

V O O R R E D E N.

daar ook in de Anatomie: maar my is geen plaats in ons Land bekend daar men, zonder behulp van de Latynsche taale, onderrigting kan ontfangen in het kennen en genezen van inwendige ziekten. Ondertusschen moeten de zieken meest behandelt worden van zulke konstoefenaaren, welke nooit onderwezen zyn. Hierom mag men met recht, in navolging van 't gemeen, zeggen, dat de Ondervinding de beste leermeesteresse is; want als deeze menschen met 'er tyd niet wat leerden door ondervinding, zouden zy niets weten. Ik beklaag evenwel de Lyders, die met gevaar van hunne gezondheid en leven, hebben moeten strekken tot proefneming van zulken, welke de konst in 't vervolg moeten oefenen. Waare het niet beter, en voor het menschelyk geslagt heilzamer, dat de leeringen door veelvuldige ondervindingen bekomen, eerst wierden medegedeelt, en dat zulk een onderwezen dan eerst begon de konst te oefenen? Waarlyk in de Heel- en Genees-kunst is meer te leeren, dan een mensch in zyn leven kan machtig worden. Ten opzichte van my zelve wil ik wel bekenen, dat niet tegenstaande ik my, bynaar myn gantschen leevenstydt, alleen heb op gehouden in het doorgronden en genezen der uit- en inwendige Ziekten en gebreken, ik op verna tot nog toe in alles geen doorzigt heb. Hoe het dan geschapen is met de zulken, die zonder voorgaande leeringen de konst oefenen, laat ik aan eensyders oordeel. Zoo

V O O R R E D E N.

Zoomy iemant vraagde, op wat wyze dit gebrek zoude kunnen verbeterd worden; ik weet geen beter middel dan dat wy hier te Lande, in navolging van andere, onze leeringen in onze Moedertaal verrigttten. Want als men het getal der konst-oefenaren nagaat, zou ik misschien niet missen, als ik zeide, 'er wel tien te wezen die de konst oefenen, met inwendige middelen te gebruiken, tegen een die vooraf daar in onderwezen is. Beschouw maar eens het groot getal, dat dienst doet in de Legers te lande, en op de schepen, zoo wel ten oorlog als het dryven van koophandel en tot de visschery uitgerust; in alle dorpen en ten platten lande: hoe weinige zyn'er onder deze, die buiten het Chirurgikale iets geleert hebben; en evenwel moeten deeze allen inwendige ziekten behandelen. Dit groot getal vergeleken tegen het kleingetal der Doctoren in de steden, zal wel een tienvoudig getal uitmaken.

Terwyl nu deeze Leerwys in ons Land geen plaats heeft, weet ik geen beter middel, om dit gebrek te vervullen, dan het schryven in onze Moedertaale, op de klaarste, kortste en eenvoudigste wyze. Kan zig iemant hier mede niet voldoen; om dat hy begeerig is naar een klaarder en grondiger kennisse van zaken; ik weet hem geenen beteren raad te geven, dan de Latynsche taale te leeren, en zodanige Hoogleeraren te gaan hooren welke de Geneeskunst in alle derzelver deelen voor hunne Leerlingen

ver-

V O O R R E D E N.

verklaren. Ten ware de Hooge Overigheit eens bekwame mannen aanstelde, die gehouden waren in onze Moedertaal de Medicynsche wetenschap, tot welzynen ten nutte van het gemeen voor te leeren.

Dewyl ik in de Nederduitsche tale schryf, voorzie ik dat dit van kundigen en onkundigen zal gelezen en beoordeelt worden: het oordeel over dit myn schryven zal zeer verschillig wezen. Die de konst oefenen vooraf niet onderwezen zynde, en eerst beginnende te practizeeren, zullen het pryzen, om dat zy hier door hulpe bekomen. Sommige practizeerende Doctoren, die niet gaarne zien dat eene wetenschap voor't Gemeen ligt gemaakt wordt, zullen het mogelyk verachten. Andere, op andere wyze in hunne jeugd onderwezen zynde, of maar een geringe kennis van de Geneeskunst hebbende, zullen sommige zaken niet verstaan, en 'er daarom niet dan met kleinachting over oordeelen. Ik heb besloten eenen iegelyken zyne vryheid te laten; en gelyk ik niemant hier mede heb willen beledigen of verongelyken, zal ik my ook niet ligt door het oordeel van eenen anderen beledigd achten. Het zal my vergelding genoeg zyn voor mynen arbeid, zo ik, als een Inwooner en Burger, eenig nut aan't Gemeenebest heb konnen toebrengen.

Op dat in dit Werkje niets zoude achtergela-

laa-

V O O R R E D E N.

laaten worden, dat eenige duisterheit kan geven voor de ongeletterde, heb ik 't noodzakelyk geoordeelt, dit, niet alleen met een gewoon Register, aanwyzende de Nummers of Zinsnydingen, te verryken; maar ook te gelyk op te geven de konstwoorden hier in voorkomende, nevens der zelve vertaaligen; op dat als men in den tekst een woord vindt dat onderaan niet is overgezet, men zich zoude kunnen wenden na het Register der Vertaaling, en het aldaar opzoekende vinden.

INHOUDT.

I N H O U D T.

ALGEMEENE ZIEKTEN.

HOOFDST.	Bladz.
I. Koorts. § 1.	1
II. Ongedaantheid. §. 17.	15
III. Bederving. §. 21.	20
IV. Scheurbuik. §. 29.	31
V. Zinkingen. §. 37. <i>verhoudheid.</i>	37
VI. Jigt. §. 46.	42
VII. Winden. §. 50.	46
VIII. Geelzucht. §. 57.	54
IX. Zwarte Galziekte. §. 64.	61
X. Benauthheit. §. 68.	65
XI. Lammigheid. §. 72.	66
XII. Waterzucht. §. 76.	71
XIV <i>besmetting van pokken.</i>	

ZIEKTEN DES HOOFTS.

XIII. Slaapzucht. §. 82.	78
XIV. Slaaploosheit. §. 88.	83
XV. Bezwyming. §. 93.	87
XVI. Duizeligheit. §. 99.	92
XVII. Ylhoofdigheit. §. 107. <i>Waterkrans.</i>	96
XX XVIII. Kramp- en Stuiptrekking §. 113.	101
XXII XIX. Hoofdpyn. §. 120. <i>Rik.</i>	109

ZIEKTEN DER HALS.

XX. Bruin in de Keel. §. 127.	114
-------------------------------	-----

**

ZIEK-

I N H O U D T.

ZIEKTEN DER BORST.

HOODST.	Bladz.
XXI. Hoest §. 133.	120
XXII. Bloed-spuwen. §. 143.	128
XXIII. Zyde wee. §. 147.	135
XXIV. Longe-wee. §. 152.	140
XXV. Aamborstigheid. §. 156.	143.

ZIEKTEN DER BUIK.

XXVI. Bloed braking. §. 163.	151
XXVII. Walginge. §. 166.	154
XXVIII. Braking. §. 173.	160
XXIX. Verlooren eetlust. §. 177.	162
XXX. Verkeerde eetlust. §. 182.	165
XXXI. Zode. §. 187.	170
XXXII. Pyn voor 't hart §. 191.	173
XXXIII. Verkeerde dorst. §. 197.	178
XXXIV. Bezwaarlyke spys vert. §. 202.	182
XXXV. Kolyk. §. 207.	188
XXXVI. Drekbraaking. §. 218.	199
XXXVII. Hardlyvigheit. §. 222.	202
XXXVIII. Spysloop. §. 227.	206
XXXIX. Bort. §. 232.	208
XL. Buikloop. §. 237.	211
XLI. Levervloed. §. 241.	214
XLII. Roodeloop. §. 244.	216
XLIII. Rynelyke buikloop. §. 247.	218
XLIV. Persing. §. 254.	223
XLV. Wurmen. §. 260.	227
XLVI. Trommel zucht. §. 264.	229

Ziek-

I N H O U D T.

ZIEKTEN DER PISWEGEN.

HOOFDST.	Bladz.
XLVII. Graveel. §. 267.	231
XLVIII. Bloedwateren. §. 274.	237
XLIX. Pislloed. §. 280.	241
L. Opstopping van de pis. §. 285.	244
LI. Droppel pis. §. 292.	249
LII. Moejelyk wateren §. 298.	252
LIII. Onmacht om de pis op te houden. §. 299.	252

• *Ziekten van vrouwen.*

ZIEKTEN BUITEN OP DE HUID.

63 LIV. Kinderpokjes. §. 300.	254
64 LV. Mazelen. §. 317.	263

LVIII • *opstopping der maandstonden.*
onmatig vloed der maandstonden.
Witte vloed.
Ziekten der Zwangerschap vrouwen.
 LXII — — — *Kraamtraanen.* Door

Door den Auteur van dit Werk
zyn in 't Ligt gegeven de na-
volgende Boeken.

IN QUARTO.

De Perspiratione insensibili Sanctoriana Batava
Tractatus, *Editio secunda.*

De Secretione Humorum e Sanguine ex Solido-
rum Fabrica præcipue & Humorum Indole de-
monstrata.

Medicinæ Compendium in Usum Exercitationis
Domesticæ, Pars prima & Secunda, 2 vol.

Morbi Epidemici brevis Descriptio & Curatio per
Diaphoresin.

Exercitationes medicæ Quatuor 1. de Motu Vita-
li. 2. de Somno & Vigilia. 3. de Fame 4. de
Siti.

Medicina Dogmatica, Tres Morbos particulares,
Delirium, Vertiginem & Tussim exhibens.

Medicina Hippocratica exponens Aphorismos Hip-
pocratis.

IN GROOT OCTAVO.

De gezuiverde Heelkonst ter onderwyzinge van
den Leerenden en Konstoeffenenden Heelmee-
stere. De TWEEDE DRUK van dit werk
zeer veel vermeerderd en verbeterd, wordt thans
uit het Latyn vertaald: en zal spoedig het Ligt
zien.

Kort Vertoog of Aanwyzing hoe en waar de Sluit-
band der Kraamvrouwen moet gelegd worden.

KORT

KORT ONDERWYS

AANGAANDE EENIGE

MEEST VOORVALLENDE

ZIEKTEN.

I. HOOFDSTUK.

Van de Koorts. (*Febris.*)

1.

De Koorts is een inwendige ziek- Bepaling.
te, uit een verborgene oor-
zaak, beginnende met koude
en huivering, het aangezicht
wordt bleek en vervallen, de
pols is dan gemenelyk zwak
en ras. Daar op volgt over-
matige hitte en droogte over het gantsche
lichaam, meestentydt met dorst verzelt, de
pols is dan snel en harder, het aangezicht
begint rood en opgezwollen te worden.
Daar na begint de hitte te verminderen, de
huid wordt vochtig en het zweet begint uit te
breken, de pols wordt langzamer en zag-
ter. Eindelyk verdwynen alle deeze toeval-
len en daar wordt meestentydt eenige zwak-
heit nagelaten.

2. Daar zyn twee soorten van Koortsen, na- Verde-
mentlyk (1) waare en (2) valsche. De waare ling

A

Koort-

(1) *Idiopathica.* (2) *Symptomatica.*

Koortfen zyn die haar eigen oorzaak hebben, en komen met de bovengenoemde tekenen: deeze brengen in verscheiden deelen van het lichaam wel eenige toevallen voort, maar die niet verdwynen of genezen kunnen worden, of de oorzaak van de Koorts moet eerst weggenomen zyn: ook zyn deeze toevallen gewoon te komen na dat de Koorts al begonnen heeft. De valsche of onware Koorts is, die by toeval spruit uit een andere oorzaak van eene ziekte, als na wonden, plettering, branding of iets diergelyks; deeze is groot of zwaar na dat de oorzaak groot is, en is gewoon naderhand te beginnen: deeze verdwynt niet en kan ook niet geneezen worden, zoo lang de voorige ziekten blyven, waarom in de genezing hier wel op gelet moet worden.

Onder-
scheid der
Koort-
fen.

3. Wanneer men het aanhouden der Koortfen nagaat, vindt men drie soorten. Eerstelyk een Aanhoudende (1) of gedurige Koorts zonder eenige verpozing, die na dat hy een, vier, zeven of meerder dagen heeft aangehouden, geheel verdwynt. De tweede soort is een Tusschenpozende (2) of gaande en komende Koorts, deeze maakt Koorts verheffinge even eens als de gedurige, maar duurt zelden langer dan een dag, wanneer zy schynt geheel verdwenen te zyn, maar komt den volgenden, of anderen, of derden dag weder, en daarom een Alle daaghsche, Anderen daaghsche en Derden daaghsche genaamt, welke laatste twee soorten ook wel verdubbelt worden. De Derde soort is een Verpozende (3) Koorts, deeze maakt even eens weder komen

(1) *Continua.* (2) *Intermittens.* (3) *Remittens.*

mende Koorts verheffingen, als de tusschenpozende, maar de eerste verheffing is nog niet geeindigt, of de volgende is al weder begonnen. Het gebeurt meermalen, dat een toenemende tusschenpozende Koorts in een dusdanige verpozende Koorts verandert; maar meest komt deeze voort uit een andere ziekte, waarom deeze Koortfen zoo zeltzaam geneezen worden.

4. Alle Koortfen worden veroorzaakt, wanneer eenige tegennatuurlyke scherpte het lichaam aandoet, of onder de vochten vermengt is, voornamentlyk in dat vocht, dat natuurlyk van binnen de Slagaderen bedekt. Deeze scherpte de Slagaderen prikkelende, maakt dat deeze zich meer bewegen, op dat zy van dit tegen natuurlyke ontslagen werden. Het is een wet in een levendig lichaam, dat alle deelen die geprikkelt worden zich meerder bewegen, om alzo het prikkelende uit te werpen; wanneer deeze prikkeling een wyltyds duurt, dan is wederom een natuur-wet in de vochten, dat zy een vocht verschaft waar mede dit prikkelende wordt omwonden, dat men uit haar gedaante Etter mag noemen, gelykerwys men ziet als maar een splinter in het vleesch wordt gestoken. Deeze twee natuurwetten t'zamen werkende, omwinden de scherpte en dryven haar na buiten, by aldien deze niet te gelyk zoo ten onderen gebragt kan worden, dat het geen scherpte meer is.

Inwendi-
ge oorza-
ken.

5. De uitwendige oorzaken, welke deeze scherpte aan het lichaam mede deelen, zyn meesten tydt te zoeken in de besmettelykheit van de lucht, of in de belette ongevoelige uit-

Uitwendi-
ge oorza-
ken.

waaffeming (1): want de Koortfen, welke voortkomen uit bedurven vochten in de maag of darmen, zyn zelden een beftendige order houdende, waarom dezelve behooren tot de valsche of toevallige Koortzen, en moeten daarom niet op de gewone wys geneezen worden, maar volgens den aart dier ziekten, waar van de koorts een toeval is. Hier in worden veel misflagen begaan.

Gevolgen.

6. Alle waare Koortfen bereiden haar eigen stof en werpen die eindelyk uit, ten deele door het zweet en ongevoelige uitwaaffeming, en ten deele door de pis, onder de gedaante van een wit zetzel. Daarom is dusdanig een teken in de pis een goed teken: maar die zonder zetzel blyvende is het een teken dat deeze Koortsstof niet geloofd wordt. Maar in de Koortfen uit bederving der vochten voortspruitende, is het zetzel in de pis een teken van bederving, en na mate dat de bederving groot is, is ook het zetzel overvloediger, waarom het zetzel in de valsche of toevallige Koortfen meesten tyd een kwaad teken is. Wanneer in de waare Koortfen de beweging te groot is, dat men leert uit de harde en raffe pols, en uit de groote hitte van het lichaam, dan wordt geen Etter gemaakt, welke het zetzel in de pis verschafte; maar een bedurven vocht, welke wy *Ichor* noemen, waar door de pis hoog-rood wordt geverft, zonder voortbrengen van zetzel, dat daarom een kwaad teken is. Daar en tegen wanneer de beweging te zwak is, dat men uit de zwakke pols en koude des lichaams gewaar wordt, dan krygt men bleeke pis met geen zetzel, of als het zetzel gezien wordt is het ongebonden door de geheele massa van de pis ver-

(1) *Insensibilis Perspiratio.*

verspreidt, of zakt na de grond slymerig of meelachtig, blyvende in dit geval de Koorts zeer lang aanhouden, en de zieken krygen lichtelyk verstopping der ingewanden, alwaar deeze slymerige stof wordt opgehoopt. Het gebeurt ook veelmalen, dat deze Koortsstof, blyvende aldus in het lichaam, wordt verandert in een bedurven vocht, welke dan een ander soort van ziekte voortbrengt, waar onder de Koorts schynt te schuilen.

7. In de waare Koortfen zyn twee zoorten van genezinge. Eerstelyk door een Tegengift, waar door de stof van de Koorts zoodanig verandert wordt, dat zy niet langer vermogen heeft de deelen van het lichaam te prikkelen, om daar door de Koorts te doen volharden; het is niet denkelyk dat deeze Medicynen de kracht zullen hebben om deeze stof geheel uit te dryven, of die te veranderen in een goed vocht. De andere soort volgt maar alleen de wetten van de natuur, die door haare beweging de Koortsstof ten onderen brengt en uitwerpt, byaldien deeze beweging matig is; maar te veel of te weinig zynde, kan de natuur deeze Koortsstof niet overwinnen; de middelen derhalven zyn, die de beweging vermeederen als zy te zwak is, en verminderen als zy te sterk is.

Genezing.

8. Het is zonder tegenspraak, dat yder soort van stof, welke ziekten veroorzaakt, zyn eigen aart heeft, en daarom ook zyn eigen Tegengift vereift: daarom kan men niet alle koortfen met het zelfde Tegengift genezen. My is maar alleen een soort van koortfen bekend, namentlyk de gaande en komende, die door een tegengift genezen wordt; want

Door Tegengift.

tot de gedurige Koorts is nog geen middel gevonden; en tot de verpozende kan geen middel gevonden worden, om dat die meesten tydt toevallig is, en volgens den aart van die verscheiden oorzaken moet genezen worden.

In een
Tusschen
pozende
Koorts.

9. Wanneer dan een tusschenpozende Koorts voorkomt om te genezen, dan kan men tweederlei genezing gebruiken. Eerstelyk door het bestieren van de Wetten der Natuur, welke men Regelmatige Genezing (1) noemt, als hier na geleert zal worden; de andere door een tegengift (2). Waarin men moet acht geven, of deeze Koorts ook voortkomt uit een andere onnatuurlyke oorzaak, gelykerwys de verpozende Koorts, want dan zouw dit tegengift de Koorts niet genezen, om dat die een anderē oorzaak heeft: ten anderen moet men gade slaan, of 'er ook een andere ziekte in het lichaam is, welke de beweging van de Koorts vereist tot haar genezing; want dan zouw men met nadeel van de zieke de Koorts genezen.

Koorts-
middel.

10. Wanneer men dan verzekert is dat het een zuivere tusschenpozende Koorts is, dat dezelve geen andere ziekten in het lichaam moet genezen, en dat die nog eenige tydt zouw dueren, dan is het best hoe eerder hoe beter, voor dat zy kwade gevolgen heeft te weeg gebragt, of het lichaam al te zeer verzwakt, deeze Koorts met dit volgende tegengift te genezen

R. Cort. Peruviani, Unc. j.

Laat dit tot een fyn poejer maken, en meng dat met wat honing of syroop tot een conserf: of meng het met Gom-Dragant tot een Gelei

(1) *Methodica Curatio.* (2) *Antidotum.*

lei gesmolten (1), en maak daar pillen van. Anderzints mag men dit poejer in vierentwintig deelen gedeelt, als poejertjens laten innemen met wat bier of wyn. Men kan ook deeze Koorts-bast gebruiken om te laten trekken in wyn, of te koken in water, maar dan moet men ontrent driemaal meerder gebruiken, eer men de zelfde uitwerking heeft. Deeze quantiteit deelt men in eenige delen, en laat daar van om het uur of twee een deel innemen, in dien tyd als men geen Koorts-verheffing gewaar wordt; hier in volhardt men tot dat niet alleen geen meer Koorts-verheffing wordt bespeurt, maar tot dat men een gezonde pis bekomen heeft, zonder eenig Koorts-zetzel; want zoo lang als het Koorts-zetzel nog in de pis blyft, alschoon dat de Koorts-verheffing schynt weg te blyven, zoo zal kort daar na de Koorts weder keeren, om dat het een teken is dat de Koorts-stof niet geheel is ten onderen gebragt. Tot het verdryven van de anderendaagsche Koorts zal men nauwelyk deeze voorgeschreven hoeveelheit van nooden hebben, maar tot de derdendaagsche Koorts moet men gemenelyk wel twee of driemaal meer gebruiken. Die vreezen dat de Koorts zal weder keeren, dat veel gebeurt des Winters in de derdendaagsche, kunnen het gebruik herhalen na verloop van veertien dagen eer dat de Koorts zouw weder keeren. By dit Koorts-middel mogen wel andere middelen gevoegt worden, of tot gemakkelyker gebruik, of dat men een andere werking te gelyk vereist. Want om dit Medicyn wat smakelyker en geuriger te maken

A 4

(1) *Mucilago Gummi Tragacanth.*

ken, mag men daar by wel wat Oranje-Oli (1) of Oli van Citroenen (2) mengen. Wanneer men te gelyk wat ontbinden wil, dan kan men daar by mengen, (3) Engelsch Purgeerzout, een vierendeel loots, of *Sal. Polychrest Drachm. j.* of (4) Zout van Alst *Drachm. ℥.* Maakt het Medicyn wat veel beweging in het lichaam, dan mag men het mengen met syroop van Slaapbollen (5), of doen daar by *Laudani Liquidum* xx druppels. Het gebeurt veel malen, dat de afgang wat te overvloedig wordt, waarom dan dit Medicyn geen voordeel doet, om dat het door den afgang weder geloost wordt, dan is het best wat rode Rozen (6) of Kaneel (7) daar by te mengen of te trekken, met een weinig *Laudani Liquidum*. Om dat veel menschen een haat hebben opgevat tegens deeze Koorts-bast, (welke ik wel duizentmalen gebruikt heb in zuivere tusschenpozende Koortzen, zonder daar van eenig nadeel gewaar te worden) zoo hebben veele getragt door bymenging van andere middelen de reuk, smaak, en kleur zoo te veranderen, dat men uit het gegeven Medicyn niet konde kennen, dat deeze Koorts-bast daar onder vermengt was, welk soort van bedriegery ik hier onnoodig acht mede te deelen, om dat het de genezing meer belet dan bevordert.

Natuurlyke Genezing.

II. Om dat de levensbeweging de natuurlyke oorzaak is van de geneezing zonder tegengift, zoo moet men in de Regelmatige Genezing (§. 9.) zoo te werk gaan, dat deeze beweging

(1) *Ol. Cort. Aurantior.* (2) *Citrior.* (3) *Sal. Cutbart. Anglican.* (4) *Sal. Absinthii.* (5) *Symp. Papav. alb.* (6) *Rosæ rubræ.* (7) *Cinamomum.*

ging niet te sterk of te zwak is om de Koortsstof onder te brengen en uit te dryven. Deeze genezing heeft in alderlei soort van Koortzen plaats, en is al van oude tyden af in gebruik geweest, en is ook veilig; maar men moet uit de verschynzelen by de Koorts kunnen opmaken, of die te veel of te weinig is, want in een middelmatige beweging behoeft men geen verandering te maken.

12. Wanneer men uit de hitte van het lichaam, hevige pols, en schielyk ademen (§. 6.) oordeelt dat de beweging sterker is dan het lichaam zonder nadeel zouw kunnen dragen, dan doet men een Ader laten, en ook wel herhalen zoo eenmaal niet genoeg is; men gebruikt een verkoelende Clysteer, als

In te groote beweging.

℞. *Hordei mundati,*
Tamarind. aa. Unc. j.
Fol. Sennæ, Drachm. iij.
Aquæ communis, Unc. xvj.

Verkoelende Clysteer.

Kook dit te zamen, en doet by xij oncen van dit doorgezegen vocht

Mellis, Unc. j.
Nitri, Drachm. j.

En laat het warm ingespuut werden.

Het is ook dienstig dat de maag en darmen worden ontlast door een verkoelende Purgatie. Als

℞. *Fol. Sennæ, Drachm. ij.*
Tamarind. Unc. ℥.
Sal. Nitri, Drachm. ℥.
Aq. com. Unc. vj.

Verkoelende Purgatie.

A 5

Laat

Laat dit zagjes opkoken, en geeft dit afkookzel in, wat warm gemaakt: byaldien dit niet genoeg afgang maakt, kan men den volgenden dag wat meerder Senebladen (1) nemen.

Verkoelende
Drank.

Om dat wy de overmatige bewegingen hitte niet kunnen beugelen zonder vocht, daarom is het ten uitersten nootzaaklyk, dat de Lyder veel drinkt, een dunne verkoelende vocht, een weinig te gelyk, en wat warm gemaakt, om dat de veelheit zouw bezwaren, en de koude zou de verhitte vochten doen stollen. Om dat deeze vocht of drank veelmalen moet gebruikt worden, zal ik daar van twee of drie voorbeelden geven.

℞. *Hordei mundati*, Unc. j.
Mellis, Unc. iſ.
Aceti, Unc. j.
Aq. com. Unc. xv.

Laat dit in een besloten steenen pot gekookt worden, tot dat de Gerst ontbonden is.

℞. *Panis biscocti*, Unc. iv.
Tamarind. Unc. iſ.
Cremoris Tartari, Unc. ſ.
Aquæ, Unc. xv.

Laat dit mede in een steenen pot gekookt worden.

℞. *Rad. Acetosæ*,
Panis biscocti, aa. Unc. ij.
Nitri, Drachm. j.
Aquæ, Unc. xxv.

Kook dit te zathen in een steenen pot, en giet het kookzel dan door een Teems.

By

(1) *Fol. Sennæ.*

By deeze drank is het zeer nuttig wat zap van een Citroen of Aalbezien te mengen, en een weinig zuiker voor de smaak. Byaldien onder deeze hitte wat zwakheit is, dan is het goed wat Rhynsche wyn daar by te doen. Is de afgang te gelyk wat overvloedig, dan moet men daar by koken een hand vol Roode Rozen. Van deeze drank moet de zieke drinken zoo lang de hitte te overmatig is, en zich onthouden van alles dat van vlees gemaakt of gekookt wordt, om dat deeze soort van spys en drank lichtelyk in zoo een groote hitte tot verrotting overgaat.

13. Wanneer men uit de koelheit des lichaams, de zwakke en traage pols, en uit de weinige en langzaame ademing bespeurt, dat de levens beweging (1) niet genoegzaam zoude zyn om de koortsstof onder te brengen en uit te dryven, (§. 6.) dan is het nootzaaklyk eenige verwarmende Koortsmiddelen te gebruiken. Als

In te
zwakke
bewe-
ging.

℞. *Rad. Contrajervæ*,
Sal. Absinthii,
Cornu Cervi uſti, aa. Drachm. j.
M. F. Pulveres. xij.

Laat hier van om de twee of drie uren één ingenomen worden met wat vocht.

℞. *Decocti Hordei*, Unc. viij.
Rad. Contrajervæ, Drachm. j.
Tberiaca, Drachm. ij.
Antimonii Diaphor.
Sal. Absinthii, a. Drachm. j.
Sacchari, Unc. ſ.

M. F. Mixtura. Laat hier van alle uren een lepel vol ingenomen werden.

℞.

(1) *Motus Vitalis.*

℞. Rad. *Gentiana*,
Angelica aa. Unc. j.
Card. Benedicti,
Absinthii, aa. M. j.
Vini albi, Unc. xxx.

Laat dit te zamen trekken in een besloten kan of fles, en geef van dit uittrekzel om de uur of drie een half roemertjen vol. Men moet deeze voorschreven Medicynen niet alle te gelyk gebruiken, maar den een of den ander. In het gebruik van deeze middelen volhardt men, tot dat de Koorts door de levens beweging geheel verdwenen is.

Genezing
 in de toe-
 vallige
 Koort-
 sen.

14. De toevallige Koortsen zyn veelen, en daarom kan ik geen algemeene geneezing aanwyzen, want daar zyn weinig ziekten, die geen Koorts mede brengen. Doch uit deeze allen zal ik eenige weinige aanhalen.

Koorts
 uitbedur-
 ven stof
 in de
 maag.

15. Op de Schepen, in de Legers, en op het platte Land, komen veel Koortsen uit een vervuilde maag, welke niet kunnen genezen worden, zonder dat de maag gezuivert is. Wann'er men uit het eeten van zwaar verteerende spys, met weinig lichaams beweging kan oordeelen, dat de maag vervuult is, en daar in bevestigd wordt, door de verlooren eetlust, walging, zwaarte ontrent de maag, oprisping van kwade stof uit de maag, dan is het best aanstonts de maag te ontlasten door een Braakmiddel.

Braak-
 middel.

℞. *Tartari Emetici* gr. iii.
Tamarind. Unc. ʒ.
Ol. Menthae gt. j.
 M. F. *Bolus*.

℞. *Infusi Croci Metallorum*, Unc. j.
 F. *Hauftus*.

℞. Rad. *Hypocacoanae* Scrup. j.
Vini albi, Unc. j.
Ol. Menthae, gt. j.
 M. F. *Hauftus*.

Na dat een van deeze braakmiddelen ingenomen is, moet men rykelyk vocht drinken, om het geen in de maag is los te maken; en als de lyder gebraakt heeft, moet men weder warme zagte vocht drinken, op dat daar door alles, dat in de maag was, werdt uitgebraakt, zoo wel het braakmiddel, als de opgehouden vuilgheit. Op dusdanige wys zyn veel Koortsen geneezen, welke uit een vervuilde maag ontstaan, zonder verder andere Medicynen te gebruiken: maar men moet niet denken dat men door een braakmiddel de waare Koortsen zal geneezen, welke wy boven verhandelt hebben.

16. Wanneer men na een langdurig gebruik van zwaar verteerende spys, of overvloedig eeten en drinken, gepaart met weinig lichaams beweging en een vertraagde afgang, verwekkende te gelyk een zwaarte en opvulling in de buik, kan opmaken, dat in de Darmen een overvloed is van achtergelaaten vuilgheit, welke daar opgehouden in een warme plaats bedurven wordt, zoo is het denkelyk dat dusdanig een aankomende Koorts voortkomt uit deeze verdurven stof: waarom men voor alle dingen eerst het opgehoudene moet uitloozen door een bekwaame Purgatie. Als.

Uit be-
 durven
 stof in de
 darmen.

℞.

Purgeer-
middel.

℞. *Fol. Sennæ*, Drachm. ij.
Tamarind. Unc. ʒ.
Sem. Carui, Drachm. j.
Sal. Cathartic Anglic. Drachm. ʒʒ.
Aq. com. Unc. viij.

Laat dit te zamen trekken, en geef dit warm gemaakt op eenmaal in: dit kan men na verloop van twee dagen herhalen, om dat zelden in een reis de darmen genoegzaam gezuivert zyn. Byaldien men in de eerste reis wat te veel of te weinig afgang gehad heeft, dan kan men na mate de Senebladen vermeerderen en verminderen.

Na dat deeze stof uitgedreven is, dan blyft nog wel de Koorts aanhouden van wegen de bedurven stof, die middelerwyl aan het bloed is overgegeven geweest. Daarom zal men in dusdanig zoort van Koorts, middelen gebruiken, die de bereiding van de Gyl bevorderen, en de bederving wederstaan. Als

℞. *Myrrhæ*, Drachm. j.
Aloës, Drachm. ʒ.
Rad. Contrajervæ,
Sal. absinthii, aa. Drachm. j.
M. F. Pulveres, XII.

Laaten hier van drie op een dag gebruikt werden, voor de middag na de middag en favonts, buiten de verheffing van de Koorts. Of

57.

℞. *Rad. Gentianæ*,
Angelicæ, aa. Unc. j.
Card. Bened.
Absinthii, aa. M. j.
Cort. Aurantiorum,
Sal. Cathart. Anglic. aa. Unc. ʒ.

Giet hier op xxxvi Oncen wyn of bier, of half wyn en water, en laat het trekken, en laat de Lyder hier van drie of vier malen daags een half roemertjen vol innemen.

Om dat uit deeze oorzaken veel malen Koortfen ontstaan, daarom zyn de bovengeschreven Medicynen ook onder de Koorts-middelen getelt.

Nademaal de overige toevallige Koortfen beter kunnen verstaan en genezen worden, na dat die ziekten welker toeval de Koorts is, beschreven zyn, zoo zal ik hier de overige Koortfen voorbygaan.

II. H O O F D S T U K.

Van de ONGEDAANTHEIT (*Cachexia*.)

17. **W**anneer men een bleeke en geel-Bepaling. wachtige kleur ziet in het aangezigt en over de gantsche huid, met een wanlustigheid en logheit door al de leden, nevens een verminderde of kwalyk gestelde eetlust, gemenelyk met weinig of geen Koorts verzelt, dan mag men het een ONGEDAANTHEIT of kwaade Gesteldheit noemen.

18. De gekauwde spys met speekzel ge-Oorzaaken. mengt, doorgèzwolgen, wordt in de maag en darmen van een gezond mensch, door bykomen

men van het maag en klierbed-zap (1), en gal, en door de byzondere werking van de maag en darmen in een bekwame gyl verandert, welke door de gewoone vaten tot in het bloed gebragt wordt, aldaar door werktuigen van den omloop des bloeds en ademing, verder tot een bekwame vocht bereit, die ons kan voeden en dienen. Wanneer in een van deeze vochten, of werkingen, een kwade gesteltheit is, of wanneer men meerder spys gebruikt, of die zwaarder is te verteeren, dan wordt hier door een Rauwe en onbekwame vocht (2) voortgebragt: deeze met de overige goede vochten rond gevoert, tot in de doorschynende vaatjes van 't aangezicht en overige huid, geven een miskleurigheid, eigen aan deeze vochten, welke zich wat geelachtig vertoonen. Hier uit leert men dat 'er veel bykomende oorzaken kunnen zyn, die deeze Ongedaantheit kunnen voortbrengen: want alle oorzaken, die deeze bereiding verminderen, zyn oorzaken van ongedaantheit, welke alle nauwelyk kunnen opgetelt worden.

Gevol-
gen.

19. Wanneer deze onvolmaakte bereiding een Rauwe vocht heeft voortgebragt, welke miskleurigheid, traagheit, machteloosheit, enz. heeft verwekt, dan blyven evenwel de voorgenoemde oorzaken: nademaal de vochten in een levendig lichaam door twee wetten te gelyk geregeert worden; namentlyk door de levensbeweging, die alles in ons bereit, en door haar eigenaartig verderf: daarom blyft deeze Rauwe vocht niet in die zelfde hoedanigheid; want

(1) *Succus Pancreaticus.* (2) *Cruda materies.*

want de bereidende oorzaak te zwak zynde moet dulden dat deeze Rauwe vocht eenigzins mede wordt verandert door haar eigen aart, dat is verderft. Dus wordt dan de rauwe vocht verandert in een bedurven vocht, welke veel slimmer is dan de voorgaande: want als de rauwe vocht bewerkt wordt door wat sterker levensbeweging, dan kan zy nog wel tot een goed vocht overgebragt worden, maar is zy verder door de bederving verandert, dan is de levens beweging niet machtig, dit verdorvene in een goed vocht te veranderen. Daarom hoe langer deeze ziekte geduurt heeft, hoe zy bezwaarlyker is te genezen. De verandering welke uit die eigen bederving komt, is niet altydt de zelfde. Het is bestendig, dat een vocht wordt gebooren onbekwaam om te voeden en te dienen, maar zy wordt min of meer scherp, en verandert wel in een dun vocht of een taye slym, met of zonder scherpte. Wanneer deze vochten zoo ver van hun voorige rauwheit zyn afgeweken, dan is het onbeschryfelyk, wat al verschynzelen zich in het lichaam op doen, en daarom kan ik die hier alle niet optellen.

20. Men kan wel uit de Maag en Darmen door een braak- en purgeermiddel de vergaderde stof uitwerpen, maar deeze onder het bloed gemengt, zoo dat zy zich door miskleurigheid in de huid vertoonende, blykt door de kleine vaten verspreidt te zyn; dan kan men deeze ontaarde vocht niet wegnemen zonder voorgaande bereiding en afscheiding: hierom is het zoo gemakkelyk niet, als zommige menen, deeze Ongedaantheit te geneezen. Want

B

de

de Maag en Darmen zyn werktuigen om de spys te bereiden, en onbereide uit te werpen, maar zy krygen geen vochten om te loozen, welke onnut voor het lichaam zyn, maar goede vochten, om te dienen tot bereiding van de spys. Daarom krygt men door gebruik van Braak- en Purgeer-middelen zoo weinig voordeel in de genezing van deeze ziekte, nadeemaal de ontaarde vocht door het lichaam verspreidt, niet geloost wordt.

Om dan deeze Ongedaantheit te geneezen, moet men eerstelyk zorg dragen dat men de Maag en Darmen ontlaste van derzelve vergaderde ontaarde stof, door een Braak- of Purgeer-middel (zie §. 15 en 16.)

Ten anderen moet men niet meerder spys en drank gebruiken dan het lichaam gemakkelyk kan overwinnen, en spys verkiesen die gemakkelyk te verteeren is.

Vervolgens kan men laten gebruiken een bekwaam Maag-middel, 't welk de werking der Maag versterkt, en een weinig open lyf maakt, op dat de genomene spys niet bederve, wel bereidt, en het overschot door den afgang uitgedreven werde, waar door den nieuwe aangroei der ontaarde stof wordt weggenomen.

Maag-
poeder.

℞ Aloës Drachm. ʒ.
Myrrhæ Drachm. i.
Rad. Zedoariæ Drachm. ij.
Ol. Menthæ gt. iij.
Sal. Absinthii Scrup. i.
M. F. Pulveres x.

Laat hier van driemaal daags een poejer-
tjen ingenomen worden. By aldien men lie-
ver

ver een Medicyn-wyn of bier wilde gebrui-
ken, kan men dit volgende voorschryven.

℞ Rad. Imperatoriæ.
Caryophyllatæ aa. Unc. i.
Galangæ minoris Unc. ʒ.
Herb. Menthæ.
Centaurei minoris aa. M. i.
Aloës Drachm. i.
Sal. Catbartici Anglic. Drachm. iij.

Maag-
wyn.

Laat dit in twee botteljes wyn of bier trek-
ken, of laat het trekken in half wyn en wa-
ter. Als men bier, of water en wyn gebruikt,
dan moet 'er meerder vocht op gegoten wor-
den, dan dat men wyn alleen gebruikt. Van
deeze Medicyn-wyn kan men driemaal daags
een roemertje vol gebruiken, maar als het met
bier getrokken is, kan men een klein bier-
glasjen vol teffens innemen. Onder het ge-
bruik van deeze Medicynen moet men nagaan,
of de Lyder niet, met vermeerderen en ver-
minderen van dezelve, zoo ver gebragt kan
worden, dat hy tweemaal daags afgang be-
komt. Dewyl men een geruime tydt in het
gebruik van deeze middelen moet volharden,
en genootzaakt is de middelen wat te verande-
ren, op dat de natuur daar toe niet al te zeer
gewenne, zoo laat ik ook deeze Pillen wel ge-
bruiken.

℞ Myrrhæ. Drachm. i.
Masticis.
Scammonii aa. Scrup. i.
Ol. Menthæ. gt. iij.
Saponis Veneti. Drachm. ij.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Maag-
pillen.

Hier van driemaal daags vier gebruikt.

Nademaal door het aanhoudent gebruik dezer middelen geen nieuwe rauwe stof aan het lichaam wordt over gedragen, en middelerwyl de levens beweging van het lichaam de voorheen gekregene rauwe stof bereidt, en door de pis en ongevoelige uitwaasseming uitwerpt, zoo gebeurt het meesten tydt, dat deeze ziekte door de voorgeschrevene middelen genezen wordt, zonder verder op het lichaam te werken. Het is in deeze ziekte nuttig de pis te bezien, want zoo lang als 'er veel rauwe vochten in het lichaam zyn, is de pis wit en dik, en met veel zétzel, dat daarom een kwaad teken is; maar als zy allenskens begint dunder te worden, en haar behoorlyke Citroen kleur te krygen, is het een teken van een kort aanstaande herstelling, om dat zy aanwyft, dat de Wey van 't bloed mede ontslagen begint te worden van haar rauwe stof.

III. HOOFDSTUK.

Van de BEDERVING (*Corruptio.*)

Bepaling. 21. **A**lle vochten in ons lichaam zyn de verandering onderhevig: wanneer zy in ons levendig lichaam door de levensbeweging worden verandert, dan worden uit het genomene voedzel goede en dienstige vochten voort gebragt; en die welke goed zyn geweest, worden allenskens weder onnut, en dan ook vervolgens door de gewone wegen uitgeworpen. Maar wanneer de levensbeweging te sterk is, of niet in order gaat, dan worden hier door alle vochten, zoo wel die van te vooren bereidt zyn,

zyn, als die tot voeding genomen worden, ten kwaden verandert; deeze verandering is de eene soort, welke wy *Bederving* (1) noemen, welke by gevolg in alle vochten kan plaats hebben. De andere soort van *Bederving* spruit uit de eigen aart der vochten: want alle onze vochten buiten ons lichaam in een warme plaats bewaart, of binnen in ons lichaam afgezonderd van den omloop des bloedts, bederven zekerlyk, de eenen eerder en de andere laater; de eene ook meerder dan de andere, en hoe de vochten vetachtiger zyn, hoe ook deeze bederving kwaadaardiger is. Wanneer dan onze vochten door de levensbeweging niet worden van deeze eigenaartige verandering bewaart, dan wordt in ons een ziekte in de vochten voort gebragt, welke wy *Bederving* noemen. Eindelyk is 'er nog een derde soort van *Bederving*, welke spruit uit bymenging van iets anders, dat de bederving te wege brengt, als in de Pest, Volk- en Land-ziekten (2), door besmetting in de lucht, of gebruik van bederf makende spys en drank.

22. De oorzaken, welke de bederving te wege brengen, zyn drie byzondere. 1. Te groote of onordentelyke Levensbeweging. 2. Het by mengen van bederf aanbrengeende stof. 3. De eigen aart der vochten, wanneer zy door de levensbeweging niet wordt wederhouden. Hierom zyn 'er een groot getal van bykomende oorzaken, welke *Bederving* voortbrengen, gelykerwys hevige Koortzen (3), die

(1) *Corruptio.* (2) *Morbi Endemici, Epidemici.*
(3) *Febres acuta.*

die veelmalen in een verrotting overgaan: de grooter willige beweging zal niet ligt een bederving te weeg brengen, om dat het niet in onze macht is deeze beweging zoo lang gaande te houden, tot dat zy de bederving doet ontfaan. Maar in de stuipen en onordentelyke beweging der darmen, ziet men veelmalen binnen korten tydt bedurven vochten voortgebragt, welke daar te vooren niet zyn geweest. Dat uit het gebruiken van bedurven voetzels, en inademen van een besmette lucht wonderlyke Bederving in de vochten wordt voortgebragt, leert de dagelykze ondervinding al te veel. Het gene de meeste verwondering maakt is, hoe dat men zoo veel bedurven vochten kan vergaderen, zonder iets dat bedurven is te gebruiken, om dat men niet denkt dat alle onze vochten van zelfs bedurven, wanneer zy niet door de levensbeweging voor het bederf bewaart worden: daarom heeft men zoo veel malen bederf der vochten in zwakke menschen, om dat de zwakkere Levens beweging niet in staat is de vochten te bewaren voor haar eigen verandering. Deeze eigen verandering is dies te snelder, wanneer door uitwendige warmte en vochtigheit de vochten gekoestert worden. Hier van daan in de vochtige en warme landen en plaatzen veelvuldiger ziekten uit het bederf, dan in koele of drooge plaatzen.

Gevol-
gen.

23. Met de Bedurven vocht is het geheel anders gelegen dan met den Etter en Rauwe vocht; want de Etter is een uitwerking van de natuur, strekkende tot genezing, en de natuur heeft ook de Long, en wel voornamentlyk

lyk de Nieren, door middel van welke zy den Etter van het bloed kan afscheiden en uitwerpen: de Rauwe vocht laat toe, dat die nog weder in een goede, of ten minsten in een onnutte vocht, welke uitgeworpen kan worden, zich laat veranderen door de Levensbeweging; maar de Bedurven vocht wordt nooit verbeterd, en de Levensbeweging kan zich bezwaarlyk van het Bedurvene of Verrotte ontslaan; ik vind ook in ons lichaam geen werktuig geschikt om het verrotte van het goede af te scheiden en uit te werpen; daarom is de ziekte uit bederf ontslaande zo gevaarlyk en zwaar om te geneezen. Het blyft hier noch niet by, want als het bedurvene bewaart wordt, dan wordt het van kwaad tot erger, en allenskens schadelyker, zelfs vergiftig, en maakt door de vermenging met goede vochten alles verdurven en verrot: hier van daan worden alle vochten die geloost worden stinkend, dun, knagende, miskleurig, zich overvloedig loozende zonder eenige verlichting of hope van geneezing; waar uit men ook de voortgang der Bederving leert kennen.

24. Dewyl wy niet in staat zyn het bedurven goed te maken, en wy ook geen werktuig vinden in het lichaam, dat het bedurvene afscheidt van het goede, zoo schiet maar alleen in de genezing over, dat wy middelen gebruiken, welke den voortgang en aangroei verhinderen, en trachten allenskens door gemeene looswegen het bedurvene uit te werpen. Ik bevind in de konst-oefening voornamentlyk twee soorten van deeze Bederving, waar in de eene met hitte en Koorts verzelt is, en de

andere met koude en weinig of geen Koorts. Van de byzondere bederving in de Pest, Land- en Volk-ziekten zal ik hier niet handelen, maar alleen aanwyzen op wat wys en door wat mid-delen deeze twee zoorten best geneezen worden.

In heete
beder-
ving.

25. In heete en vochtige landen, en in de zomer als het zaizoen wat te vochtig is, krygt men een soort van Koorts, welke lang aanhoudt, zich op ongezette tyden verheft, veel vocht uitwerpt zonder verlichting, door den afgang en zweet; het bloeden en aderlaten schynt in den beginne wat te helpen, maar doet in vervolg meer nadeel: wanneer de zieken zich toedekken dan vloejen zy wech van zweet, begeven zy zich in de koude, dan worden zy benauwt, hun eetlust vervalt en zy krygen een afkeer van alle spyzen, vermageren boven maten, en worden zwakker, dan de grootheit van Koorts wel schynen zouw te kunnen voort-brenge: alle deeze tekenen wyzen aan dat 'er een bederving van vochten is, welke te gelyk door haar prikkelende scherpte deeze Koorts verwekt. Dusdanig een Lyder moet in een drooge lucht geplaatst worden, dewyl de vochtige lucht de ongevoelige uitwaassening belet, en de bederving vermeerdert; de lucht moet ook niet zoo koud zyn dat zy deeze doorwaassening belet, en niet zoo warm dat zy de bederving bevordert; het is best veel malen frisse lucht te scheppen, op dat de besmette lucht geen nieuwe bederving maake, de Lyder moet zich onthouden van alles dat van vleesch gemaakt wordt, maar gebruiken, dat van meel wordt toebereidt, of uit salade en suring, met

met weinig vettigheden daar by gemengt: ook gebruiken de spys uit rype tuin vruchten gemaakt, en drinken dit volgende

℞. *Rosæ Rubræ* M. ʒ.
Rad: *Acetose*, Unc. j.
Hord: *mundati*, Unc. ʒʒ.
Aq. com. Unc. xx.

Verkoe-
lende
drank te-
gen de
beder-
ving.

Kook dit te zamen in een toegesloten aarden vat tot dat de Garst gaar is, giet het dan door een teems en doe daar by wat nat uit een Citroen, of wat Aalbezien Conserf. Byaldien de hitte wat groot is, moet men hier by wat *Salpeter* (1) mengen, en is de afgang te traag, dan kan men hier by doen wat *Tamarinde*. Om wat in deeze drank te veranderen, kan men in plaats van Garst wel haveren gort of beschuit gebruiken. Hier in moet men volharden, tot dat de Koorts en zwakheit geheel verdwenen is, en de bederven stof door de uitwaassening is weggevoert. Byaldien hier nevens te veel slaaploosheit heerft, is het goed by deeze drank te koken een *Slaapbol*. Maar vindt men dat de zwakheit grooter wordt dan de Koorts, moet onder deeze drank gemengt worden wat *Rhynsche Wyn*.

Op dusdanig een wyze kan men meermalen in den beginne deeze verrotting welke men Rotkoorts (2) mag noemen, voorkomen, en haar groot geweld temmen: maar als die een begin gemaakt heeft, gelykerwys in de Westindien, en het bloed dat in de Poort-ader is, heeft aangestoken, dan is het best hoe eerder hoe beter

B 5

dee-

(1) *Nitrum*. (2) *Febris putrida*.

deezē bederving door een herhaalde purgatie, uit te dryven en verkoelende dranken te gebruiken. (zie §. 12.) Dat deezē bederving hier begint, leert men uit de pyn in de lenden, benauwtheit ontrent de maag, walging, verval van krachten, droogheid van de huid, weinige en roode pis, met een raffe en zwakke pols. Als deezē stof, in dusdanige heete en vochtige Landen, maar een of twee dagen wordt opgehouden, dan wort uit de vermeerderde verrotting voort gebragt een stinkende adem, bittere smaak in den mond, braken van groene en bedurven stof, en de tanden en tong worden met een bedurven slym bezet: eindelyk breekt het koude zweet uit, de handen en voeten worden koud en trillen, zy braken een zwarte stof, en geven zwarte rachels op, raken licht aan het bloeden, worden duizelig, raaskallende, krygen stuipen en sterven, hebbende dan veelmalen ontrent de Poort-ader (1) versterking (2) in het Darmscheil (3), met een zwart verrotte vocht en veel lucht in de darmen. Wanneer wy bevinden dat een stinkende verrotte stof door den afgang geloofst wordt, dat te dier plaatzen *Chocolaat ziekte* genaamt wordt, is het gevaar grooter, en vereist evenwel dezelfde Purgeer middelen, om die verrotte stof te loozen door den afgang, waar door zommige nog zullen behouden worden, maar als deezē stof in het lyf wordt gehouden, sterven zy zekerlyk.

Schoon

(1) *Vena Portarum* (2) *Gangrana.* (3) *Mesenterium.*

26. Schoon de naam van Bederving blyft, heeft evenwel de koude Bederving een gantsch tegenstrydige genezing. Deezē ziekte groeit allenskens en wordt erger; de menschen vermageren over het gantsche lichaam, zonder in den beginne eenige vermaaning van Koorts; zy zweeten licht, en zyn huiverig en zwakke-lyk; eindelyk voelen zy wel eenige Koorts, maar dat noemen zy sluipkoortsjes, voortgaande met vermaagering noemen zy het de Teering (1), maar verwonderen zich, dat zy niet hoesten of fluimen opwerpen. Deezē Bederving meen ik dat dus voortgebragt word. Eerst hebben deezē menschen een zwakker Levens beweging, dan van noden is om de genomene spys te bereiden, en de goede vochten in haar gezonden staat te bewaren; hier uit wordt dan ten deele een rauwe en ten deele een bedurven vocht voortgebragt, door de eigen verandering in de vochten: Deezē zelfde oorzaak aanhoudende maakt dat deezē bederving allenskens grooter wordt, en meerder afwykt van den gezonden staat, en alzoo overgaat tot een dunne bedurven stof, onbekwaam om te voeden, en bekwaam om gemakkelyk geloofst te worden. Gebruikt men in dit geval verkoelende middelen, de zieke vind tot zyn nadeel verlichting, want de Levensbeweeging hier door vermindert zynde neemt de Bederving uit eigen aart in de vochten toe: gebruikt men verwarmende middelen, waar door de Bedurven vocht wordt voortgedreven, aanstonts krygt de Lyder meerder Koorts, en bevindt zich slim-

In koude
beder-
ving.

(1) *Tabes.*

mer: hy zal ook niet dulden zulke middelente gebruiken. Hier staat dan een onervarene verlegen, zich gaarne willende schikken na het genoegen van den Lyder, en die Medicynen vervolgens gebruiken, die hulpe schynen aan te brengen: en by aldien hy dat doet is het einde de dood. Ik heb evenwel veelmaalen deeze bederving welke men Teering noemde op de volgende wys geneezen. Aanstonts laat ik deese menschen gebruiken verwarmende en de verrotting tegenstaande middelen, in zoo weinig quantiteit, dat daar door geen vermeerdering van Koorts gevoelt werde, maar by volharding laat ik de Dosis allenskens vermeerderen, wanneer ik ook ondervind, dat de Lyder dan door driemaal grooter Dosis geen vermaning van Koorts gewaar wordt: als deeze bederving dus ver gebragt kan worden, dan is 'er een groote hoop tot volkomen genezing. Myn oogmerk is door harsagtige middelen de eigen aartige Bederving te beletten, en door wat meerder Levens beweging goede vochten te bereiden. De middelen zyn

Beder-
ving we-
derstaan-
de Pillen.

℞. *Masticis*,
Styracts,
Benzoin aa. *Scrup. j.*
Myrrba *Drachm. j.*
Gum: Galbani *Drachm. ij.*
Bals: Peruviani. *q. s.*
M. F. Pilulae *gr. iij.*

Laaten deeze omwonden worden met poejer van Oranjen schellen. In den beginne gebruikt men hier van maar een te gelyk vier malen daags; in vervolg twee, dan drie of wel vier teffens, welke in het begin wat veel beweging zouden maken.

27. Het

27. Het is wel waar dat de natuur om genezing te bevorderen Etter voortbrengt, maar als deeze te lang wordt bewaart, dan is zy zoo wel als andere vochten de Bederving onderhevig, en verandert zynde brengt zy een kwaadaartige vocht (1) te voorschyn. Ook is de Etter zoo wel als andere vochten, door bymenging van iets kwaadaartigs, de bedurven verandering onderhevig. Als dit geschiedt, wordt het goed oogmerk verydelt, en de Medicynmeester vindt zich genootzaakt middelen te gebruiken, die deeze verderving als beletten. Hier in is dienstig.

In Etter-
beder-
ving.

℞. *Herb: Scabiosæ*,
Agrimoniae, aa. *m. j.*
Rad: Bardanae,
Symphyti maj: aa. *Unc. j.*
Aq: com: *Unc. xvj.*
Vini albi. *Unc. viij.*

Bederf-
weder-
staande
Drank.

Laat dit in een geflooten ketel gekookt en daarvan eenige reizen daags een bierglasjen vol warm genomen worden. Deeze Bederving moet hoe eerder hoe beter geneezen worden, of de zieke zal in een Teering vervallen, met of zonder Long zweering. Nademaal de ondervinding leert, dat de Etter of door Rachelen of door Wateren best geloofd wordt, is het voor alle dingen nodig nevens de voorgeschreven drank ook eenige pillen of poeiers te gebruiken, welke het Wateren en Rachelen bevorderen.

(1) *Ichor.*

Tere-

℞. *Terebintbinæ. Unc. ʒ.*

Kook deeze met wat water daar by gedaan, tot een zagte consistentie van Pillen, doe daar by

Masticis,
Myrrhæ,
Succini aa. Drachm. ʒ.
Pulv: Rad: Sympbyti. q. ʒ.

Maak hier Pillen van, van middelmatige grootte, en met zoethout omwonden; hier van drie malen daags drie of vier te gelyk ingevende. Of

Poejer.

℞. *Masticis,*
Succini,
Styracis aa. Drachm. ʒ.
Pulv: Rad: Sympbyti,
Cornu Cervi usti. aa. Drachm. ʒʒ.
M. F. Pulveres. xvij.

Geef hier van drie malen daags een in,

In beder-
ving van
onnutte
vochten.

28. Behalven de gezonde en ziekte verwekkende vochten in ons lichaam, is noch een vocht die wy onnut noemen mogen, zynde die welke door de Levens beweging zelfs in de gezonde staat uit de gezonde vochten wordt voortgebracht, en welke in den gezonden staat door den Afgang, Pis en Ongevoelige uitwaasfeming geloofd wordt, om dat zy om verder te dienen, onnut geworden is. Deeze in het lichaam gehouden, als by Hardlyvigheit, opstopping van de Pis, en belette Ongevoelige uitwaasfeming, verandert allenskens in een kwaadaartige stof, zoo wel als zy stil staat, als wanneerze rondt gevoert wordt: tot haar genezing is niet anders overig, dan die te loozen door haar eigen

eigen werktuig; waarom hier van nooden zyn Purgeer, -Pisdryvende- (1) en Zweet-middelen (2), na dat men weet welken loozing belet geworden is.

℞. *Fol: Sennæ Drachm. ij.*
Tamarind: Unc. ʒ.
Sal: Cathartici Anglic:
Sem: Anisi aa. Drachm. ʒ.

Purgeer-
middel.

Laat dit in vj *Unc.* water getrokken, en de door gegoten vocht op een maal ingegeven werden.

℞. *Succini Drachm. ʒ.*
Corn: Cervi usti. Drach. ij.
Ol: Juniperi gt. x.
M. F. Pulveres x.

Pisdry-
vent mid-
del.

Laat hier van drie op een dag gebruikt werden.

℞. *Theriaca Drach. ʒ.*
Croci,
Antim: Diaphoret. aa. Scrup. ʒ.
Syrup: Papav: alb. q. ʒ.
M. F. Bolus.

Zweet-
middel.

Om des avonts in te nemen.

IV. HOOFDSTUK.

Van de SCHEURBUIK. (*Scorbutus.*)

29. **G**elykerwys men de boomen en planten Bepaling, brengt tot haar gellagten, door de onderscheid merken in de vrugt, en tot haar zoor-

(1) *Diuretica.* (2) *Sudorifera.*

soorten, door het verschil in de bladen, al-
schoon men niet weet hoe de natuur hier in
te werk gaat om dezelve dus of zo te formee-
ren: even zo moet men doen in het beschry-
ven der gebreken, alhoewel wy niet weten
hoe het levendige lichaam hier in te werk
gaat om deeze of geene kenmerken voort te
brengen. De Scheurbuik in zyn geslagt be-
hoort tot Eigenaartige Bederving, en daarom
heeft zy veel tekenen eigen aan de Bederving,
die men daarom niet tot waare tekens van
Scheurbuik moet opgeven, gelyk door meest
alle *Practici* geschiedt: maar men moet door
verschillende kenmerken de Scheurbuik onder-
scheiden van de overige naast by komende
ziekten. Wanneer dan iemand heeft een ei-
gen aartige bederving in de vochten hier voor
beschreven, en bekomt bovenmatige Loom-
heit, voornamentlyk in de Dyen; wanneer
de Tanden los beginnen te worden en zwart-
achtig; het Tandtvlees bleek, miskleurig, rot-
tig, en aangeraakt licht blöedende; de adem
stinkende; over het lichaam roodachtige blau-
we of bruine vlakken, zonder uitwendige kneu-
zing; dan zegt men dat zo een mensch met de
Scheurbuik geplaagt is.

Onder-
scheid.

30. Om dat niet alle deeze tekenen gevon-
den worden in de Eigenaartige Bederving,
moet men besluiten dat hier nog een byzonde-
re oorzaak by komt, waar van wy niet anders
kunnen zeggen, dan dat het een Scheurbuik-
stof (1) is, welke zich met deeze byzondere
tekenen kenbaar maakt. Maar als deeze stof
ge-

(1) *Materies Scorbutica.*

gevoegt wordt met een heete of koude beder-
ving; of met een verandering in een dunne
of dikke vocht; dan is het niet te verwonde-
ren, dat niet alleen de tekens in de Scheur-
buik verschillen, maar zelfs ook de genezing.
Verder wordt een verschil gevonden in de
minder of meerder Scheurbuik-stof, en na ma-
te dat zy lang geduurt heeft. Hier van daan
is het dat nauwelyks een teken in het leven-
dige lichaam zich opdoet, of het wordt door
de Beschryvers van de Scheurbuik tot een te-
ken van Scheurbuik te borde gebragt, waarin
weinig ervarene zich grootelyks verlegen vin-
den.

31. Alle oorzaken welke toelaten dat voch- Oorza-
ten uit haar eigen aart bederven, zyn ook de ken.
gemene oorzaken van de Scheurbuik: gelyker-
wys het lang gebruik van spys, welke zwaar
is om te verteeren; het lui en ledig leven, waar
door de vochten minder als behoort door de
levens beweging bereit worden; langdurige
zwakheit; het wonen op vochtige plaatzen,
waar door de toekrimping der vezelen ver-
zwakt worden. Alle deeze oorzaken te zamen
loopende, maken wel, of laten liever toe,
dat de vochten bederven, maar veroorzaken
evenwel geen volkomen Scheurbuik, ten zy
men alle eigen bederf Scheurbuik wilde noe-
men. Maar wanneer by deeze oorzaken een
zekere gesteltheit in de Lucht is, welke wy ge-
durig inademen, dan wordt dat byzondere
soort van bederf in ons voortgebracht, welke
wy uit de byzondere tekenen Scheurbuik noe-
men. Wanneer de levens-beweging krachtig
genoeg is om de Eigen-bederving te weder-
staan,

staan, dan wordt ook deeze byzondere Scheur-
buik-bederving niet gebooren.

Gevol-
gen.

32. Om dat in de Scheurbuik twee oorza-
ken te zamen loopen, als eigen-bederf der
vochten en byzondere Scheurbuik-ftof, zoo heeft
men ook eerftelyk tweederhande gevolgen te
wachten; want de bederving voortgaande brengt
zyn eigen toevallen voort (zie §. 23.) en de
Scheurbuik-ftof wort allenskens overvloediger
en fcherper, en verwekt alzoo meerder en
nieuwe toevallen te veel om op te tellen. Ten
anderen vindt men een groot verfchil in de te-
kens en genezing, by aldien de Scheurbuik-
ftof verzelt is met een verdunnende of verdik-
kende Bederving, of met een heete of koude
bederving. (zie §. 25 en 26.)

Gene-
zing.

33. Wanneer men uit de opgegeven eigen
tekenen der Scheurbuik, verzelt met bolle zag-
te en koude zwellinge, diepe en doffe pyn in
de leden, gewaar wordt, dat de Scheurbuik-
ftof onder een verdorven flym vermengt is,
dan is het noodzaaklyk, dat zoo een lichaam
zich allenskens wat meer beweege, dat het
gewreven wordt, dat zoo een menfch gaat wo-
nen in een drooger en warmer lucht, en dat
hy gebruikt verwarmende en ontbindende
Scheurbuik-Middelen. (1)

Verwar-
mende en
ontbin-
dende
Scheur-
buik-mid-
delen.

℞. *Herb. Cochlearia rec.* M. iij.
Rad. Raphani rustic. Unc. j.
Cort. Aurant. Unc. ʒ.

Laat dit in een toegesloten fles met twee
botteljes witte Fransche wyn getrokken wer-
den,

(1) *Antiscorbutica.*

den, en daar van een reis of driemalen daags
een roemertjen vol gebruikt worden. By al-
dien men deeze verfche Medicynen niet kan
bekomen, mag men dit volgende gebruiken:

℞. *Sp. Cochlearia*, Unc. ij.
Rosmarini, Unc. j.
Ol. Cort. Aurantiorum, gt. x.
Tinct. Myrrhae, Drachm. ij.
M. F. Guttulae

Hier van mag men eenige reizen daags on-
trent veertig druppen met wat wyn ingeven.
Om dat de vochten tot den omloop onbekwaam
zyn, is 't in dit geval best met een weinig tef-
fens een begin te maken.

34. By aldien men uit de vermagering des
lichaams, het loozen van veel dunne fcherpe
vocht, en vliegende koude pyn door de le-
den, gewaar wordt dat de Scheurbuik-ftof ver-
zelt is met een dunne en koude verderving,
dan moet men wat meer verfterkende Scheur-
buik-middelen gebruiken, en voorzichtig han-
delen om niet te grooten loozing te maken.

℞. *Trifolii aquatici*, M. iij.
Cort. Citri,
Rad. Galanga minoris aa. Unc. j.

Verfter-
kandt
Scheur-
buik-mid-
del.

Laat dit getrokken in twee botteljes wyn en
daarvan gebruikt worden, in den begin een
half kelkjen vol driemalen daags, maar nader-
hand wat meer.

35. Wanneer men in heete en vochtige zo-
mers, of in heeter landen, bevindt dat de
Scheurbuik-tekenen verzelt worden met veel
stank,

ftank, loozing van veel taje bedorven ftoffe, de mond en tanden bezet zyn met veel taje flym, en het lichaam zeer verzwakt en brandig, dan denkt men dat deeze Scheurbuik-ftof vermengt is met een bedorven flym, in welken geval men verkoelende en ontbindende Scheurbuik-middelen moet gebruiken:

Verkoe-
lende en
losma-
kende
Scheur-
buik-
midde-
len.

℞. *Seri Lactis*, Pint. j.
Tamarindorum, Unc. ʒ.
Cremoris tartari, Drachm. j.
M. F. Potio.

Laat dit alle dagen opgedronken worden van den Lyder; maar als het wat veel afgang maakt, dan kan men dit volgende laten drinken:

℞. *Acetofæ rec.* M. iij.
Pomorum Citr. No. ij.

Kook dit te zamen in een aarden vat met ontrent twee botteljes water, en doe by het door gegoten een weinig fuiker voor de fmaak; laat hier van de Zieke veelmalen daags een glaasjen vol drinken. Als de zwakheit te gelyk wat groot is, dan mag men hier onder wel wat Rhynfche wyn mengen. Men kan ook in dit geval, wanneer men de wey of de verfche zuring niet kan bekomen, zich behelpen met de Conferf van Aalbezien, Moerellen, Karffen en diergelyken, onder andere vocht gemengt.

36. Wanneer eindelyk de Scheurbuik-fcherpte gemengt is onder een dunne en heete bedorven vocht, dat men uit de inwendige byzynde hitte en Koorts en uit het loozen van heete fcherpe vochten gewaar wordt, dan moet

moet men wat meerder t'famentrekkende en verkoelende Scheurbuik-middelen gebruiken:

℞. *Rad. Acetofæ*,
Lapatbi acuti, aa Unc. ij.
Rofarum rubr. M. j.
Cort. Tamarifci, Drachm. ij.

t'Samen-
trekkend
verkoe-
lend
Scheur-
buik-
Middel.

Laat dit in twee botteljes water gekookt werden, en hier van gebruiken een wyn roemertjen vol eenige reizen daaghs: men moet zorg dragen dat hier door niet al te fchielyk de loozing van die dunne vocht werde geftopt: als men bevindt, dat het wat al te veel verkoelt, dan moet hier onder wat roode wyn gemengt worden.

V. HOOFDSTUK.

VAN DE ZINKINGEN. (*Catarrhi.*)

37. Wanneer een voortgaande pyn, van Bepaling. 't hoofd meeftentydt beginnende, na beneden daalt, op de neus, tanden, keel, borft, long, alwaar zy te gelyk hoefden verwekt: of wanneer deeze wordt verandert in een loozing van een dunne fcherpe ftof uit de oogen, neus, mond, keel, of andere plaatzen; dan wordt deeze ziekte geoordeelt uit ZINKINGEN voort te komen: zoo dat Zinkingen verfcheiden tekenen kunnen geven, onder de gedaante van pyn en loozing.

38. Aan deeze ziekte zyn meeft onderhevig zwakke menfchen, vrouwen, kinderen, Oorza-
ken.
hoog bejaarde, perfonen die zich heel warm

bewaren en evenwel nu en dan genootzaakt zyn zich in de koude lucht te begeven. Deeze ziekte komt meest ontrent de winter, voornamentlyk als na voorgaande warmte een koude lucht volgt, of wanneer iemand zulks ongewoon, in de tocht zit.

Welke stof de Zinkingen voortbrengt.

39. Als men de oorzaken na gaat, kan men gemakkelyk besluiten, dat de stof der Zinkingen is de opgehouden ongevoelige uitwaasfening (1). Door deeze loozing worden tweederhande vochten ontlafst: eerftelyk de *onnutte vocht* welke gemaakt wordt door de gedurige Levens-beweging: ten anderen de *bedurven stof* in de ziekten, welke zoo dun is, dat zy hier geloofst kan worden: beide deeze vochten worden in een *algemene waterachtige vocht* (2) gevoert, om zoo geloofst te worden. Deeze onnutte en bedurven vocht laat zich alzo weinig door andere plaatzen en werktuigen lozen, als de pis door het zweet of afgang kan ontlafst worden. Wanneer 'er derhalven oorzaken zyn die deeze uitwaasfening beletten, dat gemakkelyk geschied in zwakke menschen, vrouwen en hoog bejaarden, voornamentlyk door de opgegeven verandering in de lucht, en door tocht, dan houden zoodanige Menschen een onnutte, en ook wel een Bedurven vocht in hun lichaam, welke de stof is van de Zinkingen. (3)

In welke vaten de Zinkingen zich ophouden.

40. De scherpe Zinking-stof rond gevoert wordende, is zekerlyk onder andere algemene vochten van ons lichaam gemengt: maar of het

(1) *Insensibilis Perspiratio.* (2) *Humor aquosus.*
(3) *Materies Catarrhalis.*

het bloed en verdere vochten daar by gemengt deeze Zinking-stof in zig heeft, wanneer uit de Zinkingen pyn en loozingen gemaakt worden, daar aan kan men zeer twyfelen: want het bloed wordt door slagaderen gevoert, welke van binnen alzo wel met een natuurlyke slym bedekt zyn, als de Pis-leiders (1) tegen de scherpte van de Pis. Waarom men niet kan denken dat de slagaders door het bloed worden geprikkelt. Ook volgt de loop der Zinkingen niet den natuurlyken loop der slagaderen, maar den loop der Zenuwen. Daarom ben ik van gedachten, dat het vocht, welk wy *Zenuw-zap* (2) noemen, de natuurlyke vocht is waar in de Zinkingstof (3) zich ophout.

41. Dewyl deeze ziekte onverstaanbaar zou zyn zonder voor-kennisse van dit *Zenuw-zap*, en dat hier uit de volgende ziekten mede veel licht wordt bygezet, zoo zal ik hier een kleine beschryving byvoegen. In de Zenuwen zyn twee soorten van vochten. De eene noemt men geesten (4). Deeze wordt bereid en afgescheiden in de groote en kleine hersenen, en vervolgens door kleine buizen, welke men *Zenuw-draaden* noemt, gevoert na alle deelen van het lichaam, dienende tot gevoel en beweging. Deeze *Zenuw-draaden* liggen niet bloot verspreit in het lichaam, maar zyn als bondeltjes by een verzamelt en met een bestendig vlies of schede omwonden, tot dat zy komen in dat deel alwaar deeze Geesten hunne

Beschryving van het zenuw-zap.

(1) *Ureteres.* (2) *Succus Nervorum.* (3) *Materies Catarrhosa.* (4) *Spiritus.*
C 4

ne werking moeten verrichten. In de holligheid van dit vlies of deeze schede, is een ander vocht, dat wy Zenu-zap noemen, het welk de Zenuw-draden besproeit, en vochtig houdt. Dit Zenu-zap met de Zenuwen komende tot aan de huid, maakt ook een gedeelte van de ongevoelige uitwaassening, dat ik breder in myn Latynsche werken getoont heb, en hier maar kortheits halven heb aangeroert.

De stof van Zinkingen in het Zenu-zap.

42. Gelykerwys alle vochten, wordt ook dit Zenu-zap allengskens onnut, en wordt dan voornamentlyk door de ongevoelige uitwaassening uitgeworpen. Als deeze dan belet wordt door de boven genoemde oorzaken, voornamentlyk wanneer in deeze vocht ook wordt opgehouden een bedurven vocht, dan blyft 'er een scherpe vocht in het lichaam, welke moet geloofd worden. Deeze, om dat zy onmiddelyk de Zenu-draden raakt, maakt pyn, en gehouden in de Zenu-schede, moet de pyn noodzakelyk den loop der Zenuwen volgen. Als deeze vocht dan wordt voortgestuwt na het een of ander uitloos-vat, dan heeft men een overvloedige loozing van scherpe Zinkingen. Deeze zaak vereiste wel breedvoeriger verhandeling, maar ons bestek laat het niet toe.

Gevolgen.

43. Deeze stof, het zy dat zy uit de onnutte of uit de bedurven stof is voortgebracht, in het lichaam behouden, om dat zy door de levens-beweging niet kan gemaakt worden tot een goed vocht, moet nootzakelyk uitgeworpen worden: want blyvende wordt zy van fcherp allengskens fcherper, en meer afwykende van de gezonde staat: en meer en meer met het goede Zenu-zap vermengt wordende, doet het

het dit mede bederven. Aldus geschied de vermeerdering van Zinkingen; en veel plaatzen worden aangedaan, die van te vooren noch onaangeraakt bleven.

44. Was het in onze macht de opgehouden stof der belette uitwaassening weder te dryven naar de huid, en zoo te lozen, een hulpmiddel dat zweet verwekte was genoeg. Maar opgehouden zynde, en zoo met de overige vochten vermengt, beneemt ons de gelegenheit, om deeze stof aanstonds weder uit te dryven. Het beste dat my bekend is, is het lichaam dan wat meerder te dekken, en een licht doorwaassement middel in te geven, 't welk te gelyk wat rust verwekt, gelykerwys *Theriaca Drachm. j.* of

Genezing.

℞. *Syrup. Papav. albi Unc. j.*
Croci, Scrup. ʒ.
Antimon. Diaphoret. Scrup. j.
M. F. *Haustus.*

Ongevoelige uitwaassening bevorderende Midde-len.

Laat dit des avonds na bed gaande met wat warme wyn ingenomen worden. of

℞. *Rob. Sambuci Unc. j.*
Croci, Scrup. ʒ.
Laudani Liquid. gt. x.
M. F. *Haustus.*

Dit kan men mede eenige avonden na malkanderen laten gebruiken, tot dat men gewaar wordt dat al het scherpe vocht door de ongevoelige uitwaassening geloofd is.

Het gebeurt veel malen dat maar in een of twee takken der Zenuwen deeze zinking-stof

word opgehouden, wanneer men ook plaatsmiddelen (1) mag gebruiken.

Pynstillent middel in de zinkingen.

℞ *Ol. Terebintbinæ. Drachm. ij.*
Sp. Vini Unc. ʒ.
Sp. Sal. Ammoniac Extemporanei Drachm. i.
M. F. Fomentum.

Laat hier mede een drie of vier dubbeld doekjen nat gemaakt en op het deel gelegd worden, dat aldaar eenige roodigheid zal maaken en de pyn doen verdryven.

Deeze schielyk bereidde Geest van *Sal Ammoniac* (2) wort aldus gemaakt. Men neemt afzonderlyk *Sal Ammoniac* en *Potas*, en laat yder in zoo weinig water smelten als het mogelijk is. Deeze vochten laat men afzonderlyk door een vloeipapier zakken, zoo dat die vochten van alle haare vuiligheid gezuivert zyn: dan giet men van deeze vochten evenveel by mal-kander, wanneer aanstonds een sterke vlugge reuk zal opgaan. Deeze gemengde vocht wordt dan *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus* genaamt, en moet dan in een toegeslooten fles bewaart worden.

VI. HOOFDSTUK.

VAN DE JIGT. (*Arthritis*)

Bepaling. 405. Het is zeer nadelig in de Medicynsche wetenschap, ziekten, zeer veel overeenkomende in tekenen, maar in oorzaken en ge-

(1) *Topica.* (2) *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus.*

genezing veel van elkanderen verschillende onder een te vermengen, gelykerwys deezen, Jigt (1), Voeteuvel (2), Vliegende Jigt (3), Pyn der gewrigten (4): want daar door begaat een jong en niet genoeg ervaren konst-oefenaar veele mislagen. Ik zal hier maar alleen de JIGT verhandelen, om dat dit werkjen, anders al te groot zouw uitloopen. De Jigt is een pynlyke ziekte, allengskens aangroejende, gemeenlyk in de uitwendige ledematen, meer tusschen de gewrigten als in de gewrigten zelfs pyn verwekkende; uitwendig kan men in de huid geen verandering gewaar worden; als het deel aangeraakt word, dan word de pyn niet der maten vermeerderd, gelyk geschied in de Vliegende Jigt en het Voeteuvel, maar het deel vermagert allengskens en word krachteloos; de pyn blyft gemeenlyk lang in een deel, verschiet ook wel van het eene na het andere deel, gaat en komt, maar op ongezette tyden; komt meest weder als de lucht koud en vochtig wordt: zy verwekt zeldzaam de Koorts: doch als zy oud wordt en overvloedig, laat zy de ingewanden mede niet onaangeraakt.

47. De uitwendige oorzaken zyn by na de zelfde als die van de zinkingen (5) (§. 38.) Maar deeze brengen allengskens een Jigtige scherpte voort, welke mede schynt te zitten in het zenuw-zap (6) van die zenuwen, welke gaan tot in het vleesch en vliezen, maar zoo zeer niet na de uitloosplaatzen. Het schynt my ook toe, dat het niet alleen is de stof van

Oorzaken.

(1) *Arthritis.* (2) *Podagra.* (3) *Rheumatismus.*
 (4) *Articularum dolor.* (5) *Catarrhi.* (6) *Succus Nervorum.*

de ongevoelige uitwaasfeming, welke belet is geworden uit te dampen; maar dat in deeze zenuw-vocht een eigenaartige bedurven stof gebooren is, welke zich in de zenuwen van die deelen meest fchynt op te houden. Den aart van deeze bedurven stof kan ik niet nader beschryven, dan dat zy zig door de opgegeven tekenen voordoet, en verklaart tegenwoordig te wezen. Hier mede moet men zig vergenoegen, om dat wy in het beschryven van andere fcherpe vochten mede niet verder kunnen komen: wy weten immers niet dat het zoo bekende zuur in ons heerscht, dan uit de tekenen hier aan eigen. Daarom is het onnodig hier verder over te zintwiften.

Gevol-
gen.

487 Als de Jigtige fcherpte gebooren is, en zyn zitplaats genomen heeft, dan is het wonderlyk na te gaan, dat hier de twee wetten der natuur, namentlyk de meerdere beweging en Ettermaaking, niet te hulpe komen. Want de pyn kan lang duuren zonder verheffing van Koorts, en zonder verfchyning van Etter. Doch als wy na gaan dat een geprikkelde slagader Koorts verwekt, en dat een wond of splinter in het Vleefch Etter op geeft, maar een zenuw door een byzonder fcherpe vocht geprikkelt, altyd geen vermeerderde beweging maakt, zoo als wy gewaar worden in de lang aanhoudende koude pynen; en dat uit een gekneufde zenuw geen Etter, maar een dunne vocht uitlekt; dan is het wel na te gaan waarom deeze byzondere Jigt-Scherpte (1) mede niet behoeft meer beweging te maken, of Etter voort te brengen. Doch dit is deeze stof eigen, dat hoe langer zy blyft, en hoe over-

(1) *Acrimonia Arthritica.*

overvloediger zy wordt, hoe zy ook zwaarder wordt om te geneezen, en gevaarlyker, om dat zy dan ook wel de ingewanden bekruipt en den dootd aanbrengt.

48. Tot geneezing van de Jigt heeft men eenigen tydt van nooden: want men moet door langheit van tydt de eigenaartige bederving in het zenu-vocht voor komen, en het bedurvene allenskens door de ongevoelige uitwaasfeming uitdryven, waar toe dit volgende uitmunt:

℞. *Terebintbinae*,
Saponis veneti aa. Drachm. ij.
Masticis,
Styracis aa. Scrup. ij.
Pulv. rad. Galanga minoris. Drachm. i.
Bals. Peruviani. Scrup. i.
M. F. Pilulae. gr. iiij.

Pillen te-
gen de
Jigt.

Laat eerst de Terpentyn (1) met de Spaanfche Zeep (2) wat kooken tot dat de massa wat harder geworden is, meng dan de overige poeijers met Balsam Peru daar onder; als dit nog niet styf genoeg is, dan moet daar onder zoo veel gebrande Herts Hoorn (3) gemengt worden, als genoeg is om daar pillen van te kunnen maken. Het is zeer voordeelig dat men hier onder mengt eenige druppen Oly van Sassafras, en deeze pilletjes omwindt met poeijer van Oranjen schellen. Hier van moet de Lyder drie malen daaghs drie of vier teffens innemen en zeer lang daar by volharden: hy zal vinden dat de pyn allenskens zal verdwynen, en het lichaam sterker worden. Als de pyn geheel ge-

(1) *Terebintbina* (2) *Sapo Venetus*. (3) *Cornu Cervi*.

nezen is, dan is het best nog wel een halfjaar alle morgens drie of vier te gebruiken, om dat de oorzaak, die de eerstemaal de Jigt verwekte, niet kan weggenomen worden, en zal daarom ook lichtelyk van zelfs weder komen.

VII. HOOFDSTUK.

VAN DE WINDEN. (*Flatus.*)

49
Bepaling. **50.** Wanneer men ergens in het lichaam gewaar wordt een lichte zwelling met een veêrpringende wederstreving, even als of men op een blaas met lucht gevult, drukte, dan zegt men daar WIND in te zitten: of als iemand door oprispen, of door loozen van Wind door den endeldarm, veel lucht uitwerpt, dan zegt men deezen met *Winden* gekwelt te zyn: of als men in de buik veel gerommel hoort, dan is dit mede van Winden: menschen die door het vleesch en leden een vliegende pyn gewaar worden, schryven dit mede aan Winden toe: zelfs bekomen pyn, na dat iemand in de wind of koude geweest of gewandeld heeft, of in de tocht gezeten heeft, wordt mede op rekening van de Winden gezet.

Oorzaken.

50 Dewyl veel soorten van ziekten Winden (1) genoemt werden, is het ook te denken dat 'er niet alleen veelderlei soort van oorzaken zyn, welke de Winden voort brengen, maar dat ook de genezing zeer veel verschillende is, en daarom veel mislagen begaan worden door die maar een soort van Winden

(1) *Flatus.*

voorstellen en die tragten te genezen. Om hier in wel te slagen, zal ik afzonderlyk eenige voorname soorten van Winden voorstellen.

51. Allerlei soort van verrotting, gifting (1) en opbruizing (2) brengt veel lucht voort, uit een stoffe waar in men te vooren geen veêrende lucht (3) gewaar wierd. Maar om dat onze vochten uit haar eigen aart overgaan tot verrotting, zoo moet men denken, dat op die plaats, waar dat men een windig gezwel vindt, (behalven ontrent de borst, alwaar de lucht zelfs wel een winderig gezwel maakt) een vocht of iets anders ligt, dat deze lucht voortbrengt. Al wat men dierhalven gebruikt om deze zwelling te verminderen is vruchteloos, zoo lang als men de verrottende vocht (4) niet kan wegnemen, of de voortgang der verrotting stuiten. Is 'er dan een opening, dan moet men door inspuiting de holligheid zuiveren, gebruikende daar toe wat brandewyn en *Mastix* onder een gemengt, en met zoo veel water getempert, dat deeze vocht zonder pyn kan verdragen werden; laat het deel toe geopent te werden, dan snyt men het gezwel open, en handelt als vooren: Maar moet het digt blyven, dan stooft men het met *Mastix* en Brandewyn, in deeze koude Landen, maar in hete Landen is het beter daarop Azyn te leggen.

Winderige ge-zwellen.

52. Het is verwonderens waardig te zien in sommige menschen, hoe zy binnen korten tydt zoo veel winden kunnen loozen van boven en van onder, voornamentlyk als zy fruit, of spys

Lozing van winden.

(1) *Fermentatio.* (2) *Effervescentia.* (3) *Aër elasticus.* (4) *Humor putrescens.*

spys van meel gemaakt eten. Deze verwondering spruit uit onkunde van zekere proeven: want die de proeven na gaat, welke genomen zyn om na te vorschen, hoe dat lucht wordt voortgebracht, die zal dit niet alleen gemakkelijk verstaan, maar ook een overeenkomende geneezing kunnen gebruiken. Het is eerstelyk zeker, dat deze Vruchten en Meel-spyzen met speekzel gemengt zeer schielyk gisten, en veel lucht uit geven: als dit mede in de maag geschiedt, dan weet men aanstonds dat de Gisting de oorzaak is; of als dit in menschen geschiedt na het eten van spys uit vleesch gemaakt, dan weet men dat het door verrotting wordt veroorzaakt. Deeze voortbrenging van lucht geschiedt niet in een gezond mensch, om dat de Levensbeweging in de maag en darmen deeze Gisting en verrotting belet. Hier uit leert men derhalven dat deeze menschen een zwakke beweging in de maag en darmen hebben, welke niet in staat is de Gisting en verrotting te beletten. Daarom als zoo iemand gekwelt is met opgeven en loozen van winden, of als hy door winden in den buik wordt opgeblazen, is het zeer goed een weinig Brandewyn te neemen getrokken op Oranjen of Citroen schellen, of eenige andere Speceryen, waar door aanstonds de winden schynen te verdwynen, en daarom Windbrekende Middelen genaamt worden, welke alleen de beweging van de maag en darmen versterken, en zoo den voortgang van de Gisting beletten. Maar wanneer men bevindt dat de winden voort spruiten uit verrotting in de Maag, dan zal men de Winden doen bedaren door het gebruiken van Ci-

Citroensap met Rhynsche wyn. De Lezer moet evenwel niet denken, dat alle deeze winden in de maag en darmen voortgebracht worden door Gisting of Verrotting, zo als door proeven kan bewezen worden; want veele zullen een groote menigte winden loozen, zonder spys te nuttigen. Hier in moet men denken, dat de maag en darmen op een tegennatuurlyke wyze bewogen worden. De onderzinding leert verder in levendige Lichamen, dat gelykerwys de natuurlyke Levensbeweging de lucht verflindt, de tegennatuurlyke Levensbeweging lucht doet te voorschyn komen; dat ik hier kortheits halven niet verder kan verklaren. Wanneer dan iemand onderhevig is aan een tegennatuurlyke beweging van de maag en darmen, gelykerwys de Vrouwen, welke menen met het Moerspel (1) geplaagt te zyn, dan worden in de maagen darmen, zelfs uit gemoets-beweging, veel winden gemaakt en geloofst. Nademaal door speceryen met wat slaapmiddelen vermengt, deeze tegennatuurlyke beweging wordt gestilt, daarom zyn de Opiaten in dit geval de beste windbrekende middelen. In dit soort van winden heb ik dit volgende by uitstek nuttig gevonden:

R. *Aq. Menthae, Unc. viij.*
Theriace, Drachm. jss.
Tinct. Myrrbae, Drachm. ij.
Ol. Cort. Aurant. gt. v.
Laud. Liquidum, gt. xv.
Sp. Sal. Ammon. extemp. Drachm. j.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
 M. F. *Mixtura.*

Wind-
brekend
Mixture.

D

Men

(1) *Passio Hysterica.*

Men moet eerst de oly van Oranje (1) met wat Suiker mengen, om dat zy anders in dit drankjen onvermengt blyft. Als men geen *Tinct. Myrrhæ* heeft, mag men in plaats gebruiken het Poejer van de Myrrhe *Drachm. j.* By aldien dit drankje wat verwarmender moet wezen, kan men daar by mengen *Sp. Carm. Sylvii Drachm. ij.* Hier van laat men om het half of heel uur een lepel vol gebruiken, zoo lang als het noodig is.

Romme-
ling van
Winden.

543 Ik heb nooit slegter redeneering gehoort, en die byna by allen doorgaat, als wegens de Rommeling van Winden in den Buik. By na alle meenen dat de lucht hier zoo een beweging maakt; en denken niet, dat lucht in een besloten plaats afgezondert, gelyk ze is in de Maag en Darmen, geen de minste kragt heeft om zich te bewegen. Want al zyn de Maag en Darmen in een dood lichaam opgevult met lucht, zoo zal daarom geen gerommel gehoort of beweging bespeurt worden: Maar in een levendig lichaam wordt men dit gerommel gewaar. Daarom is het de tegennatuurlyke beweging in de Maag of Darmen, die de ingeflotene lucht zoo doet bewegen, dat zy, door de ongelyke ploojen van de Darmen gedreven, een gedruis maakt. Deeze zelfde tegennatuurlyke beweging brengt ook lucht voort; daarom is het, als deeze beweging volhardt, dat de menschen de Buikpyn blyven houden, alschoon zy veel winden loozen: nochtans is meerendeel grooter verlichting in de buikpyn en maagpyn, welke zy *Colyk in de Maag* (2)

noe-

(1) *Ol. Cort. Aurantior.* (2) *Colica Stomachica.*

noemen, wanneer te gelyk winden geloft worden; eensdeels omdat het een teken is, dat de kramptrekking in de vezelen van de Maag en Darmen zich wel eens loslaat; anderdeels om dat door het loozen van deeze tegennatuurlyk gemaakte lucht, het spannen der deelen wort vermindert. Gelykerwys de voorige soort genezen wordt, zoo wordt ook deeze geneezen. Want als men maar de onnatuurlyke beweging kan bedaren, dan worden de winden geloost, de pyn bedaart, en de overige lucht wordt wederom door de natuurlyke beweging der ingewanden verteert. Hierom heb ik het Colyk der Maage en Darmen, zoo als men het heden noemt, meest geneezen zonder loozen van winden, en zonder purgeermiddel. Maar als ik kon denken uit de tekenen van Ongedaantheit, dat 'er een bedurven vocht was in het gedarmte, die door haar prikkeling Winden en Colyk veroorzaakte, en dat ik daarom genootzaakt was deeze stof eerst te lozen, dan gebruikte ik dit volgende:

R. Fol. Sennæ, Drachm. ij.
Sem. Carui,
Sal. Cathartici Anglicani,
Cort. Aurant. aa. Drachm. j.

Purgeer-
middel in
het Co-
lyk.

Laat dit getrokken worden in *Unc. v.* gemeen water, en by het door gegotene gedaan worden,

Syrup. Papav. alb. Unc. j.
M. F. Haustus.

Laat dit op eenmaal, warm gemaakt, ingenomen worden.

Bereiding
van de
Syrupus
Papaveris
albi.

Om dat ik veelmalen de Syroop van Slaapbollen (1) voorschryf, en het best is dat de Lezer die zelf kan maken, heb ik de bereiding hier by gevoegt, eenvoudiger dan die in 't gemeen gemaakt wordt.

Neem twintig Slaapbollen (2) aan stukken gesneden, van de steelen en het zaad gezuivert, laat die een nagt in water weken; kook dan dit te zamen tot dat de Slaapbollen heel murw zyn, nyp die dan droog uit, en meng by deeze vocht een pond suiker, en kook dit te zamen tot de dikte van een Siroop: dan heeft men in yder ons Siroop een weinig meer kragt dan van een slaapbol. Onder het koken moet men de schuim afnemen.

Vliegen-
de Win-
den.

554 De gewone redeneering van de vliegende winden steunt op geen beter gronden dan de voorgaande: want tusschen de vezelen van het vleesch is geen ruimte waar door de Winden kunnen gaan; en in dit deel alwaar men meent dat de winden door trekken; vindt men geen een teken van de tegenwoordigheid van veerende lucht; (3) alleen wordt men de schielyk verplaatste pijn gewaar, dat waarlyk geen teken van lucht is, maar een teken van verplaatende scherpe vocht. De grootste zwarigheid voor het gemeen om dit te begrypen, bestaat hier in, dat zy niet kunnen verstaan, hoe een vocht zoo schielyk van de eene plaats kan komen tot de andere. Wanneer deeze twyfelaars begrepen, dat de Zenuwdraden, tot het gevoel verordineert, by mal-

(1) *Syrupus Papaveris albi.* (2) *Capita Papaveris.* (3) *Aër elasticus.*

kanderen liggen in een schede, en dat als een gevoel-Zenuw in het midden wordt aangedaan, wy dan oordeelen het te voelen in dat deel daar die Zenuw eindigt, zouden zy niet meer verwondert wezen, hoe de pijn zoo schielyk kan verhuizen. Want byaldien men een scherpte heeft in het Zenuwzap, gelyk geleert is voor (§. 41.), welke zich maar weinig verplaatst van den eenen Zenuwdraad tot den anderen, welke naast malkander liggen, maar in verscheiden deelen eindigen, dan schynt deeze pijn zich schielyk ongemeen ver te verplaatzen. Om dat deeze Winden voortkomen uit een Zinking of Jigt-scherpte, (1) welker genezing boven geleert is, zal het niet noodig wezen de zelve te herhalen.

556. Veele menschen zyn zoo winderig van aart, datze, zoo dra zy maar in de opene lucht, in de tocht, of wind geweest hebben, zelfs ook door koude voeten, aanstonts vol winden zyn, niet alleen in de buik, dat zy dan *Colyk* noemen, maar zy gevoelen ook Vliegende winden door het geheele lichaam. Zy maken een begrip dat die uitwendige lucht door het lichaam is ingetrokken en nu rondom zwerft: en op dat zy het vatten van de wind wat zouden vermyden, houden zy een hand of neusdoek voor den mond, op dat de wind daar niet in zou vliegen. Dit wordt mede uit onkunde gebooren: want het gevoel van Winden in het lichaam is niet die buiten-lucht, welke wy ingeademt of door gezwolgen hebben, of door de huid is door geboort; maar om dat deeze kou-

Winden
door het
vatten
van kou-
de.

(1) *Acrimonia Arthritica.*

de uitwendige lucht de ongevoelige uitwaasfening belet, daarom is die stof, welke voor ons lichaam onnüt, en ook fcherp is wanneer zy niet geloost wordt, de oorzaak van het gevoel van winderige pyn. Deeze stof van ongevoelige uitwaasfening, voornamentlyk zynde gehuisvest in het zenuwſap (1), op de zenuwen van het Darmscheil vallende, maakt aldaar Colyk-pyn en een tegennatuurlyke beweging, welke in de Darmen lucht voortbrengt: deeze door de Zenuwen van de ledematen gevoert maakt een vliegende jigt. Op wat wys deeze Winden geneezen moeten worden is klaar, want men moet deeze vocht weder brengen na de huid en daar loozen, door middelen boven (§. 44.) opgegeven.

VIII. HOOFDSTUK.

VAN DE GEELZUCHT. (*Icterus*)

Bepaling. 516 **H**et is natuurlyk dat de bereide gal uit de Lever en Galblaas door de Gal-leider (3) gebragt wort in het begin der dunne darmen, dicht by de Maag. Deeze Gal als zy gezont is heeft een geele kleur; maar bedurven zynde wordt zy in verſcheiden kleuren verandert, als in bleek, groen, lootverwigen zwart. Wanneer dan deeze wel of kwaalyk geſtelde Gal deezen loop niet kan houden, maar overgaat in de Holader, en zoo met het

(1) *Succus Nervorum*. (2) *Arthritis vaga*. (3) *Ductus Choledochus*.

het gantsche bloed vermengt wordt, dan vertoon die kleuren zich in de Huid, het Witte der Oogen, en in de Pis, welke dan zoo geel wordt, dat zy het ingedoopte linnen of papier met een geele kleur verft, welke men daar niet wel kan uitspoelen: in dit geval is de kleur des afgangs welke geelachtig moeft zyn, by na wit of graauw, om dat zy het verwen der Gal nu niet heeft. Deeze veranderde kleur in de huid wordt *Geelzucht* (1) genaamt, welke daarom wel wat kan verſcheelen, als de Gal te gelyk bedurven is.

517 Alle oorzaken die de loozing van de Gal beletten in het twaalfvingerig gedarmte, (2) en de gal dwingen over te gaan in de Holader, zyn oorzaken van Geelzucht. By aldien dit een eenvoudige oorzaak was, dan zouden 'er ook wel byzondere Middelen tot het geneezen der Geelzucht kunnen gevonden worden: maar om dat deeze oorzaken verſcheiden zyn, daarom vindt men zoo groot een verſchil in de voorzegging en geneezing van de Geelzucht. De voornaamſte van deeze zal ik optellen en daarnevens de middelen ter genezing opgeven.

518. By aldien iemand veelmalen en als onvoorziens door de Geelzucht wordt bevangen, en dan weder van zelfs geneeft; welke ook vuilgheit van veelerhande kleur afgaat, veelmalen wit, graauw, en ſlymig; krygende dikwils een benauwtheit ontrent de middel, en wordt dan over het geheele lichaam geel, dan is het te denken dat in deeze perſoon een ſteentje is, dat de Galleider inwendig verſtoppende, den

Oorzaken.

Een ſteentje in de Gal-leider.

(1) *Icterus*. (2) *Intestinum Duodenum*.

den doortogt van de Gal belet: maar als het steentje deeze plaats verliest, en de Gal zyn gewone weg weder kan vloejen, dan bedaart allengskens de Geelzucht. Wanneer zulke menschen geopent wierden, heeft men na de dood deeze steentjes in de Galblaas (1) en Galleider gevonden. Als nu dusdanige door den afgang, eenige steentjes loofden, welke in het vuur geworpen brandden, of een geele taje slym, dan zyn zy van de Geelzucht verlost gebleven. Daarom moet men in de genezing van deeze foort van Geelzucht Middelen gebruiken die deeze steentjes ontbinden, en de stof door den afgang loozen. Als

℞. Gum. Galbani,
Saponis veneti, aa. Drachm. ij.
Sal. Tartari, Drachm. ʒ.
Pulv. Rhabarbari, Drachm. j.
Elix. propr. Parac. q. s.
M. F. Pilulæ, gr. iij.

Hier van gebruikt men drie of viermalen daags vier te gelyk. Het is ook goed voor deeze menschen Moeskruiden te eeten, en zig te onthouden van alle vetigheid.

Kramp-
trekkige
Sluiting.

59 60. Zulke menschen als aan stuiptrekkende beweging (2) onderhevig zyn, en opstygingen (3), en welke door gemoets bewegingen te zeer ontroert worden, vervallen meermalen zeer schielijk in een Geelzucht, wanneer de Galleider door deeze stuiptrekking zoo wordt toegetrokken, dat de Gal gedwongen wordt

(1) *Vesicula fellea.* (2) *Motus Convulsivus* (3) *Pas-
sia Hysterica.*

wordt over te gaan in de Holader. Zoo lang als deeze toeknyping blyft, blyft ook de Geelzucht: maar de toeknyping loslatende dan verdwynt wederom allengskens de Geelzucht; dan namentlyk wanneer wederom al het bloed met gal bezet door de lever is doorgedaan, en van zyn gal gezuivert. Hier uit blykt dat de gaande en komende Geelzucht geen vast teken is, dat 'er een steentje in de Galblaas is, gelyk veele menen. Het blykt ook dat veel middelen worden voorgeschreven, die de Geelzucht geneezen, en waarlyk daar toe niets gedaan hebben. Het blykt ook dat deeze Geelzucht moet geneezen worden door middelen welke de stuiptrekking doen bedaren, welke opgegeven zyn (§. 53). Want als de toekrimping zich loslaat, dan heeft de Gal weder zyn gewone loop, en de Lever zal dan de Gal wel weder van het bloed scheiden. Dit kan men zien uit de verminderde Geele kleur in het aangezigt en in de Pis. Daarom moet men niet denken dat Geele pis een teken is van geneezing, maar een teken van de grootheit der Geelzucht.

61 Ik heb menigmalen gezien in menschen, dat zy na sterk braken heel schielijk Geel wierden: dat ik aldus begreep: wanneer de Galblaas vol Gal is als de braking begint, dan kan zy zig aanstonts niet ontlasten in 't begin der dunne darmen, nademaal maar weinig te gelyk kan gaan door de Galleider uit de Galblaas na het gedarmte; wanneer onderwyl in het braken de buikspieren sterk worden toegetrokken, voornamentlyk als dan ook te gelyk het twaalfvingerig gedarmte wordt toe-
D 5 ge-

Door
sterk braken.

getrokken, en zoo den uittogt van de Gal belet, dan wordt de Gal in de Galleider van de lever sterk geparft en te rug gedreven, na de takken van de Holader in de lever, welke gemeenschap hebben met de Galleider; hier wordt dan de Gal overgebracht, tegen zyn gewone beweging, in het Bloed, en maakt zoo een Geelzucht. Doch deeze is van een korten duur, en vereift geen Medicynen, om dat als eenmaal al het bloed weder door de lever is door gekleinf, dan is deeze Geelzucht genezen; welke natuurlyke genezing gemeenlyk wordt toegeschreven aan de gebruikte Medicynen. Het is hier alleen maar nootzakelyk de overgroote braking te genezen, dat onder geleert zal worden, waar door men de Geelzucht kan voorkomen.

Door de Koorts. 61. 62. Ik vind een groote verwarring onder de fchryvers zoo wel Oude als Nieuwe, in de voorzeggingen genezing, wanneer de Geelzucht in de Koorts komt, en daarom is de voorschryving der Medicynen ook zeer verschillende. Alles hier op te tellen zou voor dit werkje te overvloedig wezen, en zou ook niet wel verstaan kunnen worden door de ongeletterden; daarom zal ik maar twee eenvoudige zaken by brengen. Wanneer iemand een zuivere gedurige koorts heeft, dan gebeurt het wel, dat de tegennatuurlyke beweging van de Koorts de vierde of zevende dag, een tegennatuurlyke beweging maakt in de Galleiders en zoo de Gal, in de Galblaas vergadert, met een tegennatuurlyke beweging dryft door de Galleiders van de Lever na het bloed: als deeze beweging wordt voortgebracht, uit hoofde van

van bereiding van de Koortsstof; dan is deeze Geelzucht een goed teken, en dan volgen ook loozingen, die de Koorts doen verminderen: maar geschied deeze beweging van Koorts tot een uitgang ten kwaden, dat men haast gewaar wordt, uit het verval van krachten, en vermeerdering van Koorts, dan is deeze Geelzucht mede onder de kwade tekenen te tellen. Deze bykomende Geelzucht brengt geen verandering in de Medicynen voort; het is in dit geval alleen genoeg de geneezing na de Koorts te fchikken. Maar by aldien de Geelzucht in Koorts wordt gebooren, om dat de voornaamste beweging van de Koorts op de Lever valt, de zelve ontstekende als of het een Leverontsteking (1) was, dan moet men met Aderlaten en met verkoelende purgeermiddelen (op § 12. voorgeschreven,) deeze meerder beweging zoeken te bedaren. Als men deeze te boven kan komen door deeze middelen, en het drinken van een verkoelende drank (op § 12. voorgeschreven) dan zal de Geelzucht van zelfs verdwynen.

62. 63. De slimste foorten van Geelzucht komen uit een verharding en verstopping van de Lever, welke te gelyk de doortogt van de Gal na de darmen belet: want deeze kan men niet genezen zonder dat men eerst deeze verstopping los gemaakt, en zoo de vrye doortogt bezorgt heeft; het welke niet gemakkelijk kan geschieden. Men kent deeze foort van Geelzucht uit de zwelling en hardheid in den bovenbuik (2) onder de korte ribben, voornamentlyk aan de rechter zyde, alwaar de Lever

(1) Hepatitis. (2) Hypochondrium.

ver gelegen is. Men moet evenwel denken dat niet alle verstoppingen van de Lever een Geelzucht voortbrengen, maar alleen die, welke te gelyk den Doortogt van de Gal belet. Om dat deeze verharding en verstopping van langenduur zyn, en daarom ook de Gal lang wordt opgehouden, wordt de Gal allengskens meer bedurven, gelyk alle stilstaande vochten, en maakt allengskens zwaarder geelzucht, welke ten laatsten ook tot zwartheit overgaat. Al wat men hier werkt op het loozen van de Gal is te vergeefs; en hoe meer geveerde Pis men krygt hoe het slimmer is, om dat de Nieren geen werktuigen zyn die de Gal van het bloed kunnen scheiden, dat alleen het werk van de Lever is. Daarom moet men alle kracht inspannen om de verstopping van de Lever los te maaken, door bekwame middelen, die ik hier alle niet kan opgeven om dat 'er verscheiden soorten zyn; maar zal de gemeenste, uit een taje slym meest oorspronkelyk, hier afhandelen, en daar na de middelen schikken: de andere middelen moet men by andere schryvers zoeken, die afzonderlyk handelen over de verstopping van de Lever.

Ontbindende stoving.

℞. Rad. Bryoniae Unc. i.
Absinthii M. ij
Flor. Sambuci M. i.
Far. Foenugraci. Unc. ij.

Laat dit met half water en wyn tot een papjen gekookt, en warm gelegd worden, tweemaal daags, op de plaats van de lever, welke men yder reis dan een weinig moet wryven met wat Terpentyn Oli (1).

(1) Ol: Terebintina.

℞. Aloes, Drachm. ʒ.
Myrrbae Drachm. ij.
Sal. Tartari,
Masticis aa. Scrup. i.
M. F. Pulveres XII.

Ontbindend poejer.

Laat hier van twee of drie malen daaghs een ingegeven worden.

℞. Empl. de mucilagibus
De Sapone aa. Unc. i.

Ontbindende Pleister.

Laat dit te zamen vermengt op leder gesmeert worden tot een pleister, en dan daar over strykèn Balsam Peru (1) zo veel als genoeg is om deeze zalf wat te kunnen dekken. Dit gebruikt men als men niet wel een stoving gebruiken kan; en als men beide zalven niet kan bekomen, neemt men een van beiden.

IX. HOOFDSTUK.

VAN DE ZWARTE GAL ZIEKTE.

68. 64. **A**lschoon ZWARTE GALZIEKTE (2) Bepaling: eigentlyk beduidt die soort van ziekte, welke voortkomt uit een bedurven gal, hebbende eenzwarte kleur aangenomen; zoo wordt evenwel een Droefgeestigheid zonder uitwendige oorzaak, en ook eenige dwaling in het verstandt gepaart met droefgeestigheid, zwarte Galziekte genaamt: en in deeze dagen wordt deeze Ziekte met een algemeene naam *Hypochondria*.

(1) Bals: Peruvianum. (2) Melancholia.

chonder gedoopt, welke eigentlijk Bovenbuiks ziekte zou moeten genaamt worden. Het schynt my toe dat de bedurven zwarte gal, meest voortbrengende een Droefgeestigheid, met een lichte afwyking in het verstandt, zyn naam heeft behouden uit deeze veranderde gemoets-gestalte: en om dat deeze Zwarte Gal haar meeste toevallen en tekenen geeft ontrent de *Hypochondria* (onder de kraakbeenen der korte ribben) zoo wordt wederom deeze veranderde gemoets-gestalte *Hypochonder* genaamt. Dit brengt een groote verwarring in de geneezing: want ik heb menigmaal bevonden dat deeze veranderde gemoetsgestalte, welke men *Hypochonder* noemt, geen de minste tekenen van Zwarte Gal by zich had, en daarom door de gewone wys van genezing in de Zwarte Gal, verergerde. Daarom zal ik hier twederlei soort van ziekten, welke zy *Hypochonder* noemen, beschryven. In beiden heerft eenige mymering meest zonder Koorts, en daarmede is voornamentlyk eenige droefgeestigheid gepaart.

Oorzaken.

64. 65. Tot het wel redeneeren in een mensch, wordt niet alleen vereist, dat de herffenen wel gestelt zyn, maar ook dat de doorvloeyende Geesten hunne behoorlyke hoedanigheid hebben: want als die door het gebruik van wyn, alderhande gegifte dranken (1), of door andere middelen in haar hoedanigheid verandert zyn geworden, ondervindt men wel wat onderscheid 'er is tusschen een dronken en nuchteren mensch. Even eens gaat het ook met de zwarte gal (2); want als die mede na de her-

(1) *Cerebrum.* (1) *Melancholia.*

ffenen gevoert wordt, dan heeft men mede die droefgeestige hartstogtelyke beweging, eigen aan deeze vocht. Doch deeze is het niet alleen welke dit doet; ik vind ook een bedurven vocht in zwakke lichamen, zonder het minste teken van zwarte gal, welke deeze ziekte veroorzaakt, en jaaren kan duuren. By aldien deeze twee soorten even eens moesten genezen worden, zou ik het de moeite niet waardig achten, om deeze te onderscheiden. Maar het onderscheid in de geneezing maakt deeze oplettenheit nootzakelyk.

65. 66. De oorzaken, welke de zwarte gal voortbrengen, hier op te geven, zou te langwylig zyn: het zal genoeg wezen aan te merken, dat de zwarte gal zich ophoudt ontrent de Bovenbuik (1) in de poort-ader (2), en daarom hier ontrent zwaarte, benauwtheit, koude, en veel andere toevallen voortbrengt; als dit lang genoeg geduurt heeft, en deeze zwarte gal allengskens begint over te gaan in de Hol ader (3) en zoo na de Herffenen, dan begint het verstand te waggelen, en de Lyder wordt droefgeestig zoekende eenzame plaatzen. Veel malen ziet men dan ook een bruiner kleur in de huid dan na gewoonte. Dit zoo zynde, menen velen dat 'er een Ader gelaten moet worden, om de gemoets beweging te stillen: Maar ik heb tot myn leetwezen gezien, dat de Lyders daar door altydt erger geworden zyn, om dat daar door de zwarte bedurven gal gelegenheit gegeven wordt, om in meerder hoeveelheit uit de poort-ader

Genezing uit de zwarte gal.

(1) *Hypochondria.* (2) *Vena Portarum.* (3) *Vena Cava.*

ader in de Hol-ader te kunnen overgaan. Het beste middel is; te bezorgen dat deeze zwarte gal geloofd werdt door den Afgang, om dat de darm-scheil aderen (1) deeze zwarte gal uit de poort-ader in de darmen kunnen loozen. Men moet in dit geval zorg dragen, dat eenige dagen na den anderen, meerder dan na gewoonte afgang wordt gemaakt, om zoo allengskens deeze zwarte gal te loozen. Wanneer men het kan bekomen, gebruik ik zoet wei met wat Engels purgeer zout eenige dagen achter een; by aldien dit niet genoeg afgang maakt, laat ik daar wat zenebladen by trekken; en als wat meer verkoeling teffens noodig is, doe ik daar by wat Tamarinden. Als de wei ontbreekt, mag men dun garste water met de zelfde middelen gebruiken.

Geneezing uit bedurven vocht.

66. 67. Ik heb meermalen na langdurige ziekten, zwakheden, en groote loozingen van bloed, en na het kramen in vrouwen, een droefgeestigheid gevonden met een verdoling in het verstand; welke ik op geene andere wyze heb weten te verklaren, dan dat de vochten, in die zwakheden en gebrek van bloed en vochten, door een eigenaartige bederving van den natuurlyken staat waren afgeweken, en de geesten hier van afgescheiden deeze verbystering in het verstand voortbrachten. De uitkomst in de geneezing heeft my dit ook bevestigd; want ik heb gezien dat door laten en purgeeren deeze ziekte verergert geworden is: maar als ik aanhield de geneezing, voor in de eigenaartige bederving geleert, te onderhouden,

(1) *Vena Meseraica.*

den, dat deeze menschen dan volkomen geneezen zyn geworden. Om dat deeze eigenaartige bederving zeer langzaam kan geneezen worden, daarom moet men zich geen spoedige geneezing in dit soort van *Hypochonder* voorstellen.

X. HOOFDSTUK.

VAN DE BENAUTHEIT. (*Anxietas.*)

68. **D**E BENAUTHEIT betekent een ziekte ^{Bepaling} van de ziel, waar toe wy hier niet bepaalt zyn; of beduit een ziekte van het lichaam, welke wy hier zullen verhandelen. Het is bezwaarlyk te beschryven wat eigentlyk een zieke gevoelt, wanneer hy zegt *Benaut* te zyn; doch dat is gemeen met pyn, jeukte, en het overige gevoel. Alleen is maar aan te merken dat een zieke iets onaangenaams gevoelt, waar door hy zyn lichaam als in gedurige beweging omwentelt en beweegt, om zich van dat lastige te ontdoen: waarom ook de ongedurigheid als een vast teken van Benautheit wordt aangenomen.

68. 69. Het is met de benautheit anders gelegen dan met de pyn, welke gevoelt wordt in alle leden en delen van het lichaam. Want de Benautheit wordt men alleen gewaar in de Ingewanden, noit in het vleesch of uiterlyke leden. Daarom moet tot het voelen van Benautheit een ander deel beledigt worden dan tot het voelen van pyn. Ik bevind dat deelen welke behalven de algemeene Levens-beweging, noch een andere byzondere beweging hebben,

E door

Waar benautheit gevoelt wordt.

door benautheit worden aangedaan, gelykerwys de Long, de Maag, de Lyf-Moeder. Waarom het te denken is, dat als de byzondere werking van die deelen wederhouden wordt, dan ook in ons gevoel van Benautheit wordt voortgebracht.

Oorza- **70.** Alle de oorzaken van Benautheit op te tellen zou te lang vallen. Wy bevinden dat alle oorzaken van Pyn, in onze GEZUIVERDE HEELKONST beschreven. Benautheit voortbrengen, wanneer zy verplaatst worden na de ingewanden.

Gene- **71.** Wanneer dan iemand pyn gehadt heeft in de uitwendige leden, en die verdwynt; of dat 'er lozing in de huid geweest heeft de welke na binnen geslagen is; dan moet men die stof weder na buiten dryven door een Zweetmiddel (zie § 44). Wordt de benautheit veroorzaakt uit overvloedige bedurven stof of gal in de maag (zie § 15), dan moet men die loozen door een braakmiddel op de zelfde plaats beschreven. Komt de Benautheit door een overgrootte beweeging in hevige koortzen (zie § 12.), dan moet men wel eens aderlaten, en verkoelende middelen gebruiken.

XI. HOOFDSTUK.

VAN DE LAMMIGHEIT, (*Paralysis*)

Bepaling. **72.** Wanneer men in een of meerder Trekkers (1), waarmede men de beweging (2) oefent, de macht verliest om de zel-

(1) *Musculi.* (2) *Motus Animalis.*

ve te kunnen bewegen, latende nochtans deeze Trekkers toe dat zy van een uitwendige oorzaak kunnen gerekt en gebogen worden: dan noemt men deeze ziekte een LAMMIGHEIT. Het gebeurt ook wel dat in dat deel te gelyk het gevoel vermindert wordt: maar by aldien in dat deel te gelyk de Levensbeweging (1) ophoudt, dan versterft dat deel, en wordt als dan niet tot de Lammigheid gebracht.

72-73. Nademaal de invloed der geesten (2), door de Zenuw-draden (3) vloejende in den Trekker, de oorzaak is van het bewegen van zoodanigen Trekker, daarom zyn alle oorzaken, welke tusschen de hersenen, en die Trekker den invloed van geesten kunnen wederhouden, de oorzaak van deeze Lammigheid. Deeze oorzaken kunnen veelvuldig wezen, want die kunnen schuilen eerstelyk in den Aart der geesten zelf, als wanneer die onbekwaam gemaakt geworden zyn, zoo als misschien geschied door het misbruik van kwikzilver, en door de ingeademde lucht in de Mynen. Ten anderen in de Zenuw-draden zelve, zoodaanig van buiten gedrukt, of door het opgehoopte zenuw-zap (4), of door de toekrimping, of uitwendige uitdrukking van de Zenuw-scheden (5), dat geen genoegzame geesten door deeze Zenuw-draden na deeze Trekkers kunnen vloejen. Misschien is ook de zwakker Levensbeweging in de zenuw-scheden mede de oor-

(1) *Motus Vitalis.* (2) *Spiritus.* (3) *Fibræ Nervorum.* (4) *Succus Nervorum.* (5) *Involucra Nervorum.*

oorzaak van deze Lammigheid, nademaal de aandrang van het bloed in de hersenen, op het begin der zenuw-draden niet genoegzaam is, om de geesten door zulke nauwe buizen, als de zenuw-draden, tot ver afgelegene deelen te brengen, zonder geholpen te worden door de Levens-beweging in de zenuw-scheden.

Onder-
scheid.

73.74. Dewyl veel soorten van Trekkers in ons zyn, zoo heeft men ook veel soorten van Lammigheid, welke nochtans alle van de zelfde oorzaken kunnen voort gebragt worden, en waarin maar alleen het onderscheid van de plaats-middelen moet in acht genomen worden, dat men die gebruikt op die plaats alwaar de zenuw gelegen is welke na den verlamden Trekker gaat; want deze op den verlamden Trekker of Lid te leggen, is vruchteloos, vermits de oorzaak hooger in de zenu te zoeken is. Het onderscheid is van meer belang, dat men nagaat of de Lammigheid valt in Trekkers van de willige beweging, of in de Levens-beweging, of in de byzondere Beweging (1). Neem eens dat het hart den invloed van geesten verliest en zoo lam wordt, dan staat by gevolg de omloop des bloeds stil, en zulke een mensch is schielijk dood. Maar als de Lammigheid komt in de byzondere beweging van de long, dan noemt men het een Engborstigheid; geschiedt dit in de maag of darmen, dan blyft alles daar op gehoopt, en deze deelen kunnen zig niet ontlasten, waarom men meent dat hier een verstopping zit. Deze zaak is te wydluiftig om alhier afgehandelt te kunnen

(1) *Motus particularis.*

nen worden; maar ik geef alleen aan de hand, hoe wy met de zelfde soort van middelen tegen de Lammigheid, ook veele andere gebreken kunnen genezen.

74.75. De korthheit van dit Werkje laat niet toe alle de genezingen, volgens de oorzaken, na te gaan, gelyk door my gedaan is in myn *Compendium Medicinæ*, daarom zal ik maar de meest voorkomende beschryven. Deeze schynt my toe te wezen een zwakker levens-beweging in de zenuw-scheden, dan van nooden is om de geesten voort te dryven tot aan de Trekkers, gepaart met een ophooping van zenuw-vocht, voornamentlyk in de zenuw-knoopen (1), alwaar die door deeze zwakker beweging te zamen stolt, en een gedaante van slym aanneemt, welke de zenuw-draden in deeze knoop gelegen noch meer drukt. Om nu deeze Lammigheid te genezen, ziet men van zelfs wel dat 'er moeten gebruikt worden eerstelyk zenuw-middelen (2); Ten anderen prikkelende (3) welke de natuurwet te hulpe nemen, namentlyk, dat alle levendige deelen door prikkeling zich meer beroeren; Eindelyk ontbindende (4) middelen, die het op een gepakte zenuw-zap vloeibaarder maken. Daarom zal men door het volgende te gebruiken veel voordeel behalen;

Gene-
zing.

℞. *Ol. Laurini Unc. iß.*
Terebintbinæ Unc. ʒ.
Bals. Peruviani,
Sp. salis Ammoniaci a. Drachm. ij.
M. F. Linimentum.

Smeering
tegen de
lammig-
heit.

Hier
(1) *Ganglia.* (2) *Nervina.* (3) *Stimulantia.* (4)
Resolventia.

Hier mede moet men twee of drie malen daags de zenuw-knoop wryven, waar uit men, volgens de kennisse der ontleedkunde, oordeelt dat de Lamme Trekkers haar zenuwen hebben. In 't gemeen, als een Arm lam is, strykt men den rugge graat tusschen de schouder bladen; als een Been lam is, dan op den rugge graat omtrent de Lendenen.

In Oostindien is zeer gemeen een soort van Lammigheid of liever machteloosheit, welke daar genoemd wordt *Beriberi*, meest veroorzaakt door het zenuw-zap, voornamentlyk in de zenuw-knoopen, dat van te vooren door de hitte der lucht, of door het veel drinken van sterke dranken, zeer vloeibaar gemaakt was, daar na door de koude lucht, gelyk geschied in het slapen onder den blooten hemel of op koude steenen, is gestolt geworden, en daar blyft zitten, en zoo eenigzins de zenuw-draden drukt, welke de geesten moeten door laten tot de beweging: waarom deeze menschen weinig macht en bestier hebben om hunne leden te bewegen. En om dat die gestolde vocht daar lang kan blyven zitten zonder bederving, gebeurt het wel, dat zy met deeze ziekte lange jaren, zelfs hier in het vaderland, beladen blyven. De genezing verschilt niet van de voorgaande, dan alleen dat men ondervonden heeft, dat men onder de smeeringen wel wat meerder specery Olyen moet mengen, om door der zelve verwarmende en prikkelende kracht het gestolde en stilstaande zenu-zap vloeibaar te maken.

XII. HOOFDSTUK.

VAN DE WATERZUCHT. (*Hydrops.*)

75. 76. **W**anneer in de natuurlyke hollighe- Bepaling.
den van ons lichaam in plaats van
damp, of in de vette zak (1) in plaats van vet,
een wateragtige of slymige vocht wordt ver-
gadert; of by aldien in de kleine watervaten
zoo een overvloed van waterige of slymige stof
wordt gevonden, dat daar door dat deel of
die deelen zwellen, wordt deeze ziekte **W**A-
TERZUCHT genaamt. Dit gebeurt over het
geheele lichaam of in een byzonder deel, waar-
uit dan tot bezwaring van het geheugen veel
namen worden gemaakt, welke veelmalen noch
met het deel, noch met de ziekte overeenkomen.
- 76 77. In myn *Compendium* heb ik veelderlei Oorza-
oorzaken van deeze ziekte opgegeven, te veel ken.
om hier te herhalen: ik zal hier de meest voor-
komende, met deszelfs genezing, alleen maar
voorstellen.
77. 78. Alle proeven leeren, dat als een ader of Belette te
watervoerend vat van buiten gedrukt wordt, rug vloe-
dat deel, 't welk zich door deeze vaten moest jing.
ontlasten, opzwelt en met water als schynt
vervult te worden: dit onderscheid vindt men,
dat als een ader gedrukt is, dat dan het deel
onder deeze gedrukte plaats, blauwer van kleur
is, en dat de blauwe aderen zich als geborsten
aderen vertoonen in dat deel: maar als het wa-
ter-

(1) *Membrana Adiposa.*

tervat geprangt is, dan is dat deel bleek en als alleen met water opgevult. Deeze soort van swelling vindt men veel in de beenen der zwangere vrouwen, en in menschen, die een verhart ingewand hebben, dat de Aderen of Watervaten drukt. Als men derhalven een verhart ingewand of klier ontdekt; moet men alleen de genezing richten na die wys welke in de verharding gebruikt wordt. Om dat hier in alle waterloozingen vruchteloos worden ondernomen.

Belette
opflor-
ping.

78. 79. In alle onze holligheden is natuurlyk eenige damp of dauw, zynde een verdunde waterige vochtigheit, welke daar gedurig gebracht wordt door de uiteinden der slagaderen, en misschien ook der zenuwen. Deze word in de gezonde staat geduurig weder wechgevoert door de opflorpemde vaatjes (1) na de watervaten (2) en bloed aderen. Wanneer deeze opflorpemde vaatjes haar natuurlyke beweging verliezen, of dat derzelve uiteinden verstopt worden, of dat de opteflorpene vocht te dik is, dan blyft de uitwaasemende vocht daar staan, en wordt opgehoopt tot een waterzucht van dat deel. ¶ Weinige denken hier aan de verlooren kracht om op te florpen, menende dat de deelen altyd verstopt zyn; maar het is zeker dat de aandrang van het bloed in de slagaderen, geen macht heeft om de uitgestorte dauw of vocht in de mondtjes der opflorpemde vaatjes in te dringen, waarom dit in de gezonde staat verricht moet worden, door de beweging in deze vaatjes zelfs. Deeze bewe-

(1) *Vasa resorbentia*, (2) *Vasa Lymphatica*.

ging verlooren zynde, is het nootzaaklyk, dat de vocht in de holligheden wordt opgehoopt. By aldien alle prikkelende middelen (1) zonder onderscheid, zoo wel de beweging der Aderen en deszelfs opflorpemde mondtjes, vermeerderden, als wy ondervinden dat die zelve de beweging vermeerderen in de slagaderen, zou men tot genezing van de waterzucht by na niet anders noodig hebben dan prikkelende middelen: maar dit gaat niet altyd zeker; daarom moet men zoodaanige middelen gebruiken als de ondervinding leert, dat de beweging van de Aderen meerder bevorderen. By aldien het waterzuchtige deel het toelaat een papje daar op te leggen, kan men het volgende gebruiken:

℞. *Herb. Menthae*,
Absinthii aa. M. i.
Flor. Rosar. rubr. pug. ij.
Cinnamomi,
Masticis aa. Drachm. i.

Verdry-
vent pap-
je.

Maak hier van met kruim van brood en roode wyn een papje, dat men daar warm op moet houden en twemalen daags vernieuwen. Anderzins mag men dit volgende poejer daar op leggen:

℞. *Masticis, Drachm. ij.*
Colophoniae. Unc. ℥.
Cretæ albæ, Unc. ij.
Pulv Rosarum rubr. Unc. ℥.
M. F. Pulvis externus.

Verdry-
vent poe-
jer.

Men

(1) *Stimulantia*.

Men moet hier van zoo veel nemen als noodig is, en op een warm droog doekjen gestrooit daar op leggen, en ten minsten tweemaal daags vernieuwen: moet dit op een groot deel gelegd worden, dan mag men dit onder wat zemelen mengen, en zoo met een zakjen daar op leggen.

By aldien men inwendige middelen moet gebruiken, is het best dat die te gelyk waterlozende en versterkende zyn.

Versterkende en waterlozende wyn.

℞. *Rad. Caryophyllatæ. Unc. i.*
Galangæ minoris. Unc. ℥.
Bacc. Juniperi. Unc. i.
Sem. Levistici. Unc. ℥.
Herb. Menthæ. M. ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalf bottelje roode wyn, en dan daar van gebruikt een klein roemertjen vol vier malen daags.

Verminderde beweging in de Aderen.

7280. Nademaal het Hart niet alleen de oorzaak is dat het bloed door alle deelen van het lichaam gevoert wordt, maar deeze voortstuwung mede wordt geholpen door de Levensbeweging in de slagaderen, zoo is ook de wederkeering van 't bloed en overige vochten niet alleen toe te schryven aan de beweging van 't hart, en de slagaderen, maar ook ten deele aan de aderen. Wanneer dan deeze wederomvoerende kracht in de Aderen te zwak is, worden de vochten voornamentlyk op gehoopt in de fyne takken der aderen en watervaten, die zich in deeze aderen loozen, op de wyze als of in het voorgezegde de Ader eenigzins gedrukt waar geweest. Door deeze zwakheit van beweging in de aderen kan

in

in een deel, en ook wel over het geheele lichaam een waterzuchtige zwelling gebooren worden, welke men niet ten regte kan geneezen, zonder aan de Aderen meerder beweging gegeven te hebben. Wanneer niet al te grooten overvloed van waterige stoffe is vergadert, mag men de geneezing beginnen met de voor gezegde medicynen (§ 79.) latende den Lyder veelmalen daags wat Pypkaneel kauwen, het lichaam veel bewegen en wryven, om dat hier door de beweging der aderen ongemeen bevordert wordt: nademaal zy van binnen met klapvliesen voorzien zyn, die het eens voorby gegane bloed of vocht niet te rug laten vloejen. En op dat men dit nog meer zou bevorderen, is het goed de wryving te doen met wollen lappen, beroekt door de *Mastix*, *Olibanum*, *Styrax* of iets diergelyks op een geglommen kooltjen gestrooit.

80 81. In al onze gezonde vochten is een aart om t'zamen te runnen, als zy te weinig bewogen worden. Ook heeft men een natuurlyke slym die alle wegen bedekt, over welke, en door welke een algemeene beweging of vloed moet geschieden. Wanneer derhalven de goede vogten te weinig bewogen worden, of dat 'er een overvloed van deeze Natuurlyke slym wordt voortgebracht, heeft men een slymige waterzucht, welke men niet kan verdryven, ten zy men alvorens verdunnende middelen gebruikt, welke deeze slym vloeibaar maaken.

Genezing in te grote slymerigheid.

in

℞. *Herb. Absinthii*, M. ij.
Centaurii min. M. i.
Bacc. Juniperi, Unc. i.
Sal. Tartari, Drachm. ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalve bottelje wyn, en dan daar van genomen vier malen daags een wyn roemertjen vol.

In te groo-
 ren over-
 vloed van
 Water
 stoffe.

§ 82. Als men op deeze wyze de vochten verdunt heeft, en dan de Waterzucht niet te gelyk verdwynt, is het een teken dat 'er zoo veel waterige vocht in het lichaam is, dat de levens-beweging die niet kan uit dryven. Hier toe vindt men veel middelen voorgeschreven. Eerstelyk Braakmiddelen (Zie § 15.) welke dienstig zyn als de maag vol slym is, of als de lyder gemakkelyk braakt; anders maken zy te veel werking, en laten ook veel zwakheit na.

Ten anderen Purgeer middelen. Als,

Purgeer-
 pillen.

℞. *Gum. Galbani*, Drachm. i.
Scammonei,
Resinæ Jalapæ, aa. Drachm. ʒ.
Sal. Tartari, Scrup. i.
Ol. Carui, Gtt. v.
M. F. Pilulæ, Gr. iij.

Laat hier van drie teffens ingenomen werden, drie malen daags, de gift zoo veel verminderende of vermeerderende, dat de Lyder daar van drie malen daags een afgang heeft; waarin men moet volharden tot dat het overtollig water geloost is: ten zy de krachten van den Lyder te zeer vervielen, wanneer men tusschen beiden eenige versterkende middelen moet

moet gebruiken: of liever wat versterkende en purgeermiddelen te gelyk voorschryven. Als

℞. *Rad. Angelica*,
Caryophyllatæ, aa. Unc. j.
Herb. Mentha, M. ij.
Fol. Sennæ, Unc. ʒ.
Sal. Tartari, Drachm. ij.

Purgeer-
 drank.

Laat dit in een bottelje wyn getrokken worden, en dan daar van gebruiken drie malen daags een roemertjen vol, of zoo veel dat de Lyder wat meer dan na gewoonte afgang heeft.

Eindelyk Pisdryvende (1) middelen, welke de beste zyn als men daar mede maar overvloediger waterlozing kan veroorzaken; want deeze verzwakken minder dan de voorgaande: hier toe kan men de versterkende waterlozende wyn gebruiken (§. 79).

Met deeze en met de voorgeschreven purgeerdrank, by aldien men de Zenebladen daar maar uit laat, zal men het lichaam trachten te versterken, als het water geloost is, op dat de Waterzucht niet wederkeere. Het is ook in dit geval goed onder de Medicyn-wyn of drank wat Kaneel te laten trekken, het welk in deeze ziekte een heerlyk versterkent middel is.

(1) *Diuretica.*

XIII. HOOFDSTUK.

VAN DE SLAAPZUCHT. (*Sopor*)

Bepaling. 82. **H**et is in de gezonde lichamen nootzaakelyk het slaapen en waaken by beurten te verwisselen: tot beiden vinden wy een natuurlyke neiging; dat is, na een wyl tyds waken heeft het lichaam begeerte tot slaapen, en wederom na een gewone tyd geslapen te hebben, heeft men het mede niet in zyn macht langer in den slaap te volharden: zoo dat slaapen en waaken nootzakelyke veranderingen zyn in de gezondheid. Maar wanneer men ten tyde als men gewoon is te waaken, en zoo met bewustheit zyn zaaken kan verrichten, gewaar wordt grooter geneigtheit tot slapen te hebben, of langer tydt met slaapen doorbrengt, dan gezonde menschen gewoon zyn, doch evenwel weder kan ontwaaken en voor eenigen tydt wakker blyven, noemt men deeze lichte ziekte *Slaaperigheid* (1). Maar byaldien deeze Slaaperigheid te veel is, zoo dat zelfs de zieke nauwelyks wakker gemaakt kan worden, of even ontwaakt zynde aanstonts wederom gedwongen wordt te slaapen, mag men deeze ziekte *Slaapzucht* (2) noemen, om dat men dan zeker weet, dat deeze diepe en lange slaap uit een kwade oorzaak spruit.

Onder-
scheid.

83. In de gezonde slaap geniet de willige beweging (3) een volkomen rust; men wordt
niets

(1) *Somnolentia*. (2) *Sopor*. (3) *Motus Animalis*.

niets gewaar door de uitwendige zinnen, en wy hebben geen bewustheit van denken. Het Droomen en Woelen behooren niet tot een volkomen en geruste slaap. By gevolg blyft in een levendig gerust-slaapent lichaam noch overig de beweging van 't hart en slag-aderen, de byzondere beweging van den adem, maag, darmen, nieren enz. Waar uit men leert dat 'er in ons een werktuig is dat in de slaap rust, en dat 'er anderen zyn, die in hunne werking volharden zoo lang wy leven. Uit minder en meerder belette werking van dit werktuig, en uit de byzondere oorzaken, die deeze werking beletten, maaken de Schryvers veel ziekten op, welke daarom veel verwarringen inbrengen. Want komt deeze Slaapzucht schie-lyk, en zoo diep dat men den Lyder niet kan doen ontwaken, dan noemt men het Slaap-ziekte (1). Zoo mag men ook die slaap noemen, welke voortgebragt wordt, door de overmatige dronkenschap en door het misbruik van slaap-middelen. Komt deeze Slaapzucht allengskens maar zonder Koorts, dan noemen zy het *Coma*; als deeze overmatig is, dan noemen zy die *Carus*; waken die menschen tusschen beiden eens, of kunnen zy voor een oogenblik wakker gemaakt worden, noemen zy het *Coma vigil*. Maar wordt deeze Slaapzucht veroorzaakt uit of gaat ze met een hevige Koorts verzeld, noemen zy het *Lethargus*. Hier in vind ik dat de Schryvers verscheiden woord-verwisselingen maaken, waar uit veel verwarring spruit. Ik vind wel tot yder van deeze

WOOF-

(1) *Apoplexia*.

woorden Nederduitsche vertaalingen, maar de betekenissen zyn zoo onzeker, dat ik die liever heb willen voorby gaan. Het zal voor den konstoefenaar best zyn de byzondere oorzaken van de Slaapzucht alleen na te gaan, en daar naar de genezing te schikken: want welken naam de ziekte heeft zal niets tot de genezing baten; maar zeer veel, uit welk een oorzaak de Slaapzucht gebooren wordt.

Oorzaken.

84. Om wakker te blyven wordt vereist een bekwame hoeveelheit van geesten, en die gematigt door de hersenen vloejen; daarom kunnen alle oorzaken, die de geesten berooven, veranderen, of doen stilstaan; of die de hersenen zoodanig drukken dat zy die geesten niet doorlaten, de Slaapzucht voortbrengen. Deeze allen kunnen om haar veelheit niet opgetelt worden, daarom zal ik de voornaamste maar aanhalen, nevens derzelve tekenen en genezingen.

Uit overvloed van bloed.

85. Als iemand gewoon aan bloedingen, in eenigen tyd geen ontlasting gehadt heeft, of overvloedige spys nuttigt met weinig beweging, zich buiten gewoonte beweegt, of toornig wordt, endan schieklyk van al zyn uit- en inwendige zinnen en willige beweging berooft wordt, houdende een rood en opgezet aangezicht, volle harde pols, en diepe snorkende ademing, (wanneer men deeze ziekte Beroerte (1) zou noemen) kan men denken dat een overvloed van bloed de hersenen drukt; en daarom moet men ten eersten een ader openen, en een goed gedeelte bloed uit laten, de Aderla-

(1) *Apoplexia.*

ating herhaalen als eenmaal niet genoeg is, sproejen azyn of koud water op het aangezicht, leggende de lyder wat hoog met het hoofd, spuiten een Clysteer in, om afgang te maken.

℞. *Fol. Sennæ, Drachm. vj.*

Nitri. Drachm. ij.

Mellis, Unc. j.

Laat hier van met *Unc. xvi.* water een afkookzel gemaakt, en daar van omtrent *Unc. xij* warm ingespuut worden. Dit moet alles schieklyk geschieden. Byaldien de Lyder by zich zelven gekomen is, moet men met herhaling van purgeermiddelen (§. 12.) van te vooren al gemelt, en herhaalde aderlaatingen de wederkomst verhoeden.

86. Als iemand met een gedurige Koorts bezet is, en in het hoofd meer hitte en kloppingen van de slagaderen bevindt dan in andere plaatzen, veelmalen als sterretjes en vuurstralen uit de oogen ziet springen, en dikwils tuiten in de ooren hoort, met een rood en opgezet aangezicht, moet men denken, dat in de takken der slagaderen, welke het bloed na het hoofd voeren, meer beweging is dan in de overige. Wanneer deeze beginnen meer te slapen, dan moet men een Slaapzucht vrezen, welke men even eens moet geneezen als de vorige uit overvloed van bloed; maar omdat de Koorts aanhoud, moet men mede in vervolg de middelen gebruiken, welke geleert zyn in de Koorts met grooter beweging (§. 12.)

87. Nooit vindt men slym of die gaat ge-
paart met koude en een minder beweging van dat deel, ten zy onder de slym eenige scherp-

85. Uitdrift van 't bloed na het hoofd.

Uit Slym.

te verborgen ligt. By aldien dan iemand van te vooren zwaarte, koude, dof gevoel, witte zagte zwellingen in het hoofd gevoelt heeft, en dan allengskens slaperig begint te worden, is het te vreezen dat zoodanig een zeer ligt in een volkomen Slaapzucht zonder Koorts, of als dit schieelyk overkwam, in een Beroerte (1) zal vallen. Het is ten hoogsten noodzakelyk dat men dusdanige lyders doet ontwaken, door gedruis, prikkeling, of iets dat vlug is onder den neus te houden, als is de geest van Ammoniak-zout (2), of een droog vlugzout (3), op deeze wyze bereit:

Sal. vola-
tile fic-
cum.

℞. Sal. Ammoniaci,
Calcis vivæ,
Ocul. cancr. aa. Drachm. ij.

Laten deeze afgezonderd tot poejer gemaakt, onder malkanderen gemengt worden in een flesjen: want dan zal daar uit een sterke reuk voortkomen, als zy onder malkanderen geschud worden: na deeze vermenging zal men daar by doen eenige druppen Oly van Rosmaryn, of Lavendel, of van Oranje schellen (4), en dit vervolgens onder den neus houden, op dat het vlugge met den Adem wordt opgenomen. Alschoon de zieke tot zich zelven gekomen is, mag men evenwel deeze opsnuiving wel eens herhaalen, om daar door de deelen der hersenen meerder te doen bewegen en de slym

(1) Apoplexia. (2) Spir. Salis Ammon. (3) Sal volatile ficcum. (4) Ol. Rosmarini, Lavendulae, Cort. Aurantior.

slym te verdunnen. Het is vervolgens goed tot het zelfde oogmerk, en om loozing te maken, den lyder eenige reizen te doen niezen door dit niesmiddel:

℞. Herb. Menthae,
Majoranae,
Melisse, aa. Drachm. j.
Euphorbii, Scrup. ʒ.
M. F. Pulvis.

Waar van een weinig in den neus wordt gedaan; en by aldien het niet sterk genoeg is, dan moet men de *Euphorbium* wat vermeerderen. Men kan ook op den Nek leggen een Spaansche vlieg, of blein trekkend middel (1), uit gepoejerde Spaansche vliegen met wat lymerige vocht tot een papjen gemaakt, zoo groot als een Gulden. Middelerwyl maakt men door een Purgatie afgang, om de slym van het hoofd aftetrekken (zie §. 82. pag. 76.), en gebruikt veelderlei losmakende Medicynen om deeze slym te verdunnen en zoo te loozen, 't welke wy boven in de Waterzucht (§. 82.) geleert hebben.

XIV. HOOFDSTUK.

VAN DE SLAAPLOOSHEIT. (*Agrypnia*)

88. De tyd van slapen en waken is in den gezonden staat zoo nauw niet bepaalt, dat hier van niet iets zou kunnen toe en afgedaan

Bepaling.

(1) Vesicatorium.

daan worden, zonder verlies van de gezondheid: en daarom noemt men het aanstonts geen slaapeloosheit, wanneer een mensch een weinig minder tydt met slapen doorbrengt dan gemenelyk geschied, of dat hy door noodzakelyke bezigheden, minder dan na gewoonte slaapt: maar als dit verskil te groot is, en voortkomt uit een inwendige kwade gestelt-heit, geeft men het dezen naam.

Uitwen-
dige oor-
zaken.

89. Allerlei soort van gemoedts-bewegingen, inspanningen van de gedachten en zinnen, lichaams-beweging, pyn, drinken van warm water en meer andere oorzaken kunnen de slaap verdryven. Doch om dat dan de oorzaken kennelyk zyn, en achtergelaten of weggenomen zynde de slaap van zelfs volgt, is men niet gewoon dusdanige verminderde slaap een slaaploosheit te noemen.

Inwendi-
ge oorza-
ken.

90. Wy leeren evenwel hier uit, dat alle inwendige oorzaken, die aan het bloed een waterachtige dunheit geven, of een prikkeling in de hersenen maken, waar door niet wordt toegelaten dat zulk een gematigde vloed door de hersenen geschiede als tot het slaapen vereist wordt, dusdanig eene slaaploosheit kunnen voortbrengen. Daarom, behalven de genoemde pyn, benaetheit, en belette ademing, zyn de oorzaken inwendig te zoeken in de *Dunheit* der vochten, gelyk meermalen gebeurt in kwaadaartige ziekten, en welke uit de gal gezegt worden voort te spruiten; of door deszelfs *scherpte* de hersenen beroerende, gelykerwys in langdurige ziekten, overgaande in eigenartige bedurven dunne stof, hier vooren (§. 23.) al verhandelt; of eindelyk in een

een *grootere beweging* in de vaten der hersenen, gelykerwys in veele koortzen.

91. Dewyl ten tyde van 't waken meer geesten verspilt worden dan ons lichaam in staat is op nieuw te kunnen bereiden en voortbrengen, waarom ons ook de slaap gegunt is, welke dit gebrek vervult, zoo volgt van zelfs, dat zonder de oorzaken na te gaan ons lichaam door de slaaploosheit moet verzwakken. Maar als wy deeze genoemde oorzaken te gelyk gadeslaan, kan men niet alleen voorzeggingen opmaken van 't gene te gebeuren staat, maar men kan ook de rechte geneeswyze in 't werk stellen.

Gevol-
gen.

92. Niet te slapen uit eigene wil vereist geen genezing. Als die slaaploosheit geschiedt uit *gemoedtsbeweeging*, zoo is het goed, behalven het stillen van deeze gemoedtsdrift, een weinig slaapmiddelen te gebruiken; op dat door de te lange slaaploosheit de krachten niet al te zeer verspilt worden. Komt de slaaploosheit door de *benaude ademing*, om dat by voorbeeld de borst zoo vol water is, dat men om te ademen de willige beweging moet gebruiken, dan kan een slaapmiddel de dood voortbrengen; nademaal zoodanig een mensch niet kan leven zonder willige ademing (1). Maar komt dit door een *kramptrekkende* beweging (2), gelyk veelmalen in de Engborstigen (3), dan doet een slaapmiddel veel voordeel, om dat daar door ook de kramptrekking te gelyk los laat. Wanneer menschen aan

Gene-
zing.

(1) *Respiratio animalis.* (2) *Motus spasmodicus.*
(3) *Asthmatici.*

zinkingen (1) onderhevig, of waarin men kan denken dat een dunne eigenaartige beder-
ving is, slaaploos zyn, dan moet men een
kleine mate van een slaapmiddel gebruiken,
en veelmalen herhalen, op dat den gantschen
tydt niet zonder slapen werde doorgebracht:
waarom het goed is om de uur of twee een
lepel vol Siroop van Slaapbollen (2) te geven
met wat Kaneelwater of Wyn; of omtrent
drie of vier druppel *Laudani Liquidum*, met die
zelfde vocht of eenig ander versterkent mid-
del (zie §. 26). Het is niet noodig dat men
veel werk maakt om dit *Laudanum Liquidum*
te bereiden, want de Saffraan (3) en Cas-
toor (4) doen in zoo weinig quantiteit geen
nut, en de Wyn bederft te licht: daarom laat
men den gezuiverden *Opium* (5) maar smel-
ten of trekken in achtmaal meer Brandewyn,
wanneer in acht druppel omtrent de kracht
zal zyn van een grein *opium*. Wanneer men
in heevige koortfen een slaaploosheid heeft,
gepaart met pyn en klopping des hoofds, dan
denkt men dat het bloed, met grooten drift na
de hersenen gedreven, deeze slaaploosheid
voortbrengt; waar uit men vrees dat een ra-
zerny of stuipen zullen voortkomen; ten zy
de natuur een neusbloeding verwekt, waar
door deeze aanstaande ziekten worden belet te
komen. Hier uit leert men hoe nodig het is
een ader te laten in deeze soort van slaap-
loosheit, en middelen te gebruiken, welke
voorgescreven zyn in te groote beweging van
de

(1) *Catarrhi*. (2) *Syrup. Papav. albi*. (3) *Cro-
cus*. (4) *Castoreum*. (5) *Opium depuratum*.

Lauda-
num Li-
quidum

de Koorts (Zie §. 12.) Heel anders is 't gele-
gen in deeze zelfde soort van Koortfen, als
ook in de *kinder pokjes* (1), wanneer zy in et-
ter beginnen over te gaan, en dan een slaap-
loosheit verwekken; want dan is het niet meer
geoorloft te Laten, maar men moet als bo-
ven aangewezen is, door slaapmiddelen de
slaap verwekken.

XV. HOOFDSTUK.

VAN DE BEZWYMING. (*Syncope*)

93. **W**anneer een mensch zeer schielyk, Bepaling.
niet alleen berooft wordt van zyn
willige beweging, uit- en inwendige zinnen,
gelykerwys in de Beroerte (2) (§. 83) maar
ook de ademhaling en de pols in hem stilstaat,
zoo dat men tusschen dusdanige en een eerst ver-
storvene geen onderscheid kan maken, noemt
men het een BEZWYMING: want *Flaute* be-
duid by ons een minder trap, waar in men
gewaar wordt eenig gebrek en machteloosheit,
maar geen volkomen verlies van alle deeze
werkingen.

94. Dit is mede een ziekte, welke zyn naam Oorza-
ken.
uit de byeenkomende tekenen bekomt; waar-
om men de oorzaak eerst moet onderzoeken,
en dan daar op de voorzeggung en geneezing
vestigen. Wy bevinden ons leven te volhar-
den, zoo lang als welgestelde geesten door de
zenuwen na alle deelen gevoert worden. Of
de

(1) *Variolæ*. (2) *Apoplexia*.

de Almachtige Schepper de levens-beweging gelegd heeft in deeze geesten, of in de zenuwen, welke de geesten voeren, of in beide te gelyk, kan ik niet bepalen: maar dit is zeker, dat die beide tegenwoordig moeten zyn, en dat de geesten door de zenuwen moeten vloejen tot alle deelen; om dat yder deel, dat berooft is van den invloed der geesten van de Levens-beweging, versterft. By gevolg alle oorzaken die kunnen maken dat de geesten tot haar werk onbekwaam zyn, of ontbreken, of voor een tydt niet kunnen voortvloejen, kunnen een bezwyming geven.

Door ge-
gemoets-
bewe-
ging.

95. Het gebeurt veelmalen dat een mensch door schrik of al te grootte ontsteltheit in het gemoet, flauw wordt, of in Bezwyming valt, waar uit hy somtyds niet weder tot zich zelve komt. Hier kan men wel denken dat geen gebrek of aart-verandering in de geesten kan plaats hebben, maar alleen dat deszelfs beweging ophout, of zoo vertraagt, dat de werkingen in het lichaam niet kunnen onderhouden worden. Nademaal in deeze Bezwyming zoo wel de levens-als willige beweging (1) ophout, moet men besluiten, dat de overmatige gemoets-bewegingen kunnen maaken dat de Levens-beweging verandert wordt, of geheel ophout. Als deeze Levens-beweging in Bezwyming stilstaat, dan blyft noch overig de wet, dat alle levendige deelen geprikkelt wordende, zich meerder bewegen: en de andere, dat alle vezelen zich trachten in te korten. Deeze twee nog eenigen tyd blyvende in ons lichaam, na dat de beweging in 't hart

(1) *Motus Vitalis, Animalis.*

en slagaderen heeft stil gestaan, moeten te hulpe geroepen worden om het stilstaande werktuig weder aan het gaan te helpen. Daarom zal men in dit geval een ader openen, onder den neus houden en aan de slaapen van het hoofd stryken eenige geestige middelen, als Geest van Rosmarin (1), van Limoenkruid (2), van Citroen-schellen (3), van Ammoniak Zout (4) of diergelyke. In deeze ziekte heeft men geen tydt om Blaartrekkende middelen of purgatiën te gebruiken; want by aldien de Levens-beweging zoo lang heeft stil gestaan, als 'er tydt vereist wordt tot de werking van de middelen, is de gelegenheid van hulpe uit het prikkelen al lang verdwenen; en zulke een mensch zal niet ligt tot zich zelve komen, maar uit de Bezwyming tot den dood overgaan.

96. By aldien men kan denken dat iemand uit te grootte bloedlozing, of lozing van andere vochten, in een Bezwyming valt, om dat geen genoegzame quantiteit bloed na het hoofd gevoert wordt; zal men de lyder wat laag met het hoofd leggen, op dat het bloed door zyn zwaarte van zelfs daar na toe kan vloejen: men zal de armen en beenen zoo stryken, dat het bloed door de aderen na het hart gevoert wordt, dat is van de handen en voeten na het lyf toe: men zal den gantschen buik steunen, voornamentlyk na het kramen, en na het uittappen van vocht uit den buik, op dat uit die grootte aderen, in den buik lig-

Door ge-
brek van
Bloed.

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Melissa.* (3) *Cort. Citri.* (4) *Sal. Ammoniaca.*

gende, het bloed gedreven werde na het hart. Men moet in dit geval zich wel wachten van het aderlaten: het is beter, nevens het voorgesegde iets onder den neus te houden, gelyk in het voorige geval.

Door te
groote
hitte en
koort-
zen.

97. Brandende koortzen (1) eindelyk in een bederving overgaande, (zie §. 25.) Rotkoortzen (2), en te groote hitte van de lucht, brengen wel een Bezwyming voort, welke zeer gevaarlyk is. Deeze menschen moeten in wat koelder lucht gebragt worden; men moet dezelve met wat koud water, en azyn besproejen, zich wel wachtende van alle vlugge, geestige, en verhittende middelen te gebruiken, zoo als in 't gemeen geschied. Als zy tot zich zelve gekomen zyn, dan moet men deeze ziekte verder geneezen als boven (§. 25.) geleert is.

Door
kramp-
trekken-
de bewe-
ging.

98. De Bezwyming als van zelfs schynende te komen, wordt meest gebooren door een kramp-trekkende beweging (3), welke wel *Opstyging*, *Moerspul* (4) enz. genaamt wordt, waar door de levens-beweging wordt wederhouden, en zoo alles in het levendig lichaam doet stil staan, uitgenomen dat wel de byzondere beweging van de maag en darmen overblyft, om dat deeze door andere zenuwen geesten krygen. En om dat deeze beweging mede wat onordentelyk wordt, zoo word de lucht, in de darmen zittende, zoodanig bewogen, dat men onderwylen in dat bezweken lichaam veel gedruis hoort, even als of 'er een kwaade geest bin-

(1) *Febres Ardentes.* (2) *Febres Putridæ.* (3) *Motus Spasmodicus.* (4) *Passio Hysterica.*

binnen in was, het welk veelen tot bygeloof vervoert heeft. Deeze menschen sterven zelden door de Bezwyming, ten zy die te veelmalen wederkomt: want als de Levens-beweging ophoud, houd de toevloed der geesten na de plaats der kramp-trekking ook op; welke daarom van zelfs loslaat, om dat zy door invloed van geesten wordt veroorzaakt. Zoo dra deeze kramp-trekking het werktuig van de Levensgeesten niet meer drukt, zoo beginnen die weder voort te vloejen, en dit mensch komt tot zich zelve. Ten tyde van deeze Bezwyming zal men den lyder door zoodanige vlugge prikkelende middelen tot zich zelf trachten te brengen, welke te gelyk goedgevonden zyn in de kramp-trekkingen, als geest van Ammoniak zout, (1) van Rosmaryn (2), Lavendel (3), Limoenkruid (4), Zout van Herts hoorn (5), Zout van Barnsteen (6) (§ 87.) Tinctuur van Castoor (7). Deeze kan men onder den neushouden een weinig aan een neusdoek gedaan, of aan de slaapen van 't hoofd en 't voorhoofd sfrykende, tot dat de lyder weder bekomen is. Ik heb hier wat meerder hulpmiddelen aangehaalt dan op andere plaatzen, om dat men van deze maar moet gebruiken, welke men by de hand heeft, al zoo men geen tyd heeft zich te bedenken, of lang na hulpmiddelen te zoeken. Hoe men wyders deze ziekte zal voorkomen, moet hier na op den titel van krampen stuiptrekking (8) geleert worden.

XVI.

(1) *Spir. Salis Ammoniaci.* (2) *Rosmarini.* (3) *Lavendulae.* (4) *Melissæ.* (5) *Sal. volat. Cornu Cervi.* (6) *Sal. volat. Succini.* (7) *Tinctura Castorei.* (8) *Convulsio.*

XVI. HOOFDSTUK.

VAN DE DUIZELIGHEIT. (*Vertigo.*)

Bepaling. 99. Gelykerwys de Bezwyming zoo is ook de DUIZELIGHEIT een ziekte, welke een naam uit het verschynfel bekomen heeft: want als iemand zegt dat alles voor zyne oogen in 't ronde, of wonderlyk schynt te bewegen, zonder dat de voorwerpen zelfs of de oogappelen bewogen worden, noemt men deze ziekte heden *Duizeligheit*: welke als zy grooter wordt eerst een duisterheit in het gezicht geeft, en vervolgens den Lyder geheel van 't zien berooft, en in Bezwyming doet vallen.

Inwendige oorzaak.

100. Nademaal de Natuurkundige getoont hebben, dat als de Oogappel (1) onbeweeglyk blyft, dan ook de beeltenissen van de voorwerpen in den grond van het oog getekent onbeweeglyk blyven, en wy dan een gewaardwording krygen van onbeweeglyke voorwerpen te zien, kan men besluiten dat in den grond van 't Oog van een Duizelig mensch een beweging is, waar door gemaakt wordt, dat de geschilderde beeltenissen in den grond van 't oog sich schynen te bewegen. Hierom moeten wy navorschen, door wat oorzaken de deelen in den grond van 't oog zich kunnen opeen ongewoone wyze bewegen. Alhier vindt men de papachtige gezichtzenuw (2) gesteunt en uit-

(1) *Pupilla.* (2) *Nervus pulposus.*

uitgebreid door vlies-vezelen (1), en met fyne slagadertjes voorzien. Zoo draa als in deze vlies-vezelen, of in deze slagadertjes een tegennatuurlyke beweging wordt veroorzaakt, wordt ook de Gezichtzenuw (2) bewogen, en de beeltenissen schynen dan ter dier plaatze zich wonderlyk te bewegen, het welke in de menschen *Duizeligheit* genaamt wordt.

101. Alle oorzaken derhalven, welke kunnen maken, dat in deze slagadertjes, of vlies-vezeltjes, of zelfs in den invloed der geesten in deze gezichtzenuw, de gewoone beweging wordt verandert in een tegennatuurlyke beweging, kunnen een Duizeling te wege brengen; en als deze oorzaken zoo groot zyn, dat zy den invloed der geesten mede doen stil staan, geschied alhier een verduistering in het gezicht, welke veelmalen door een Bezwymeling wordt gevolgt. Deze onordentelyke beweging wordt door veele oorzaken voortgebragt, welke niet alle dezelfde genezing vereischen; waarom men die moet onderscheiden, op dat men niet misse in de voorzeggung en genezing: want het is waarlyk niet genoeg om te weten wat medicament moet gebruikt worden, als men weet dat iemand Duizelig is; men moet ook weten uit wat oorzaak de Duizeligheit ontstaat, eer men zeker kan gaan. Alle oorzaken aantehaalen zou te veel zyn, waarom ik alleen maar de voornaamste zal aanroeren.

102. Wanneer door de slagaderen na het hoofd gaande meerder bloed dan na gewoonte wordt

Uitwendige oorzaken.

Uit overvloed van bloed.

Uit overvloed van bloed.

(1) *Filra membranosa.* (2) *Nervus opticus.*

wordt gevoert; of om dat iemand bloedryk is; of om dat de gewoone bloedloozing is op gehouden; of dat iemand met zyn dyen den buik drukkende, meer bloed uit de aderen des buiks na het hart toe dringt, en ook de nederdaling van het bloed door de groote slagader belet; of als iemand met zyn hoofd wat laag heeft gelegen: insgelyks door een belette te rug loop van het bloed door de kropaderen (1), gelyk in het sterk binden van den hals, in de Bruin (2), en veel Longziekten, die de te rug komst van het bloed uit het hoofd beletten: In meest alle deeze gevallen wordt de Duizeligheit geneezen door een aderlaating en door verkoelende purgatiën (zie §. 12.): want de bloedvaten in het oog te zeer opgezet, maken deeze buiten gewone beweging. Waarom ook in Koortzen, welke meer drift van 't bloed na het hoofd maken, deeze Duizelingen wel een razerny voorspelden, die mede op de gezegde wys wordt voorgekomen.

Uit gebrek van bloed.

103. Op dat de Lezer begrype, dat het gevaarlyk is zich over te geven in handen van onkundigen, zonder de oorzaak van een ziekte na te gaan; en dat hy begrype, dat het niet genoeg is een medicament te bezitten dat met den naam van middel tegen de Duizeling (3) pronkt, heb ik hier de tegengestelde oorzaak aanstonts laten volgen. Niets gemeener is 'er, dan Duizelig te worden door veel bloed te loozen. Deeze Duizeligheit moet even eens genezen worden als de Bezwyming (§. 96.)

104.

(1) *Venæ jugulares.* (2) *Angina.* (3) *Antididmicum.*

104. Gelykerwys de Eigenaartige Bederving (§. 21.) in een dunne scherpe vocht overgaande, in de gevoelzenuwen pyn verwekt, en in de zenuwen van byzondere werktuigen een Benauthheit, zoo brengt die, in den grond van 't oog komende, een onordentelyke beweging voort, welke wy dan Duizeligheit noemen. Om dat de koude Bederving van een langen duur is, blyft ook deeze Duizeligheit zeer lang aanhouden, en laat zich best genezen door de middelen in de koude bederving (§. 26.) voorgescreven.

Uiteigenaartige bederving.

105. Dat door Stuiptrekkingen (1), vallende in de vliesvezelen van het oog, Duizeligheit kan verwekt worden, is gemakkelyker te begrypen dan die te geneezen; want deeze vezelen door stuiptrekking onordentelyk bewogen, maaken dat alles voor de oogen zich schynt te bewegen. Daarom zyn de menschen die aan opstygingen, en vallende ziekten, onderhevig zyn, zoo Duizelig, en meest altyd als een toeval hunner kwaal zal aanvangen. Nademaal deeze duizeligheit niet kan genezen worden, zonder dat eerst de stuiptrekking genezen wordt, 't welk hier na geleert zal worden, is des zelfs genezing zeer ongemakkelyk.

Door stuiptrekking.

106. Het is wonderlyk in een Levendig mensch na te gaan, dat als hy Duizelig is, hy dan ook kwalyk wordt en veelmalen moet braken; en als hy kwalyk is, of een bedurven stof in de maag heeft, hy dan Duizelig wordt. Waar uit men moet besluiten, dat tusschen de

Door kwade gesteltheit van de maag.

wer-

(1) *Convulsiones.*

werking der hersenen en die der maag veel overeenkomst is. Als men dan kan nagaan dat de oorzaak van Duizeligheit is een bedurven stof in de maag, is 't best de maag eerst te ledigen door een Braakmiddel (zie §. 15) en vervolgens de kooking van de maag te bevorderen door maagmiddelen (zie §. 20.). Zoo ziet men gemakkelyk en zeker, dat men altydt gehouden is in de ziekten welke haar naam uit een verschynzel bekomen hebben, de oorzaak eerst na te moeten gaan, en daar op de genezing te vestigen.

XVII. HOOFDSTUK.

VAN DE YLHOOFDIGHEIT. (*Delirium*)

Bepaling.

107. Als een mensch welke van te vooren zyn verstant wel wist te gebruiken, deeze bekwaamheit verliest, en daarom anders denkt en handelt, als hy, of iemand wel by zyn verstant zynde gewoon is te denken en te handelen, zegt men dat zoodanig een mensch YLHOOFDIG is. Als deeze afwyking in het verstant weinig is, en maar in sommige zaaken, dan noemt men het in deeze tydt *Hypochonder* (zie §. 64.), voornamentlyk als deeze Ylhoofdigheit met droefheit gepaart gaat, kunnende deezen veelmalen in andere zaaken zeer scherpzinnig oordeelen. Want als de menschen met een het vermogen in 't verstant verliezen, blyvende zonder Koorts, wordt het *Gekheit* of *Zotheit* genaamt. Is hier by gepaart te grooten gemoeds-beweging, veelmalen zeer lang aanhoudende, dan noemt men het *Dolheit*,

heit, *Raserny* enz. Maar een lichte uitzinnigheit uit Koorts ontstaande, of met Koorts gepaart, noemt men veelyds *Lichthoofdigheit*. Is deeze Koorts heel hevig en de zieke van al zyn verstant berooft, razende en tierende, dan mag men het wel *Uitzinnigheit* (1) noemen. Ik vind by de Grieken en Latynen, en in onze Moedertaal zoo veel benamingen op de Ylhoofdigheit toepasselyk, en daar in weder zoo veel byzondere betekenissen, dat men nauwe-lyks kan zeggen wat woord best de eene of andere soort van Ylhoofdigheit betekent, en hoe veel woorden de zelfde soort betekenen. Eene en dezelfde oorzaak brengt ook veelderlei soort van Ylhoofdigheit voort, dat men genoeg bevestigt kan zien in de Dronkenschap. Daarom zal ik maar trachten na te gaan eenige soorten, en na haare oorzaaken te beschryven, alschoon zy in haar uitwendig gelaat zeer schynen te verschillen.

108. Zoo lang als de beweging der hersenen en de vloed der gezonde geesten daar op order verricht worden, blyft een mensch by zyn verstant; maar als het een of het ander van de order wordt afgebragt door een bykomende oorzaak, krygt men ook na mate deeze verwarring min of meer, zagt of hevig is, verscheiden soorten van Ylhoofdigheit. Zoo dat een en dezelfde oorzaak, maar wat vergrootende, schynt een ander soort van ziekten voort te brengen.

109. Als iemand kort na het gebruik van geestige of gegifte dranken Ylhoofdig wordt, zal

(1) *Furor*.

G

zal gemenelyk deeze Dronkenschap na de bekomene slaap verdwynen, om dat de geesten door gifting gemaakt, door de werking van onze levens beweging kunnen ten onderen gebracht en dan uitgedreven worden. Doch als deeze wat groot geweest heeft, moet ook wat langer tydt daar toe gebruikt worden. Om deeze te geneezen wordt zelden iemand geroepen. Maar als iemand lang volhardt in het gebruik van deeze giftige dranken, gebeurt het wel, dat hy lange jaren van 't verstant berooft blyft; dat ik meer in vrouwen dan in mannen heb bevonden voor te vallen, die zich in de sterke dranken verliepen. Het schynt dat door de aanhoudenheit der sterke drank te misbruiken, zulk een groote verandering in de doorstralende geesten van de zenuwen en hersenen gemaakt is, dat de Levens beweging die niet weder verbeteren kan; het geen men ook ziet gebeuren in het gebruik van de Dutter (1) en het Bilzenkruid (2). Deeze vrywillige en strafbaare verstandeloosheit blyft somtydts tot in de dood. De oorzaken hoeft men hier niet na te vorschen, om dat die van zelfs kenbaar zyn; waarom de genezing alleen maar te verhandelen staat. Het gereetste en beste middel hier in is, zich te onthouden van alle sterke dranken: als evenwel de verstandeloosheit niet verdwynt, moet men een Ader laten, voornamentlyk als 'er een te grooten drift in het lichaam blyft. Vervolgens moet men veelmalen met een verkoelende purgatie (§. 12.) afgang maken, en gebruiken een zachte en verkoelende

(1) *Datura*. (2) *Hyosciamus*.

lende levenswys. Deezen moeten zich wel wachten om in het vervolg sterke drank te gebruiken: want als deeze ziekte eenmaal is voorgevallen, zal zy zeer licht weder keeren, en dan ongeneesselyk worden.

110. Als de Koorts-stof meerder is in het een als ander deel van het lichaam, dan worden in dat deel ook meerder toevallen van de Koorts bespeurt, nademaal aldaar de werking van dat deel beroert wordt. By aldien dit voorvalt in de Hersenen, dan heeft men niet alleen de Koorts-tekenen, (§. 1. beschreven) overvloediger en zwaarder in het hoofd, maar daar door worden ook veelmalen de hersenen zoo zeer beroert, dat daar uit een Ylhoofdigheit wordt gebooren. Deeze wordt dan minder en meerder met de Koortsverheffing. Zy vereist de gewone genezing van de Koorts (zie §. 12.) mits dat men te gelyk wat meerder afgang maakt met verkoelende purgatiën, om de stof van het hoofd te leiden na den afgang. Als de Yling gaat en komt is zy niet gevaarlyk; maar als zy blyft volharden, wanneer men het een *Ullende Koorts* noemt, dan is 'er meerder gevaar: want als de Ylhoofdigheit geschied, en dat de Koorts-stof in plaats van zich te loozen, zich in het hoofd neder zet, 't geen men oordeelt te geschieden, by aldien men een dunne en doorschynende pis bekomt in plaats van met wit zetzelsel in de zelve, dan heeft men veel gevaar te wachten, om dat de Koorts-stof hier niet ontlafst kan worden. Het is ook zeer gevaarlyk een Ylhoofdigheit te krygen in de Koorts, als de Koortsstof tot bederving is overgegaan (zie §. 25.): want dan heeft het aderlaten geef

Uit
Koorts.

plaats, en zweet-middelen maaken noch grooter Yligheit; het beste middel is een azynige doek om het hoofd te leggen, verkoelende en de verrotting tegenstaande middelen (zie §. 25.) te gebruiken, en maken dat den afgang wat overvloediger is, door middelen in de te groote beweging van de Koorts (zie §. 12.) voorgeschreven, met byvoeging van eenige weinige slaapmiddelen.

Door een ontsteking der hersen-vliezen.

III. Om dat alle deelen welke een ontsteking (1) bekomen, zich zeer sterk bewegen en opzwellen, gelyk wy in onze *Gèzuiverde Heelkonst* geleert hebben, kan men ook lichtelyk begrypen, dat als deeze ontsteking in de vliezen der hersenen komt, de ingesloten Hersenen daar door zeer sterk moeten bewogen worden, waar door niet een lichte Ylhoofdigheit, maar een Razerny, welke men dan Razende Koorts (2) noemt, ontstaat, verzelt met een gedurige hevige Koorts, groote brand over het gantsche lichaam, klopping der slagaderen in het hooft, met een onverdraaglyke pyn, waar over de zieken niet kunnen klagen om dat zy van hunne zinnen berooft zyn. Deeze nevensgaande tekenen wyzen ook aan, dat deeze Razerny uit een ontsteking der Hersen-vliezen voortkomt. Zelden worden deeze zieken genezen: want al gaat deeze ontsteking in etter over, sterven zy evenwel; om dat men den etter hier van daan niet kan loozen. Hierom zal men ten eersten Aderlaaten, en dat herhalen zoo het niet genoeg bejaart; men moet purgeeren met verkoelende Middelen (zie §. 12.); men zal azynige doeken om

(1) *Inflammatiō.* (1) *Phrenitis.*

om het hoofd leggen, de patient in een luchtige koele, maar geen lichte plaats leggen, en alle geraas afweeren. Men moet evenwel niet denken dat alle Razerny met Koorts verzelt en daarom *Phrenitis* genaamt, uit een ontsteking der hersen-vliezen voortkomt: want als in de Roos, welke wy *Erysipelas* noemen, de Koorts-stof na het hoofd gedreven, en in een heete verderving in de vochten dezelve na het hoofd gevoert worden, geven die mede deeze Razerny met Koorts.

112. Als de zwarte gal boven beschreven (§. 64.) bedurven geworden is, en met het bloed van de aderen gemengt, vervolgens na de hersenen gebragt wordt, dan bekomt men een soort van Ylhoofdigheit, welke men Droefgeestigheid (1) noemt. Maar als deeze vocht gebooren is uit een Eigenaartige bederving, dan heeft men een gebrek in 't verstand 't welke meest *Hypochonder* genaamt wordt. Hier over moet nagezien worden dat wy boven verhandelt hebben (§. 66, en 67.)

Door de zwarte gal.

XVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE KRAMPEN STUIP-TREKKING. (*Convulsio.*)

113. Wanneer in de Trekkers, waar mede wy onze willige beweging oefenen; of in de spiervezelen (2), als van de maag en darmen, waar over wy geen macht hebben om de-

Bepaling.

(1) *Melancholia.* (2) *Fibræ Musculares.*

dezelve te bewegen, een sterke inkrimping geschied buiten en tegen onzen wil, wordt dit KRAMP of STUIPTREKKING genaamt. Als deeze inkrimping volhardende is, dan mag men het in onze taal noemen *Kramptrekking* (1); maar als die verpoost en sterk is, dan mag men die gevoeglyk *Stuiptrekking* (2) noemen. Deeze beide soorten worden gemeenelyk met dezelden naam genoemt.

Onder-
scheid.

114. Om dat deeze tegenwillige beweging tweederlei is, dat zy kan komen in de willige beweging en ook in de inwendige deelen; dat zy in verscheiden deelen kan vallen; en dat zy ook wel te gelyk den mensch van zyne zinnen berooft, is het niet gemakkelyk al de namen op te tellen welke aan deeze ziekte gegeven zyn, dienende meer om verwarring voort te brengen, dan de wetenschap op te bouwen. Nademaal in deeze ziekte veel zichtbaare tekenen worden voortgebracht die zeer van elkanderen verschillen, na de verscheidenheit van plaats en werking van het deel, zyn de Lyders gewoon hier van een naukeurige omschryving te doen, menende dat daar door veel nut zal toegebracht worden aan de genezing. Om dat de genezing hier door by na niet verschilt, maar verscheiden is na de oorzaken, waar uit deeze stuiptrekkingen voortspruiten, zal ik my hier op uitleggen om door bykomende of voorgaande tekenen de byzondere oorzaken aan te wyzen, om de genezing daar na te kunnen richten.

115.

(1) *Tetanus*. (2) *Convulsio*.

115. Nademaal in een dood lichaam deeze ziekte niet kan veroorzaakt worden, en dat alle levens-bewegingen worden verricht door invloed der geesten; is men zeker dat deeze ziekte voortkomt, door een sterke invloed van geesten in die trekkers of vezelen welke aldus tegen of buiten onzen wil getrokken worden. By aldien het een Kramptrekking is, dan wordt daar door aangewezen, dat 'er een gedurige invloed van geesten is; maar in de Stuiptrekking moet deeze invloed by beurten herhaalt worden. Welke verder afzynde Oorzaken deeze buitengewone beweging voortbrengen, moet men uit de bykomende of voorgaande tekenen ontdekken. Deeze oorzaken zyn zoo vermogende, dat zy meestentyd sterker beweging maken, dan wy door onzen wil in de willige beweging kunnen verrichten.

Inwendige oorzaken.

116. By aldien wy niet bevonden, dat na een groote bloedstorting veelmaalen stuipen volgden, zoude men deeze oorzaak kunnen verdacht houden: nademaal men zoude denken, dat hier doorzulk een groot gebrek van geesten wierdt veroorzaakt, dat daar door geen stuipen zouden kunnen voortgebracht werden. Het is evenwel zeker in een levendig lichaam. Maar als dit gebeurt, ziet men wel hoe kwalyk veele doen, welke zonder onderscheid Aderlaaten, en andere lozingen verwekken, daar men had behoren de vochten te bewaaren. Deeze Stuipen komen niet om dat in de uitwendige deelen het bloed ontbreekt, maar om dat 'er gebrek van bloed is in de hersenen. Daarom is het ten hoogsten noodig, dat, als men het kan uitwerken, het

Door gebrek van Bloed.

G 4

bloed

bloed gedreven werdt na het hoofd; gelykerwys in de vrouwen na het kramen; in te grote lozing van water uit den buik van een waterzuchtige; in te grooten en schielyken afgang; dan moet men den buik steunen, op dat het bloed door de holader na het hart gedreven wordt, en leggen den Lyder met het hoofd en lyf omtrent even hoog.

Door overvloed van Bloed.

117. By aldien in het bloed de kracht was om zich zelfs te bewegen, dan zoude ik gemakkelyk kunnen begrypen, dat hier door zoo veel bloed na de hersenen zoude kunnen gevoert worden, dat hier uit overvloed van geeften wierdt gebooren: maar het bloed moet zich laten bewegen, en overmeestert misfchien de beweging zoo zeer, dat geen bloed genoeg na de hersenen gevoert wordt. Het is onverschillig hoe dit geschied, als men maar weet dat in een bloedryke, na de belette lozing van gewone bloeding, stuipen ontstaan; dan moet men ten eersten Aderlaten, de Lyder met het hoofd wat hoog leggen, alle drukkingen van den buik wegnemen, en verders zoo handelen als wy in de duizeligheit (§. 102.) geleert hebben.

Door lichter beweeglykheit der zenuwdeelen.

118. Wy vinden wel een natuur wet in de levendige lichamen, dat de geprikkelde deelen zich meerder bewegen; maar deze beweging is op dezelfde prikkeling niet even sterk in alle lichamen; gelykerwys ook de gemoeds-bewegingen in de menschen verscheelen. Wy ondervinden verder, dat deze beweging gemakkelyker of van een minder oorzaak kan gaande gemaakt worden, in zwakke dan in sterke lichamen. Dusdanig een gesteld-

steldheid wordt veelmalen veroorzaakt door langdurige tegenspoeden, verschrikkingen, het loozen van veel vochten, en lang aanhoudende ziekten. In den beginne voelen deze menschen, voornamentlyk de vrouwelyke Sexe, welke doch van natuur zwakker is, een onordentelyke beweging in de ingewanden van den buik; deze allengskens toenemende schynt na boven te klimmen, doet in den hals het zwelgen en ook wel het ademen beletten; wanneer het *opstyging van de Moer* of *Moerspel* genaamt wordt. Deze ziekte grooter wordende, doet ook de zenuwen van de ledematen aan; eindelyk worden deze menschen mede van hun verstandt berooft, wanneer het de *Vallende ziekte* (1) genaamt wordt. Als deze soort van ziekte in jonge dochters gevonden wordt, en een wonderlyke beweging veroorzaakt in de ledematen, dan noemt men het *St. Vitus Dans*. Men zoude hier nog meerder namen kunnen bybrengen, maar ik acht het onnodig, om dat ze alle op dezelfde wyze moeten genezen worden. Het schynt dat deze menschen, behalven de lichte beweeglykheit der zenuwdeelen, ook in het zenuwzap een scherpe dunheit bekomen hebben, door een eigenaartige bederving, hier boven (§. 26.) beschreven, voortgebragt. Zoo dat deze menschen niet alleen door een uitwendige kleine oorzaak, maar ook van zelfs door deze scherpe vocht geprikkelt, in stuiptrekkingen vervallen. Daarom is het noodig dat men niet alleen middelen gebruikt, welke het toe-

(1) *Epilepsia*. (2) *Chorea Sancti Viti*.
G 5

toeval doen bedaren, maar ook deeze dunne fcherpte geneest. Om het Toeval te doen bedaren, gebruikt men een riem of iets anders om den middel sterk toe getrokken, men houdt wat *Salvolaat*, of Geest van Rosmarin (1), van Limoenkruid (2), of Oly van Barnsteen (3), of droog vlug Zout (4), (§. 87.) onder den neus. Als deeze Lyder in het Toeval by zyn verstand blyft, en veelmalen of lang achter malkanderen deeze stuip trekkingen onderhevig is, mag men dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Melissæ Unc. vi.*
Sp. Rosmarini Drachm. ij.
Succini Scrap. ij.
Sal. vol. Oleosi gtt. xxv.
Laud. Liquid. gtt. xv.
Syrup. Papav. alb. Unc. ℥.
M. F. Mixtura.

Hier van alle half uren een lepel vol te gebruiken, tot dat het toeval bedart; en dan vervolgens om de uur of twee een lepel vol, nog een dag of twee. By aldien men deeze ziekte wil geneezen, dan moet men den band om de middel allengskens los maken, want deeze sterke knyping zal de werking der ingewanden verhinderen, en veel kwade gevolgen voortbrengen, die ik menigvuldige malen heb ondervonden. Vervolgens laat men den Lyder gebruiken die middelen, welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeschreven. In deeze ziekte zal uitmunten

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Melissæ.* (3) *Ol. Succini.* (4) *Sal. volat. ficcum.*

℞. *Gum. Galbani Drachm. ij.*
Masticis,
Succini, aa. Drachm. j.
Bals. Peruviani, Drachm. ℥.
Ol. Cort. Citri, gt. vj.
Laudani Opiati, gr. iij.
Cort. Peruviani, q. s.
M. F. Pilule gr. iij.

Hier van veel malen op een dag twee te gelyk ingenomen.

119. Om dat de stuipen in Kinderen gemeenlyk afzonderlyk worden behandelt, en veel geheimen schynen in te hebben, heb ik deeze hier mede willen plaats geven. Als een eerst gebooren kind Stuipen krygt eer dat zyn zwarte vuilgheit geloft is, is het denkelyk, dat deeze opgehoopt en door het verblyven in het lichaam scherp geworden, aan het Kind pyn verwekt, en om dat deeze lichaamtjes licht bewogen worden, krygen zy hier door veelmaalen de stuipjes, welken men in Gelderland *Vandingen*, en op andere plaatzen *Termynen* noemt. In dit geval moet men met dit volgende afgang maken:

In Kin-
 deren.

℞. *Rhabarbari,*
Sal. polychresti aa. Drachm. ℥.
Aq. Menthæ Unc. iij.
Mannæ Drachm. ij.

Laat dit te zamen trekken, en geef van het door gegoten vocht om de uur of drie een paplepeltjen vol, tot dat het kind meerder afgang krygt: vervolgens mag men wel eens of tweemaal daags een paplepeltje vol laten gebruiken

ken om wat open lyf te houden, tot dat al de zwarte vuiligheit geloft zal zyn, wanneer de stuipen ook van zelfs zullen ophouden. Deeze stuipen vallen het meest voor in kinderen welke aan de minnen worden gegeven, of welke in het begin zonder zoch worden opgevoed; om dat de Bieft, welke de Schep- per geschikt heeft, om in 't begin afgang te maken, deeze kinderen onthouden wordt. Als de kinderen wat ouder geworden zyn, krygen zy veelmalen stuipen uit een scherp zuur in de maag en darmen, om dat haar Gylma- kende werktuigen zeer zwak zyn: want het brood en melk dat deeze kinderen nuttigen, in een warme plaats zynde, en niet genoeg door de zwakke Maag en darmen bereit wordende, wordt van zelfs zuur. Hier komen nu alle geheime middelen tegen de stuipen te pas, *Pulvis Marchionis, Comitiffæ Kent, Perlarum, Lapis de Goa.* Doch men behoeft hier op geen meerder vertrouwen te zetten dan op de Kreeftsoogen (1): want het is hier te doen om het zuur zoo te temperen, dat het door zyn knaging geen stuipjes veroorzaakt. Het beste en eenvoudigste in dit geval is dit volgende:

℞. *Ocul. Cancr.*
Cornu Cervi usti,
Succini aa. Drachm. i.
Sal. Tartari Drachm. ʒ.
Ol. Cort. aurant. gtt. iij.
M. F. Pulvis.

Geef van dit poejer eenige reizen daags
aan

(1) *Ocul. Cancrorum.*

aan het kind zoo veel als op een duit kan liggen met wat pap. By aldien de kinderen zoo ver gevordert zyn, dat zy tanden beginnen te krygen, dan worden door de pyn der tanden mede veelmalen stuipen veroorzaakt; in welken tydt de kinderen te gelyk door het Tand- en scherpte in de maag en darmen, stuipen bekomen. In dit geval is het dienstig het voorgaande poejer te gebruiken, en daar onder te mengen *Laudani opiat* gr. ij. men moet dan wel bezorgen dat het *Laudanum* wel gemengt is, op dat het kind niet te veel op een reis werde ingegeven.

XIX. HOOFDSTUK.

VAN DE HOOFDPYN. (*Cephalalgia.*)

120. **B**y aldien het voor een Genees- en Bepaling. Heel-meester genoeg was den naam te kennen van eene ziekte, om dan de hulpmid- delen te kunnen voorschryven, was deeze ziekte zeer gemakkelyk te geneezen: want de ziekte zal zelf wel zeggen dat hy PYN IN HET HOOFD lydt; en of dit een nieuwe pyn is, welken zy *Cephalalgia* noemen, dan of het een verouderde pyn is, dien zy *Cephalæa* noemen: wyders of het halve hoofd pyn gevoelt en *Hemicrania* genaamt wordt; en of het maar een klein deel is, dien men dan *Clavus* noemt, het is evenveel. Alle deeze namen doen niets tot de genezing; want men moet door bykomende tekenen de Oorzaak ontdekken en daar na de genezing richten.

121. Ons lichaam is zo geschapen, dat als Inwendige oordeel-zaaken.

de vloed der geesten door die zenuwen, welke na de werktuigen van het gevoel gaan, belemmert wordt, wy dan Pyn gewaar worden. Daarom zyn alle oorzaaken die de gevoel-zenuwen drukken, rekken, of te sterk bewegen, oorzaken van pyn. Deeze maken een groot getal, en daarom is het niet wel na te gaan hoe de pyn kan geneezen worden. Uit dit groot getal zal ik de voornaamste kiezen, welke gewoonlyk Hoofdpyn verwekken.

Door
sterker
drift van
't bloed
na het
hoofd.

122. Om dat het bloed in zich zelf geen beweging heeft, maar door de slagaderen moet voort gedreven worden, besluit men zekerlyk, dat in het bloed zelfs deeze oorzaak van pyn niet moet gezocht worden, welke pyn in 't hoofd verwekt, als gezegt wordt, door een grooter drift na het hoofd te geschieden. Zelfs de grooter beweging van bloed alleen na het hoofd, geeft altyd geen Hoofdpyn; om dat in veele Koortzen en in werkende menschen, alschoon het bloed met groote drift na het hoofd gevoert wordt, geen Hoofdpyn gevoeld wordt. Maar als de Koorts-stof (§. 4.) meer na het hoofd gevoert wordt of daar geplaatst is, dan krygt men pyn in het hoofd in de vermeerdering van Koorts, verzelt met klopping in het hoofd en de slaapen des hoofds, tuiting in de ooren, roode opgezwollen oogen en aangezigt; dikwils zien deeze menschen roode slangetjes, en als vuur uit de oogen springen, zy blyven slaaploos, of worden slaapzuchtig. Deeze Hoofdpyn voorspelt Razerny (zie §. 111.) stuipen of slaapzucht (zie §. 86.). Maar als hier een neusbloeding komt, dan verlicht de hoofdpyn, en men

men behoeft minder te vreezen voor de genoemde kwade gevolgen. Daarom moet men in deeze Hoofdpyn herhaalde aderlatingen doen, verkoelende purgatiën gebruiken (zie §. 12.) en doen alles, dat wy in de ylhoofdigheit (§. 111. en 112.) geleert hebben.

123. Wanneer de Lyder klaagt van Hoofdpyn gepaart met de tekenen van Zinkingen (zie §. 57.) dan is de pyn niet gedurig, maar overvalt, schieelyk gaande als van boven na beneden, vallende op den neus, oogen, ooren, keel, tanden en andere deelen. De algemene genezing is boven beschreven (§. 44.). In dit geval zal men 't hoofd reinigen, het hair afscheeren, en wasschen met dit volgende:

Door
zinkingen.

℞. *Sp. Rosmarini Unc. i.*

Sal. Ammon. extemp. Drachm. i.

M. F. Lotio.

Men mag dan een kussentjen, gemaakt van Speceryen, op 't hoofd leggen: of berooken een flenellen mutsje met de rook van *Mastix*, *Styrax*, *Olibanum*.

124. Of schoon de scherpe vocht der Jigt meest valt op de zenuwen en vliezen van de uiterlyke leden, gebeurt het evenwel zeer veelmalen, dat die ook de Hersfen-vliezen aandoet en een onlydelyke pyn veroorzaakt. Deeze leert men uit de algemene tekenen (§. 46.) kennen; voornamentlyk als deeze pyn in de uitwendige leden verdwynt, en dan hooftpyn verwekt wordt. In dit geval moet men de middelen gebruiken in de Jigt (§. 49.) voorgeschreven, en de vochten van het hoofd trachten afteiden na de uitwendige leden door het leggen van spaansche vliegen, en dat

Door
Jigt.

dat ik in dit geval zeer nuttig gevonden heb; het zetten van een of twee etter-dragten (1).

Door
vocht in
het hoofd.

125. Het is te verwonderen, dat niet meer-malen in de holligheid van 't hoofd vocht blyft zitten, die daar stillstaande bederft en pyn verwekt: om dat aldaar tuffchen de vliezen der Hersfenen, en in holligheden, veel vocht moet wezen buiten vaten welke daar de deelen moet bevochtigen. Als deeze vocht daar word opgehoopt, brengt zy een doffe pyn voort met het gevoel van zwaarte: als deeze daar staande fcherp wordt, brengt zy wel een lang aanhoudende pyn voort, welke bezwaarlyk is te genezen. Het beste hier toe is, te maaken dat deeze vocht wordt geloft door den neus, of door den afgang, waarom men dit volgende nieskruid kan gebruiken:

℞ *Majoranæ*,
Mentbæ,
Meliffæ aa *Drachm. i.*
Euphorbii *Scrup. ʒ.*
M. F. Pulvis.

Hier van moet men veelmalen daags wat in den neus opfnuiven, om daar van te niezen.

℞ *Gummi Ammoniaci* *Drachm. i.*
Styracis *Drachm. ʒ.*
Scammonii *Scrup. i.*
Ol. Rosmarini *gtt. v.*
Sal. Tartari *Scrup. ʒ.*
M. F. Pilulæ *gr. iij.*

Laaten hier van 's morgens en 's avonds zes ingenomen worden, de Gift wat verminderende

(1) *Fonticuli.*

rende of vermeerderende, na mate de afgang overvloediger wordt: het is best dat de Lyder twee of driemalen daags afgang heeft.

126. Tuffchen de maag en het hoofd is zulk een nauwe overeenkomst, dat meest alle ziekten van het hoofd de maag aan doen; zoo dat iemand hoofdpyn lydende gewoonlyk mede van den eetlust berooft wordt: daar en tegen de kwade fappen in de maag voortgebracht, maken gemeenlyk hoofdpyn. Daarom is het nuttig te onderzoeken, of de Hoofdpyn niet komt uit een kwalyk gestelde maag: want in dit geval zou men te vergeefs allerlei hoofdmiddelen (1) gebruiken. Als dan iemand van te vooren geplaagt is geweest met verlooren eetlust, bezwaarlyke verteering van de spys, oprisping van bedurven stof, endan vervolgens in Hoofdpyn vervalt, moet men eerst de maag zuiveren door een Braakmiddel (zie §. 15.) en dan vervolgens maagmiddelen gebruiken (zie §. 20.) tot dat de werking van de maag hersteld is. Ondertuffchen is het goed door de aanstonts voorgeschreven Pillen open lyf te houden. Men zal in dit geval ondervinden dat gemeenlyk de Hoofdpyn zal verdwynen, zonder hoofdmiddelen te gebruiken, om dat de oorzaak van deeze pyn wordt weggenomen.

Door
kwade
gestel-
heit der
maag.

(1) *Cephalica.* (2) *Stomachica.*

XX. HOOFDSTUK.

VAN DE BRUIN IN DE KEEL. (*Angina*)

Bepaling. 127. Om dat *Keelontsteking* maar een soort is van *Angina*, welke door een *Ontsteking* (1) wordt voortgebracht, en de *Bruin* by de Nederlanders het zelfde betekent als by de Geneesheeren de *Angina*; heb ik van de eigentlyke naam hier myn gebruik willen maaken: want alle die bevangen worden met een belemmerde ademhaling of zwelging, of met beide te gelyk, door een oorzaak in het strotten (2) of flokdarms-hoofd (3), of in beide te gelyk, worden gezegt de BRUIN IN DE KEEL te hebben.

Onder-
scheid.

128. Nademaal 'er veel oorzaaken zyn die deeze twee werkingen, namentlyk het ademen en zwelgen, kunnen beletten, en in de keel veel deelen zyn, die aangedaan kunnen worden, is het niet te verwonderen dat de jonge konst-oefenaren verlegen zyn, om de Bruin te kennen, en te weten wat in de zelve moet gedaan worden. Deeze kennisse wordt noch meer verduistert, om dat een belette ademhaling door een kwaal in de Long, en een belette zwelging door een kwaal in de flokdarm, niet gebragt wordt tot de Bruin. Zelfs kwalen in het strotten-hoofd en keel, welke de vrye ademhaling en zwelging beletten, worden niet tot de Bruin gebragt. Gelykerwys een slymprop (4) tot in de keel hangende

(1) *Inflammatio*. (2) *Larynx*. (3) *Pharynx*.
(4) *Polypus*.

de; een graat of iets anders in de keel zittende; Lammigheid in de trekkers van het strottenhoofd, welke maakt dat de Lyder geen geluit kan geven; kramptrekking in deeze trekkers, waar door de zieken schynen te stikken, gelykerwys in het Moerspel; Lammigheid in de trekkers van den flokdarm, waar door het zwelgen belet wordt. Deeze en nog meer andere ziekten, welke het zwelgen en ademhalen beletten, worden evenwel niet met den naam van *Bruin* of *Angina* genaamt. De schryvers maken evenwel nog dit onderscheid, dat de Bruin komt met of zonder een zichtbaare zwelling van binnen of van buiten aan de keel, in de flokdarm of strottenhoofd alleen, of in beide deelen te gelyk; waar toe zy, tot bezwaring van de konst, veel namen uitgedacht hebben. Alleen staat dit maar aan te merken, dat alle Bruin zonder uitwendige tekenen van zwelling, slimmer is dan met uiterlyke zwelling; eensdeels, om dat men dan vermoedt dat de zwelling inwendig is, en daarom gevaarlyker; andersdeels, om dat wy uit het gezicht dan niet kunnen weten uit welke oorzaak de Bruin ontstaat, om zoo de rechte geneeswyze aan te leggen.

129. Men vindt tweederlei soort van Bruin, uit de stof van de Koorts (1) voort gebragt. Eerstelyk die belemmerde en pynlyke ademhaling en zwelging, waar mede de menschen schielyk worden bevangen, vroeg in de zomer; beginnende met huivering en grilling gelyk andere koortzen: waarop aanstonts dee-

Uit
Koorts-
stof.

(1) *Materia Febrilis*.

ze Bruin volgt, met of zonder zwelling in de keel of van buiten, aanwyzende dat het meerder deel van de Koortsstof zich in de vaten van de keel onthoudt. Deeze soort zouw men de *waare Bruin* mogen noemen. Nademaal dusdanig soort van koortsen in den beginne minder zwelling maakt in de deelen in welke zy vallen, maar de zwelling allengskens wordt vermeerderd, is het te duchten dat eindelijk, eer de Koorts op zyn hoogste is, de keel zoodanig zal vernauwt worden, dat de Ademhaling en het zwelgen geheel belet zullen zyn. Daarom moet men ten eersten de drift der Koortse door aderlaaten verminderen, en niet lang vertoeven om zulks te herhalen, by aldien de eerste reis geen genoegzame verlichting aanbrengt; want met wat te wachten zal de lyder stikken. Vervolgens gebruikt men ook een verkoelende Clysteer en Purgatie (zie §. 12.) als de lyder die kan doorzwelgen. Men laat een mondspoeling gebruiken om de keel te bevochtigen, zonder te gorgelen.

℞. *Flor. Rosar. rubr.*
Sambuci. aa. M. ℥.
Aq. com. Unc. x.

Laat dit op wat vuur getrokken worden, doe dan by het door-gegoten nat

Sp. Sulphuris per Camp. q. s.
Mellis Unc. i.

Dit moet vry zuur van smaak gemaakt worden; en als men geen zuure Geest van
 zwa-

zwavel (1) kan bekomen, moet men het zap van Citroenen of Aalbezien gebruiken; en by gebrek van deezen daar wat azyn by gieten. Uitwendig zal men om den hals leggen een pap gemaakt van zuurdeeg, of van karnemelk en Lynzaad-meel. Of kan men geen karnemelk bekomen, zal men hier toe azyn en water gebruiken. Als de Lyder redelyk gemakkelyk kan zwelgen, zal men hem een drank bereiden van garst, of van haveren gort met wat water gekookt, met wat Citroen-nat en *Sal prunellæ*. De andere soort van Bruin in de keel, uit Koorts voortkomende, ontstaat wel door een verplaatsing van de Koortsstof na de keel: maar deeze komt veel later, namentlyk op het einde van de koorts: en hier door sterfen de zieken gemeenlyk, om dat de keel niet ruim genoeg is om de etterige Koortsstof te bevatten: of als deeze nog in leven blyven, vervallen zy veelmalen in een Long-verzweering of etter-borst.

130. De Roos (2) en de Ontsteking (3) zyn twee ziekten, welke in het zelfde deel komende, zoo weinig verschil maaken in haare tekenen, dat veelmaalen de eene voor de andere genomen wordt: want in beide is pyn, zwelling, roodheit; en veelmalen volgt de Koorts daarop. Gemeenlyk wordt hier gezegd Ontsteking plaats te hebben; en als men de geneezing naagaat, zou ik besluiten, dat hier meermaalen de Roos heerft; om dat deeze beter na t' zamentrekkende middelen luffert dan de ontsteking: welke middelen ook met

Door
 Roos
 of ontste-
 king.

(1) *Spir. Sulphuris.* (2) *Erysipelas.* (3) *Inflammatio.*

met vrucht in de Bruin gebruikt worden. Als deeze Roos of Ontsteking in de buitenste deelen van den hals, of in het zichtbaar gedeelte van de keel komt, is zy minder gevaarlyk; maar als men de tekens van Roos of Ontsteking niet zien kan, noch van binnen noch van buiten, is het gevaarlyk. Men moet in deeze soort alles doen dat voorgesteld is in de Bruin uit de Koorts-stof gebooren. Als deeze tot een Ettergezwel is overgegaan, dat gemeenlyk den zevenden dag geschiedt, vereischt deeze geene byzondere geneezing van andere Ettergezwellen, in onze *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

Door een
slym-ge-
zwel.

131. Om dat de inwendige deelen van de keel zeer sponsachtig zyn, en veel slym afscheiden, waar door deeze doortocht vochtig gehouden en glad gemaakt wordt, vindt men hier meermaalen een slymgezwel, dat de amandelen, het lossse verhemelte (1), het inwendige vlies van den Slokdarm (2) en strottenhoofd (3) zoodanig doet opzetten, dat daar door de ademhaling of zwelging, of beide belet worden. Men ziet dan van buiten, of ook van binnen in de keel, een koude bleeke zwelling; de Lyder heeft groote benauthed in het ademen en zwelgen, en heeft geen Koorts, maar is in gevaar van te stikken. In dit geval moet geen ader gelaaten worden; maar men legt Spaansche vlieggen; men legt een pap om de keel uit een zwaluwe nest gemaakt met wat Kamillebloemen (4); men laat den lyder kauwen koekjes uit

(1) *Palatum Pendulum.* (2) *Oesophagus.* (3) *Larynx.* (4) *Flor. Chamomille.*

uit Was gemaakt met wat *Mastix*, op dat hy veel taje slym loze.

Door
Kramptrekking.

132. Gelykerwys alle Trekkers van ons lichaam door een Kramptrekking (zie §. 113.) tegen onzen wil zoo sterk kunnen inkrimpen, dat de leden zich niet kunnen verroeren, zal deeze ziekte, op de trekkers van den Slokdarm of het strottenhoofd vallende, de openingen zoo vernauwen, dat daar door een stikking wordt veroorzaakt. Deeze komt schielyk, en ook veel malen, en gaat ook schielyk weder over. Het gebeurt wel, dat als deeze kramptrekking de krop-aders (1) drukt, dat deeze menschen geheel blaau in het aangezicht worden, om dat het bloed uit het hoofd belet wordt weder te keeren. Het is wonderlyk in dit soort, dat als de menschen schynen te stikken, en zoo aanstonts te zullen sterven, zy dan schielyk weder herstelt worden, zonder iets te loozen; daar men meende dat de geheele keel vol slym, of met andere stof verstoppt was. Maar als men nagaat, dat de Kramptrekking moet ophouden, zoo dra de invloed van geesten ophoudt, gelykerwys in deeze menschen, wanneer zy in Bezwyming vallen, is het licht te begrypen, dat deeze toeknyping van de keel mede moet los gaan. Ten tyde van deeze Bruin is het best een ader te laten, om daar door deeze kramptrekking te doen losgaan; maar in 't vervolg is dit gemeenlyk nadeelig: en om dat deeze veelmalen wederkomt, is het best Middelen voor af te gebruiken, welke wy in de Kramptrekking (§. 118.) hebben voorgeschreven.

(1) *Vena Jugulares.*

XXI. H O O F D S T U K.

V A N D E N H O E S T. (*Tuffis*)

Bepaling. 133. **O**nder de tegenwillige beweging uit prikkeling veroorzaakt, mag de HOEST wel onder de voornaamste gerekent worden: want door prikkeling in het strottenhoofd worden niet alleen de vezelen van de long-py-pen (1) aangezet om het prikkelende uit te werpen, maar zelfs ook de trekkers van den Buik en meer anderen, waar in wy een willige beweging oefenen, worden tegen onzen wil bewogen, om deeze uitwerping te bevorderen. Zoo ziet men hoe voorzichtig de natuur werkt, om zich te ontslaan van iets dat haar nadeelig is, dat zy de beweging welke anders onder onze macht is te hulpe roept, en noodzaakt tegen onzen wil te werken. Het is niemant onbekent wat Hoesten is, de Lyder weet het zelf wel, en het kan van de konst-oefenaar gezien en gehoord worden. Het oogmerk van de natuur is ook genoeg bekend, namentlyk om zich te ontlasten van het prikkelende dat binnen in het strottenhoofd gezeten is.

Oorza-
ken.

134. Alles dat pyn of prikkeling kan voortbrengen in het inwendige vlies van het strottenhoofd, veroorzaakt Hoest. 1. Alle scherpe deeltjes welke met de lucht ingeademt worden, en aan dit vlies blyven hangen; of als in het zwelgen eenige vocht, al is zy niet scherp,
in

(1) *Aspera Arteria.*

in den ademhaalder invalt. 2. Eenige scherpe vochten van het lichaam hier na toegebragt, zoo als veelmalen gebeurt in de Koortfen en Verkouthet. 3. Te groote uitdrooging van dit vlies, gelyk in Heete Koortfen. 4. Etter in de long of borst vergadert. 5. Vergadering van stof in de holligheden van het strottenhoofd. 6. Roos of Ontsteking in dit vlies. 7. Kwade koking van de Maag, die deeze onbereide stof eindelyk hier na toe brengen laat. Ik zou nog veel meer oorzaken kunnen optellen, maar denke dat deeze genoeg zullen zyn, om daar uit de overige te kunnen verstaan.

135. Het is een yder bekend als de Hoest Ingeademde Scherpte. komt van stof, of ingeademde scherpe damp; of als men iets onder het drinken of eten in de verkeerde keel gekregen heeft; het Hoesten ook gemeenlyk dit ingevallene weder zal uitwerpen. Maar als dit te lang zou duuren, om dat de fyne stof, en vocht hangende in het slymige binnen in het strottenhoofd, zich niet licht van de doorgedreven lucht in het hoesten laat uitwerpen; is het noodzakelyk in dit geval den damp van kokent water in te ademen, op dat door behulp van deeze vocht, die stof of scherpe vocht kan geloost worden. Het is onnoodig in dit geval slymige middelen te gebruiken; want deeze laten zich niet in damp opheffen; en door gezwolgen, komen zy niet in den ademhaalder (1).

136. De Koortfen geven menigmaalen Koorts-hoest, om dat de Koorts-stof onder het vocht stof van het strottenhoofd vermengt, deszelfs in-
wen-

(1) *Aspera Arteria.*

H 5

wendig vliës prikkelt. Als deeze stof overvloediger wordt gedreven na dit dan na andere deelen, ontstaat hier door een moejelyk hoesten, en zonder hulpe of verlichting; ten zy eindelyk door het prikkelen alhier Etter wordt voortgebragt, die deeze Koorts stof omwindt, en zoo onder de gedaante van witte rachels looft. Behalven de algemene middelen in de Koorts (§. 7.) aangewezen, moet men borst-middelen gebruiken die verzagende zyn.

Borst-
drank.

℞. *Herb. Tussilaginis,*
Malva, aa. M. j.
Rad. Althææ,
Glycyrrhizæ, aa. Unc. j.
Aq. com. Unc. xxx.

Soet
hoest

Laat dit koken, en dan doorgegoten worden. De Lyder moet hier van veelmalen daags een bierglaasjen vol, heet gemaakt, drinken. Men zal ondervinden dat de heetgemaakte drank veel meer voordeel zal doen, dan wanneer die koud gebruikt wordt.

Uit ver-
koutheit.

137. Als de stof der Zinkingen (zie §. 39.) zich mengt met de natuurlyke vocht welke den ademhaalter van binnen dekt, wordt hier door een langdurige hoest veroorzaakt, welke in bejaarde menschen zeer bezwaarlyk kan genezen worden. Men handelt hier in zoo als in de Zinkingen (§. 37.) geleert is: en wel voornamentlyk zal men deeze scherpe stof trachten afteleaden na de huid, door een zweet-middel.

℞.

℞. *Theriaca, Drachm j.*
Antim. Diaphor. Scrup. j.
Croci. Scrup. ʒ.
Styracis, gr. v.
M. F. Bolus. Om des avondts in te geven.

Deeze middelen kan men ook met wat Spaansche wyn mengen en zoo ingeven. Het is ook niet noodig dat dit op eenmaal worde ingeven; want met deeze zoete wyn, of Meede verlengt, mag men het lepelwys laten gebruiken. Als de menschen meenen dat een likking meerder zou helpen, gebruikt men in plaats van *Theriaca* de Siroop van Slaapbollen (1).

138. De meest voorvallende Hoest in gezonde menschen geschiedt, als deeze in de koude natte lugt geweest of in de togt gezeten hebben, waar door de stof van de ongevoelige uitwaasfeming is binnen gebleven. Deeze stof dan na de long gebragt, en onder deszelfs natuurlyke slym vermengt, welke door deeze koudé mede meer verstyft is geworden, maakt door haare prikkeling Hoest, zoo lang durende, tot dat deeze stof weder is uitgeworpen, of na de huid gedreven, en zoo geloost. Om dat deeze soort op de zelfde wys moet en kan genezen worden als de voorgaande, zal het niet noodig zyn hier by nieuwe middelen te voegen.

139. Om dat niet alleen in brandende Koort-
fen de huid en mond zeer uitdroogen, maar
dan ook te gelyk het inwendige vliës van den
adem-
sen.
Droog-
heit in
heete
Koort-
sen.

(1) *Syrup. Papav. albi.*

adem-haalter, welke dan als geschroekt, het strottenhoofd van binnen prikkelt, waar door Hoest, verwekt wordt, blykt van zelfs, dat deeze Hoest, welke licht te kennen is, de gewone genezing van een heete Koorts (zie §. 12.) vereist, met bezorging dat het inwendige van de lucht-pyp en longe, door een waterachtige damp (zie §. 135.) en door het drinken van een zachte borst-drink (§. 136.) werde bevochtigt. Hier door zal deeze gedurige drooge hoest gestilt worden, ende slym verdunt zynde, onder de gedaante van rachels, met groote verlichting geloofd worden.

Door Et-
ter in de
borst of
long.

140. In allen die, na 't Bloedspuwen, met een gedurigen Hoest geplaagt blyven; denkt men dat een long verzwearing gekomen is, waar van de Etter daar staande scherp wordt, en prikkelende Hoest verwekt. Deeze bederving van Etter zal men trachten voor te komen, en gemakkelyke loozing bevorderen door het rachelen of door de piswegen.

℞. Bals. Copayv. ad consistentiam cocti, Unc. ꝑ.
Peruviani, Drachm. ꝑ.

Sperm. Ceti, Scrup. ij.

Styracis, Scrup. j.

Pulv. rad. Glycyrrhizæ, q. s.

M. F. Pilulæ, gr. iij.

Laat hier van alle uren een ingenomen worden. By aldien het een jongeling is, en die eerst eenige tydt na het Bloedspuwen begint te Hoesten; en te gelyk eenige warmte in de borst gevoelt, en een zoete smaak in den mond gewaar wordt; is het best een aderlating te doen, nademaal een nieuwe bloedspu-

spuwing te wachten staat, als onder geleert zal worden. Als men na een zyde wee (1) of Longontsteking (2), veel Hoesten gewaar wordt, is het te vreezen dat de gemaakte etter zich heeft neder gezet in de Long of hollicheit van de borst. Deeze etter moet men trachten te loozen, als boven gezegt is: maar hier moet men wat meer vocht gebruiken; daarom laat men te gelyk ook drinken den Drink boven beschreven (§. 136.) Maar als de koorts wat al te groote hitte verwekt, laat men de pilletjes achter, en houdt zich maar alleen by de boven geschreven drank.

141. Gelykerwys de Lymige vocht der Amandelen en gantsche keel wel eens scherp wordt of verhardt, zoo wordt ook wel die vocht, welke geduurig en natuurlyk binnen in het strottenhoofd wordt bereid, op dezelfde wyze tegennatuurlyk veranderd. Als deeze dun en scherp is, dat men uit het oprachelen van dunne vocht en het gevoel van kitteling in de keel ontdekt, is de genezing als die van verkouthet (§. 37.) en het is dan mede zeer voordeelig een verzachtende Borst-drink, (§. 136.) te drinken. Maar is deeze scherpte hangende in een taaje Slym, dat men uit de taaiheit en het bezwaarlyk opwerpen der Rachelen ontdekt, dan is het best wat meer ontbindende middelen te gebruiken, gelyk zap van Zoethout, Honig, borst-suiker, vygen; welke maken dat deeze slym zich beter met een dunne vocht laat mengen, en de lon-

Door
vocht in
het strot-
ten-
hoofd.

(1) Pleuritis. (2) Peripneumonia.

gepyp daar zy aankleefde gemakkelyker los laat. Als deeze slym al te taai wordt, pakt zy wel te zamen als in vaste lichaamtjes, welke in de holligheden des strottenhoofds zitten blyven, en aldaar prikkelende, door haar verkregen hardigheid doen hoesten, zonder opgeving van fluimen; en eindelyk na sterk hoesten lozen die menschen harde klontertjes, grooter of kleinder, na mate de holligheden groot zyn geweest, daar deeze vocht is te zamen gepakt geworden. Als deeze dan gelooft worden, menen sommigen dat zy klieren van de long (1) lozen. Dit gaat zelfs zoo ver, dat de natuurlyke slym van de luchtpypen taai is geworden, en de inwendige gedaante van een lange pyp heeft aangenomen, en dan gelooft wordt; waar uit vele menen heele stukken van de long uitgeworpen te hebben. Na het lozen van deeze te zamen gepakte slym, blyft dat deel bloot en rauw, en wordt daarom van alle aankomende vocht geprikkelt. Hierom hoesten deeze menschen voor en na het lozen van deeze klonteren. Op dat deeze taaje klonters gemakkelyker mogen gelooft worden, moet men de waasem van warm water inademen, en een zachte Borst-drink (§. 136.) gebruiken: maar als de lozing geschiedt is, mag men dat deel mede wel vochtig houden op de zelfde wyze, maar ook te gelyk laten gebruiken een genezenden rook, opgaande uit *Mastix* op een geglommen hout kooltjen gelegd en ingeademt, nevens de pillen hier boven (§. 140.) voor geschreven.

142. Ik

(1) *Glandula Pulmonum.*

142. Ik ondervind veelmalen, en meest in de kinderen, dat door een verlooren of bedurven bereiding der spyzen in de maag, Hoest wordt verwekt, kort na het eten; deeze, alhoewel zy veelmaalen zeer sterk is, werpt geen of weinig fluimen op, waarom hy een Drooge hoest genaamt wordt. Als deeze lang genoeg heeft aangehouden, worden deeze menschen of kinderen genootzaakt te braken. Na dat zy de spys en het overige dat in de maag was, dus hebben geloost, bedart de Hoest. Alle verzachtende borst-middelen doen den Hoest volharden, en de spys-bereiding in de maag nog meer bederven: maar door 't gebruik van maag-middelen worden zy gemeenlyk herstelt.

Door den
kwade
Maag.

℞. *Aq. Menthae*, *Unc.* vj.
Aloës, *Drachm.* ʒ.
Myrrhae,
Sal. Tartari,
Pulv. rad. Galangae min. aa. *Scrup.* ij.
M. F. Mixtura.

Hier van moet men vier of meermalen daags een lepel vol ingeven. Als het kinderen zyn, mag men hier by wel wat suiker mengen voor de smaak, en geven wat minder te gelyk. Als het in bejaarde menschen is, welke pillen kunnen doorzwelgen, kan men dusdanige voorschryven:

℞. *Saponis Veneti*, *Drachm.* ʒʒ.
Bals. Peruviani,
Aloës, aa. *Scrup.* j.
Myrrhae, *Drachm.* j.
Sal. Tartari, *Scrup.* i.
Pulv. rad. Galangae min. q. ʒ.
Ol. Menthae, *gt.* v.
M. F. Pilulae, *gr.* iij.

Laa-

Laaten deezen omwonden worden met het poejer van Oranje schellen, en daar van twee te gelyk eenige reizen daags gebruikt worden.

XXII. H O O F D S T U K .

V A N H E T B L O E D - S P U W E N , (*Hæmptysis.*)

Bepaling. 143. **O**m dat uit veele plaatzen bloed kan vloejen dat door den mond wordt uitgeworpen, als, uit den neus, keel, mond, maag en long, welke bloedvloejingen alle niet even gevaarlyk zyn, en ook op byzondere wyzen genezen moeten worden; is het noodzakelyk, dat de bloed-lozing uit de Long, welke eigentlyk BLOED-SPUWING genaamt wordt, door haare eigen tekenen van de andere worde onderscheiden. Eerstelyk wordt het bloed geloost met en na voorgaanden hoeft, om dat zonder hoesten, het bloed uit de kraakbenige altydt openstaande Long-pypen (1), tegen deszelfs natuurlyke zwaarte, niet na boven gedreven kan worden: maar in het hoesten wordt het bloed eensdeels door de lucht lager van daan komende dan het uitstortende bloed-vat open is, na de keel gedreven: andersdeels, om dat de Longpypen in het hoesten door haare vezelen worden togetrokken, en zoo het uitgestorte bloed voort duwen. Ten anderen, dit Bloed is schuimig, zoo als wy uit *Hipp: geleert hebben in onze Medicina Hipp: Aph: 206.* Om dat de uit- en ingedreven lucht door taai bloed gaande in het ademen en hoesten, dit

(1) *Fistula Pulmonalis.*

dit bloed in schuim doet veranderen. Als 'er bloed uit den mond gespogen wordt zonder deeze twee verschynselen, behoeft men niet te denken, dat dit bloed uit de long komt. Want zo 'er met rachelen bloed uitgeworpen wordt, dat dan ook niet schuimig is, vloeit het uit de keel zelfs, en is minder gevaarlyk: of het komt uit den neus tot achter in de keel, en wordt zoo geloost. Wordt het bloed maar geloost zonder hoesten of rachelen, dan denkt men dat een bloedvaatjen achter in den mond open is, of dat het uit het tand-vleesch voortkomt. Hoe wy weten dat het uit de maag komt, zullen wy hier onder in het Bloedbraken (1) leeren.

144. Al het roode bloed wordt in zulke aderen en slagaderen bewaardt en rond gevoert, welker uiteinden zoo nau zyn, dat zy geen roode Bloed-bolletjes door laten: daarom is het zeker dat in de lange-pypen, als 'er een Bloedspuwing geschied, een of eenige vaatjes moeten verbroken zyn, of aan de einden zoo veel verwydert dat zy roode bloed-bolletjes door laten. In dit laatste geval kan het wel zyn, dat onder de rachelen eenige roode striemen gevonden worden; maar dan zal 'er zulk een overvloed van rood schuimig bloed niet geloost worden, dat men het Bloed-spuwen zoude mogen noemen. Maar als een bloedvaatje geborsten is, dan wordt dit bloed gestort in de openstaande lange-pypen, en wordt in schuim verandert door de heen en weder gedreven lucht onder het ademen: als eindelijk

Oorza-
ken.

(1) *Vomitus Cruentus.*

lyk dit schuim tot in het strottenhoofd is opgeklimmen, en het zelve prikkelt, ontstaat 'er hoest, waar door al het uitgestorte bloed allengskens vergadert, in korten tyd wordt uitgeworpen. Alles derhalven, dat in staat is deeze vaatjes te verbreken, kan een Bloedspuwing veroorzaaken; als hoesten, sterk spreken, roepen, zingen, sterker omloop van bloed, aangezet door lichaams beweging, of het drinken van sterken drank, Koortsen of te groote lichtheid der lucht. Deeze oorzaken werken zekerder in menschen welke een kleine holligheid in de borst hebben, als in gebocbelde, of die klein en plat van borst zyn; of menschen die een kleine opening hebben om de lucht in het strottenhoofd (1) door te laten; gelyk alle die op de wys der vrouwen een hooge toon spreken en zingen. Als hier bykomt gebooren te zyn uit ouderen met de zelfde ziekten bezet, ziet men dat wanneer zy tot de jaren komen van bloedrykheit en groote beweging, gelyk in de Jongelingen, of wanneer zy al van te vooren een Bloedspuwing gehad hebben, zeer ligt, en somtyds zonder kennelyke vooroorzaken, het bloedspuwen gebeuren, waarom dit soort van menschen zich vooral moet wachten van de oorzaken, welke anders in welgestelde lichamen een Bloedspuwing zouden kunnen maken.

Gevolgen.

145. Het Bloedspuwen wordt in den beginne weinig geacht, om dat men wel tienmaal meer bloed uit den neus of wonden looft zonder eenig kwaad gevolg, en om dat de menschen

(1) *Larynx.*

schen in het begin gezont en wel leven, zonder eenige pyn of Koorts: maar als het meermalen gebeurt, om dat zy gezien hebben dat veele daar door in de Teering gevallen en zoo jong gesturven zyn, beginnen sommige nadenken te krygen. Doch hier doet zich dan een groote zwarigheid op, de Doctor verbied aanstonts het wyn drinken, nacht-braken, schryft allerlei kwalyk-smakende middelen voor, en dat in zulk een gezonden staat als zy zich bevoelen, en in die jaaren van leven, waar in men het meeste vermaak moest nemen in drinken, danssen, schermen, zingen, nacht-braken. Deeze ziekte schynt aan velen zoo veel oplettenheit, en verlies van plaizier niet waardig, en wachten daarom liever zoo lang tot dat zy beginnen Etter op te werpen, over het geheele lichaam te vermagèren, Koortsig te worden na het eten, en nu en dan eens Bloed te spuwen. Dan wilden deeze onbezonnenen wel in korten tyd geneezen worden. Maar te laat! want als na het bloedspuwen Etter wordt uitgeworpen, (zoo als wy geleert hebben in onze *Medicina Hippocratica* Aph. 340.) dan is het zeldzaam dat een jongeling genezen kan worden. Op dat ik niet alles zonder reden te geven voorbyga, en om dat hier door de genezing wordt opgeheldert, zal ik hier een korte uitlegging byvoegen. Als het bloed drupswyze uit een van de opene bloedvaten valt in de openstaande longe-pypen, en deeze nevens deszelfs long-blaasjes (1) vervult, dan worden deeze deelen van lucht berooft

(1) *Vesiculæ Pulmonales.*

en met bloed gevult. Dit bloed hier stilstaande stolt in den beginne; maar langer blyvende, verrot het en wordt scherp: de verrotting voortgaande maakt op die plaats een zweer. Ondertusschen gaat deeze bloedstorting voort, en om dat deze longepyp vol is, moet het uitgestorte bloed in de naast by zynde takken loopen, welke nog vol lucht zynde een schuimig bloed maken. En om dat het voorige bloed al bedurven en scherp geworden is, wordt de long geprikkelt en aangezet om hoeft te verwekken, waar door dit laatst uitgestorte schuimige bloed wordt uitgeworpen, latende het voorige gemeenlyk zitten; 't welk scherper wordende eindelyk een longzweering maakt, en vervolgens een ongeneeslyke leering. Laten deeze onachtzamen hier door eens tot zich zelve komen, en overwegen, in hoe gevaarlyken toestand van leven zy zyn, welke zy zoo weinig achten.

Gene-
zing.

146. Konden wy hier al het bloed dat uitgestort is, wegneemen, en konden wy met uitwendige drukking het opene vat sluiten; of konden wy hier op een bloedstempent middel (1) leggen, gelykerwys in andere Bloedstortingen (2), deeze genezing zoude zoo zwaar niet gerekent worden. Het gaat ook zoo gemakke-lyk niet, als veele zich verbeelden, met stremmende middelen (3) integeven, deze Bloedspuwing te stuiten: want als wy al konden uitwerken dat het bloed zoo dik wierd, dat het niet door het opene vaatje konde loopen, zoude het ook niet kunnen gaan door de uit-

(1) *Stypticum.* (2) *Hæmorrhagiæ.* (3) *Coagulantia.*

einden der slagaderen in de long tot in de aderen, zonder welken doorvloed geen mensch kan leven. Daarom zie ik niet voor de genezing in den beginne anders over te schieten, dan dat wy den aandrang van het bloed na de long zoo veel mooglyk zy verminderen, opdat daar door de toekrimping van het opene vaatje zich zoo veel kan vernauwen dat 'er verder geen bloed werdt uit gelaten. Hierom moet de Lyder vermyden al de voor opgetelde oorzaken; men moet een aderlating doen, op dat door de vermindering van 't bloed de vaten minder opgezet worden: want afleiden kan men hier niet, nademaal al het bloed door de long moet gaan. Deeze lating moet men om de maandt of twee herhalen, voornamentlyk in Jongelingen, en in de zomer, op dat wy de nieuwe bloedrykheit (1) voorkomen. Middelerwyl is het goed een verkoelend en t'zamentrekkend middel te gebruiken, 't welk des bloeds beweging vertraagt en de t'zamen trekking der vaten vermeerdert, en dat ook tot aan de vaten der long gebragt kan worden. Daarom vinden wy zoo weinig hulpe van alle middelen uit verscheiden Aarden (2) te zamen gestelt, om dat zy de chylvaten niet kunnen ingaan. En hierom is deeze drank zeer voordelig:

℞. *Rad. Symphyti maj.*
Hordei mund. aa. Unc. j.
Flor. Rosar. rubr. M. j.
Aq. com. Unc. xx.

Drank in
Bloed-
spuwing.

Laat

(1) *Plethora.* (2) *Terrestria.*
I 3

Laat dit t'zamen koken in een toegesloten vat. Van het doorgegotene moet veelmalen daags een koffykop vol laau of koud gedronken worden. Zoo dra als men weder ge- waar wordt eenige kitteling tot hoesten, warmte in de borst, en een zoete smaak in den mond, zonder dat men Bloed-spuwing ziet, moet men de lating herhalen, en weder dat middel gebruiken, als of 'er een Bloed-spuwing geweest was; om dat deeze tekenen wel een voorbeduiding zyn geweest van aanstaande Bloed-spuwing.

By aldien deeze Bloed-spuwing zich meermalen geopenbaart heeft, en men tekenen van Etter ziet, dan weet men ook dat 'er een verzwearing in de Long is. In deeze tyd zal men evenwel onderzoeken, of 'er ook tekenen van aanstaande Bloed-spuwinge komen, op dat men dezelve mag voorkomen op de gezegde wys. Al schoon het aderlaaten niet voordeelig is in verzwearingen, moet dit hier in nochtans geschieden, om nog grooter kwaad uit het Bloedspuwen spruitende voor te komen. Onderwyl en moet men te gelyk die middelen gebruiken, welke wy in de Etter-bederving (§. 27.) hebben opgegeven. Om dat de Etter een vocht is zwaarder dan water, en de rachels lichter zyn dan water, kan men door de rachelen met water gemengt wel haast ontdekken, of 'er Etter by gemengt is of niet.

XXIII. HOOFDSTUK.

VAN HET ZYDE-WEE. (*Pleuritis.*)

147. **A**lle pyn in de Borst, welke men met *Bepaling.* Aitwendig aanraken niet vermeerdert, mag men ZYDE-WEE noemen: om dat deeze pyn gevoelt wordt in het Ribbe-vlies (1), mag ze te recht *Pleuritis* genaamt worden. Hier om zyn 'er veel oorzaken die dit Zyde-Wee kunnen voortbrengen, namentlyk alle, welke pyn kunnen verwekken in het Ribbe-vlies, als Ontsteking, en Roos (waar van wy gehandelt hebben in onze *Gezuiverde Heelkonst*) Koortsen (§. 1.) haar stof voornamentlyk hebbende of brengende in het Ribbe-vlies; scherpe Zinking-stof (§. 37.) Jigtige scherpte (§. 46.) Scheurbuik (§. 29.) scherpe bedurven vocht (§. 21.) Kramp-trekking (§. 113.) in de vezelen van het Ribbe-vlies, en meer andere pyn-verwekkende oorzaken, welke behalven deeze pyn van het Ribbe-vlies ook andere tekenen bybrengen, waar uit men het Zyde-Wee moet onderscheiden, om daar in de rechte genezing aan te wenden. Daarom is het niet genoeg dat men het Zyde-Wee maar alleen onderscheidt in waar (2) en valsch (3), of dat men in alle Zyde-Wee Ontsteking in het Ribbe-vlies vooronderstelt, gelyk gemeenlyk geschied. Ik zal in 't vervolg trachten door de byzondere bykomende tekenen aan te wyzen, hoe men de ee-

(1) *Pleura.* (2) *Vera.* (3) *Spuria.*

eene foort van de andere kan onderscheiden, en dan daar te gelyk mede een beschryving van de byzondere genezing geven.

Door
ontste-
king
in het
Ribbe-
vlies.

148. Het Ribbe-vlies is zeer gevoelig en sterk gespannen, het wordt gerekt en krimpt weder in, in elke ademhaling, en wel voornamentlyk in het Hoesten. Als in dit vlies een Ontsteking komt, (welker kenmerken zyn groote pyn, klopping, hitte, zwellling, harde en rafse pols, makende Koorts, die zich in 't vervolg opdoet na voorgaande pyn, en zich allengskens met de pyn verheft,) is die gemakelyk te kennen: want deeze tekenen komende in het Ribbe-vlies, beletten derhalven deszelfs uitrekking, waar uit zware inademing ryft, en met groote pyn; het Hoesten is onlydelyk, en van wegens de prikkeling wordt de Lyder evenwel genoodzaakt te Hoesten. Als de Ontsteking zoo groot is dat zy de genoegzame verwydering der Long, om bloed door te laten, beneemt, wordt de pols flau en ras, met groote benautheit. Om dat in een voortgaande ontsteking, voor den vierden dag geen Etter gemaakt wordt, kan men ook voor dien tydt geen etterige fluimen verwachten, ten zy de Ontsteking bedaarde. Hierom is het opgeven van witte fluimen, en het vroege zetzel in de pis, met vermindering van pyn en Koorts, een zeer goed teken in deeze foort: maar de pyn, Koorts en Hoesten allengskens vermeerderende, geve te kennen dat deeze Ontsteking zal overgaan in een Etter-gezwel, ten zy de Etter door het rachelen en onder de gedaante van wit zetzel in de pis geloofst werde. Dit niet geschiedende, gaat het Zyde-Wee gemeenlyk over

over in een Etterborst. Als de tekenen van ontsteking zwaarder zyn dan dat men een verandering in Etter zoude mogen hopen, verandert die of in een bederving, of in het koudvuur (1), waarop gemeenlyk de dood volgt. Hier om zal men ten eersten een ruime adering doen, en laten alle verkoelende middelen gebruiken (zie §. 12.) om afgang te maken. Laat de zieke drinken dit volgende:

℞. *Hordei mundati*, Unc. j.
Tussilaginis, M. ij.
Flor. Papav Rhead. M. j.
Rad. Glycyrrbizæ, Unc. j.
Aq. com. Unc. xl.

Drank in
een waar
Zyde-
wee.

Laat dit gekookt worden en daar dan bydoen.

Sal. Prunellæ, Drachm. ij.
F. Apozema.

Hier van, zoo warm als gedronken kan worden, veelmalen daags een bier glaasje vol gebruikt. Uitwendig moet men op de borst leggen, daar de pyn meest gevoelt wordt, een pap gemaakt van Lynzaad-Meel (2) in water of karnemelk gekookt, en die veelmalen vernieuwen, of door het opleggen van iets warmes deeze pap heet houden. Op deeze wyze zal men veelmalen het Zyde-Wee doen verdwynen. Op dat men zeker weete, dat het een Zyde-Wee is uit Ontsteking, moet men het afgetapte bloed beschouwen, het welke een taffe korst boven op zal maken; want als het van de

(1) *Gangrana.* (2) *Farina Lini.*
I 5

de Roos of Koorts is, dan vindt men niet altydt deeze korst op het bloed. Als op de eerste aderlating geene genoegzame verlichting volgt, moet die nog wel een reis of twee malen herhaalt worden.

Door de
Roos.

149. Als een dunne, scherpe en hitte-verwekkende vocht (1) zich neder zet in het Ribbe-vlies, 't zelve prikkelende, geeft dat mede hitte, maar minder zwelling, Koorts, en Hoest; en vergaat lichter van de eene plaats na de andere; de pyn is zelden zoo vinnig als die van een Ontsteking; de pols is wel ras, maar niet zoo hard, als in de voorige; de pis wordt rooder en blyft veelmalen zonder zetzel, schoon de zieke geneest; het gelaaten bloed blyft dun, bekomt boven op die voorgenoemde korst of vlies niet: deeze gaat zelden tot Etter over. De voorgaande uitontsteking, en deeze, worden wegens de overeenkomst van veele verschynselen wel voor de zelfde gehouden. Doch deeze komt veelmalen door een belette ongevoelige uitwafteming; als deeze stof om te lozen, nu binnen gehouden, op het Ribbe-vlies wordt vergadert. In deeze is het Aderlaaten van weinig vrucht. De voorgeschrevene Borst-drank (§. 148.) is voordelig; maar in plaats van de pap buiten opgelegd, zal men meer voordeel vinden van een Spaansche vlieg, waar door die dunne scherpe vocht na buiten gelokt en uitgedreven wordt.

Door de
Koorts.

150. Deeze beide soorten hebben eerst pyn, en dan wordt vervolgens de Koorts ontsteken: maar

(1) *Humor calefaciens.*

maar als de Koorts-stof (1) zoo als wy in de Bruin (§. 129) en in de Hoest (136.) beschreven hebben, zich nederzet in het Ribbe-vlies, dan heeft men eerst Koorts en dan de pyn; welke vervolgens met het verheffen en verminderen van de Koorts, af en aanneemt. In deeze soort heeft men wel vroeg in den beginne rachsels. In deeze moet de zelfde geneeswys gehouden worden, als men gedaan zoude hebben in de Koorts; behalven dat wy hier mede zoeken het rachelen gemakkelyker te maken door een Borst-drank (§. 148.)

151. De scherpe stof der Zinkingen (§. 42.) valt menigmaal op het Ribbe-vlies, en maakt daar wel een hevige pyn, belette ademhaling, en Hoest, doch met weinig of geen Koorts; de pols en pis wyken dan weinig van den gezonden staat, waar door men deeze soort van de andere onderscheit. In deeze zal men uitwendige verwarmende middelen op de borst leggen, als een pleister gemaakt van *Empl. de Mucilagibus* of *Oxycrocium*, en daar over gestreken wat geperste Oly van Foely (2) en Balsam Peru. In deeze soort is het dat veele veel voordeel gevonden hebben, van de *Empl. de Cumino*, *Gum. Elemni*, de Kamfer, en geen nut van het Aderlaaten; en daarom deeze geneeswyze geprezen, en de gewone (§. 148.) veracht hebben. De inwendige middelen zyn hier boven (§. 44) beschreven. Doch als men een likking wil geven moet die aldus bereit worden:

Door
Zinkingen.

(1) *Materia febrilis.* (2) *Ol. Macis per expresf.*

Likking
in het Zy-
de-wee
uit Zin-
kingen.

℞. Syrup. Papav. alb. Unc. ij.
Spermat. Ceti,
Masticis, aa. Drachm. ʒ.
Ol. Cort. Aurant, gt. iij.
M. F. Linctus.

Hier van moet veelmalen een eierlepelje vol ingenomen worden.

Hoedanig de overige soorten van Zyde-Wee (§. 147.) gekent en geneezen kunnen worden, kan men uit de aangehaalde plaatsen, met vergelyking van deeze beschryving wel afleiden.

XXIV. HOOFDSTUK.

VAN HET LONGE-WEË. (*Peripneumonia.*)

Bepaling. 152. Om dat het woord LONG-ONTSTEKING maar betekent een soort behoorende tot de *Peripneumonia*, en dat LONGE-WEË, in navolging van Zyde-Wee, alle ziekten kan beduiden, welke tot de *Peripneumonia* gebragt worden, daarom heb ik my alhier van dit woord willen bedienen, schoon ik het niet by andere Nederduitsche Schryvers gevonden heb. Het is evenwel noodzaakelyk dat het Longe-wee verzelt is van een gedurige en sterke Koorts, want zonder die zoude men deeze ziekte brengen tot de *Aamborstigheid* (1). Om dan te weten dat iemand het Longe-wee heeft, is het noodzaakelyk dat daar is een gedurige en sterke Koorts; maar de *Pols* is gemeenelyk zachter, rasser en zwakker dan in het Zy-

(1) *Asthma.*

de wee, om dat het bloed niet vry door de Long kunnende gevoert worden, de groote slag-ader te weinig bloed ontfangt, om een harde pols te kunnen voortbrengen. Binnen in de borst wordt een groote *Hitte* en *Benautheit* gevoelt, zynde de *Adembaling* schielyk en klein, als of die maar alleen in het bovendeele van de borst gehaalt wierd, en de zieken worden gedwongen overeinde te zitten, en zelfs door trekkers van de borst, die op en na onze wil werken te ademen, om dat de Long niet genoeg lucht kan inlaaten. De *pyn* is veelmalen van weinig belang, maar de *Benautheit* zeer groot; om dat de Long geen gevoel-zenuwen heeft. (zie §. 68.) Maar by aldien het Middelschot (1) van de borst, of het ribbevlies mede is aangedaan, dan wordt ook *pyn* gevoelt, die dan de ruggegraat en het borstbeen schynt tot malkanderen te trekken; ook wordt deeze *pyn* wel onder de schouderbladen gevoelt.

153. Alle ziekten met Koorts verzelt kunnen een Longe-wee voortbrengen; als Ontsteking, Roos en Koorts, wanneer die haar zitplaats meest in de Long hebben, of haar stof daar neder storten; heete bederving (§. 25.) Alle deeze oorzaken kunnen in de Long zoo wel een Longe-wee veroorzaken, als die in het Ribbevlies vallende een Zyde-wee voortbrachten. Maar om dat de Long weinig of geen gevoel heeft; om dat het een byzonder werktuig is, hebbende behalven de algemene levens-beweging, noch een andere alleen aan de

(1) *Mediastinum.*

de Long eigen; om dat daar in zyn twederhande bloedvaten, namentlyk de Longvaten (1), en de Longepypsvaten (2); en eindelyk om dat de Long een byzonder gebruik heeft, worden in het Longe-wee verscheiden toevallen gezien, welke in het Zyde-wee niet gevonden worden, alſchoon beide deeze deelen van de zelfde ziekte getroffen worden.

Gevolgen.

154. De eigen tekenen van de zoo aanſtonds aangehaalde ziekten, gepaart met de veranderde werking van de Long, kunnen de kenmerken opgeven, waar uit wy de verscheiden foorten van Longe-Wee kunnen opmaken. In 't algemeen heeft men hier meerder fluimen dan in het Zyde-wee, om dat de Longe-pypen natuurlyk veel slym geven; en dan zeer overvloedig, als zy door een scherpe stof geprikkelt worden: maar als die niet wordt uitgeworpen, zullen zy in de Longe-pypen in zoo groote menigte vergadert worden, dat de Lyder daar door zal stikken. Het Hoesten is veelvuldiger en benauder, maar minder pynlyk, dat uit het gezegde gemakkelyk kan afgeleit worden. Het aangezicht en oogen zyn meer gezwollen, en rooder dan in het Zyde-wee. De zieke wordt veelmalen lichthoofdig (3), en valt dikwyls in een Etterborst en Teering, ook groeit, na de genezing, gemeenlyk de Long vast aan het Ribbe-vlies; makende vervolgens een benaude ademhaling; het welke ook wel veroorzaakt wordt, om dat een gedeelte van de Long door dit Longe-wee bedurven is geworden.

155.
(1) *Vasa Pulmonalia.* (2) *Vasa Aspera Arteriæ.*
(3) *Paraphreniticus.*

155. Als men uit de algemeene tekenen van de Koorts, Roos, Ontsteking, en heete be-
Genezing.
derving, vergeleken met de beledigde werking en plaatze van de Long, ontdekt heeft wat het is, zal men dat soort van genezing gebruiken, welke wy hebben voorgesteld in den Hoest (§. 133.) en het Zyde-wee (§. 147.) uit dusdanigen oorzaak voortkomende. Alleen staat in deezen aan te merken, dat middelen van buiten op de borst gelegd weinig kunnen uitvoeren; maar dat wy veel kunnen doen met middelen, welke onder de lucht vermengt ingeademt kunnen worden.

XXV. HOOFDSTUK.

VAN DE AAMBORSTIGHEID. (*Asthma.*)

156. **D**E AAMBORSTIGHEID komt met
Bepaling.
het Longe-wee over een, dat in beiden een bezwaarder Ademhaling geschied; maar de Aamborstigheid gaat met geen Koorts noodzaakelyk gepaart. Ondertusschen, moet men het benaud en haastig ademen, dat door te sterken omloop van het bloed veroorzaakt wordt, gelykerwys in groote lichaamsbeweging, of Koorts, niet tot de Aamborstigheid brengen. Om dat de Aamborstigheid niet is allerlei foort van benaude Ademhaling, maar een zekere foort; daarom mogen ook niet alle oorzaken die een benaude Ademhaling voortbrengen, tot de Aamborstigheid gebragt worden: maar alleen die, welke nevensgaande tekenen van de Aamborstigheid mede brengen;
waar

waar van wy de voornaamste zullen op geven.

Slym in
de longe
pypen.

157. Alhoewel gedurig in den gezonden staat veel slym in de longpypen wordt afgescheiden, om die te bevochtigen, op dat zy door de lucht niet te zeer zouden uitdrogen, gelyk men bevindt in den mond als men met een open mond lang ademt; wordtevenwel in gezonde menschen by na niets door het rachelen geloof, tot een bewys dat deeze slym weder verdunt en met de andere vochten op genomen, wordt rond gevoert. By aldien deeze afscheiding van slym, gelykerwys in de verkoudtheit en oude menschen, overvloedig veel is; of dat zy te taai is dan dat zy weder verdunt kan worden; of de werking der longe te zwak is om deeze verdunning en wegvoering uit te werken, dat de gemeenste oorzaak is in oude menschen; dan wordt deeze slym allengskens niet alleen vermeerderd, maar yervult ook zoo de Longe-pypen met deszelfs blaasjes, dat 'er geen plaats genoeg voor den ingang van de lucht wordt overgelaten; hier toe helpt mede veel koude en vochtige lucht. Deeze slym hier blyvende, afgezonderd van den gemeenen omloop en stillstaande, bederft. Als dan deeze slym het binnenste vlies van het strottenhoofd raakt, maaktze door haar prikkeling een hoeft gepaart met Aamborstigheid, waar in de Lyder veel fluimen opgevende, verlicht wordt. Deeze wordt dan een vochtige Aamborstigheid (1) genaamt. Om dat de zieken veel verlicht worden door het loozen van fluimen, is de

(1) *Asthma humidum.*

geheele genezing wys van veelen maar gericht om te maken dat veel fluimen geloof worden, door suiker, honing, zoethout, en allerlei Siropen; niet denkende, dat 'er geen eind zal zyn van loozingen, om dat gedurig weder' nieuwe slym wordt gemaakt en vergadert, zonder dat de oorzaak wordt weggenomen: of liever te gelyk de oorzaak vermeerderende; om dat deeze middelen de werking van de Long in het verdunnen van deeze slym nog meer verzwakken. Hier van daan de lange onnutte genezing in deeze Aamborstigen, met loozing van fluimen, door *Syrupus Capillorum Veneris*, *Althææ* en *Violarum*, *Papaveris*, *Rheados*, *Balsamum Lucatellæ*, Drop en andere borst-koekjes en dranken. By aldien men versterkende middelen gebruikte, zoude de slym verdunt worden; en de zwakheit van de Long geneezen zynde, zoude de nieuwe aangroei beletten, dat in oude menschen voornamentlyk plaats heeft. Daarom laat ik in dat geval dit volgende gebruiken:

℞. *Gum. Ammoniaci*, Drachm. ij.
Bals. Peruviani.
Styracis, aa. Drachm. ʒ.
Pulv. Cort. Aurant. q. ʒ.
M. F. Pilulæ, gr. iiij.

Borst-
pillen.

Laat hier van alle utren een ingenomen worden met Spaansche Wyn. Ook heb ik hier in uitmuntende gevonden, de opgaande rook van Mastik, op een geglommen houtskooltjen gelegd, om in te ademen. Als de fluimen wat al te taai worden om te loozen, dan laat ik de

K

roo-

rooking achter, en meng onder de pilletjes wat zout van Wynsteen (1).

Water of
Slym in
de hol-
ligheit
der Borst
en Lon-
ge.

158. Gelykerwys de slym, alsze de Longe-
pypen vervult, den ingang der Lucht verhin-
dert; doet ook de slym, of water deelen, zit-
tende in de zelfstandigheid van de Long, bui-
ten de Longe-pypen, of in de holligheid van
de borst, of de Long-klieren, het zelfde door
uitwendige drukking op de Longe-pypen, waar
door die niet genoeg verwydert kunnen wor-
den. In dit geval worden geen fluimen ge-
looft; de zieke voelt een zware en volle borst
zonder Koorts; moet overeinde zitten om te
ademen, met of zonder hoeft, na mate deeze
vocht zagt of scherp is; hy kan geen natte
lucht of mistig weêr verdragen; als hy zich in
de koude lucht begeeft, waar door deeze slym
verstyft, dan meent hy te stikken. Om dat
men deeze stof niet kan zien, zoo maakt men
die op uit de beschreven tekenen, gevoegt
met een bleeke gezwollenheit in het aange-
zigt, hals en borst, en uit verschynselen over
het gantsche lichaam van slym-gezwellen.
De zieken kunnen hier lang mede gaan kwy-
nen, en komen eindelyk zoo ver, dat zy zon-
der willige beweging (2) niet kunnen ademen:
waarom zy genootzaakt worden gedurig te
waken, of als zy door slaap overweldigt wor-
den, meinen zy te stikken. In dit geval ei-
schen de zieken altydt slaapmiddelen, en als
men zoo onvoorzichtig is die te geven, slaa-
pen zy gemeenlyk den eeuwigen slaap. Het
best dat ik gevonden heb is, matig open lyf

(1) *Sal Tartari.* (2) *Motus Animalis.*

te houden door dit volgende; want veel af-
gang maakt meerder benautheit, om dat de
vochten van de borst zich niet gemakkelyk
door den afgang laten uitwerpen, maar wel
door de Pis;

℞. *Gum. Ammoniacy Drachm. ij.*
Masticis,
Scammonii, aa. Drachm. ʒ.
Ol. Fœniculi, gt. vj.
M. F. Pilulæ, gr. iij.

Laxeren-
de borst-
pillen.

Hier van moet men twee te gelyk laten
gebruiken zoo veel malen daaghs, tot dat 'er
bekwame afgang blyft. Daarenboven moet
men trachten de slym te verdunnen en door de
Pis uit te leiden.

℞. *Succini,*
Ocul. Canc. aa. Drachm. ʒʒ.
Sal. Tartari, Drachm. ʒ.
Ol. Fœniculi, gt. vj.
M. F. Pulveres x.

Borst-
poejer.

Hier van driemaal daags een te gebrui-
ken.

159. Het is niet alleen de kracht van 't hart, welke het bloed door de longe dryft, en de beweging in de vezelen der borst en 't middel-
riff, welke genoeg is om te ademen; want de Long zelf heeft mede zyn eigen vezelen, die zich bewegende het ademen en den bloed-
loop door de Long bevorderen. Als deeze byzondere beweging zwakker is, komt daar door een belemmerde Ademhaling en door-
tocht van 't bloed; in welk geval de menschen

Zwakker
beweging
in de
Long-
vezelen.

een onverdraaglyke benauthheit (zie §. 69.) gewaar wordende, gedwongen worden met hunne willige beweging de ademhaling te hulpe te komen. Dan geschiedt hier een aanhoudende Aamborstigheid zonder eenige pyn, op die wyze als de machteloosheit in de uitwendige leden. Als dit komt in hoogen ouderdom, heeft men weinig hope van geneezing; maar in zwakke menschen komende, moet men, behalven de middelen die men in die zwakheit zoude gebruiken, ook geven en op de borst leggen zulke middelen als in de slym (§. 157.) zyn voorgeschreven.

Door
kramp-
trekking.

160. Om dat de Long hare byzondere beweging heeft, kan in die vezelen ook wel afzonderlyk een Kramp-trekking (§. 113.) vallen, welke de beweging van de Long belet, en zoo een schielyke Aamborstigheid maakt zonder het loozen van eenige fluimen: deeze verdwynt ook weder zoo schielyk als ze gekomen is; waar over de Lyder zeer verwondert wordt, menende dat zyn Longe vol fluimen was, en hy bevindt zich zeer schielyk wederom vry, als voor heên, te kunnen ademen. In deeze soort wordt twederhande geneezing vereist, eerstelyk het toeval zelfs te doen bedaren, en vervolgens het wederkomen te beletten. Dit toeval bedaart zeer weldoor het gebruik van dit volgende:

℞. *Aq. Fœniculi*, *Unc. v.*
Sp. Sal. Ammon. Extemp.
Succini aa. Drachm. j.
Syrup Papav. alb. Unc. j.
M. F. Mixtura.

Hier

Hier van alle half uren een lepel vol gebruikt, tot dat de Lyder weder vry kan ademen. Het is niet noodig dat hy fluimen uitwerpt, het is genoeg als deeze Kramp-trekking maar los laat. By gebrek van Venkel-water (1) zal men Gersten-Water (2) nemen en doen dan een drup of vier Venkel-oly (3) daar by. Ik heb wel ondervonden dat door het Aderlaaten aanstonds verlichting wierd toegebracht, en dat de menschen zoo menigmaal als zy maar overvallen wierden van Aamborstigheid, zich weder deden Aderlaaten: maar ik heb te gelyk ondervonden, dat dit overval allengskens schielyker weder kwam, en dat zy dan met 'er tyd vervielen in een slymige Aamborstigheid, (§. 158.) door gebrek van beweging in de Long-vezelen. Daarom doe ik in dit geval geen Aderlaating, dan in den hoogsten nood, en dan ook maar eenmaal; maar tracht liever door Zenuwmiddelen (4) deeze toevallen voor te komen.

℞. *Bals. Copayv. ad Consistentiam cocti Drachm. iij.*
Peruvian Drachm. ℥.
Styracis Drachm. j.
Flor. Benzoin.
Sal. vol. Succini aa. Scrup. ℥.
M. F. Pilulæ, gr. iij.

Hier van veelmalen daags een ingenomen.

161. Om dat dunne en weinig aarf malkanderen hangende vochten, zich gemakkelyker door kleine vaatjes laten dryven, dan die bestaan uit grooter of wanschikter deelen, en die

Rauw-
heit en
Slymerig-
heit van
't bloed.

(1) *Aqua Fœniculi.* (2) *Aqua Hordei.* (3) *Ol. Fœniculi.* (4) *Nervina.*

die zeer met malkanderen verknogt zyn, daarom worden de Ongedaantige (§. 17.), of met slym opgevulde Lichamen, zoo dra zy zich maar een weinig meer bewegen, door een benauwde Ademhaling gekwelt, welke van veele mede tot de Aamborstigheid gebragt wordt. By aldien men dan bevindt dat 'er uitwendige tekenen van ongedaantheit, of overvloed van slym in het Lichaam zyn, en dat deeze menschen niet dan na het eten, of als zy zich wat sterker bewegen, een benauwden Adem krygen, moet men denken dat deeze soort van Aamborstigheid niet door borstmiddelen (1) genezen zal worden, maar door middelen die de koking van de Maag bevorderen, of de ongedaantheit genezen, of de slym verdunnen en uitwerpen. Hier uit kan men wel zien waarom dat Braak-Purgeer- en Maagmiddelen, veelmalen de Aamborstigheid genezen, en dat men met deezen niet in alle soorten van Aamborstigheid te recht kan komen.

Overvloed en groter beweging van 't bloed.

162. Om dat het bloed in zich zelfs geen vermogen heeft om zig te bewegen, maar voortgestuwt moet worden door de beweging in de werktuigen en vaten, zo volgt dat, als het bloed te overvloedig geworden is, dan de kracht van beweging in de werktuigen niet genoeg is om dit bloed met behoorlyke snelheit voort te stuwen. Als dit mede in de Longe voorvalt, of om dat in het gantsche lichaam zulk een overvloed is, of dat het in te grooten overvloed na het Hart en de Long gedreven is, dan vindt men in beide gevallen, dat de

(1) *Pectoralia.*

de Long niet in staat is, zonder bykoming van de willige beweging, al dit bloed door te laten, zonder vermeerderde en benaude ademhaling. Als men uit het zwellen der aderen, een ledig leven, en overvloed van spys; of na het ophouden van een gewoone bloeding, oordeelt dat deeze Aamborstigheid voortkomt, uit overvloed van Bloed, is het beste middel een Ader te laten, waar door deeze Lyders schielyk en op eenmaal genezen worden. Maar als men uit de vermeerderde hitte in het lichaam, en meerder klopping van de pols kan opmaken, dat deeze Aamborstigheid meer uit een drift dan overvloed van bloed voortkomt, dan doet men mede een aderlaten; maar men gebruikt ook verkoelende middelen (zie §. 12.) alshoon het geen borstmiddelen zyn, om deeze overmatige drift te temmen.

XXVI. HOOFDSTUK.

VAN DE BLOED-BRAKING, (*Vomitus cruentus*)

163. **H**et BLOED-BRAKEN laat zich zeer Bepaling. gemakkelyk onderscheiden van de Bloedspuwing (§. 143.): want in het Bloedbraken gaat gemeenlyk vooraf een walging en poging tot braken, daar na volgt het braken zelf, waar door geloost wordt gemeenlyk veel bloed te gelyk, dat bruin van kleur is, minder of meerder gestolt, by zig hebbende de slym of andere vochten en spys uit de maag, waardoor het dikwyls veelerlei kleur en reuk bekomt, en zelden schuimig is, gelyk het bloed uit de long was.

Door
breken
van een
bloed-vat

164. Als iemand na het gebruik van sterke middelen, braakdranken, of iets diergelyks sterk braakende, eindelyk bloed Braakt, dan denkt men dat een vaatje geborsten is 't welk het bloed in de maag uitstort en zoo doet lozen. In dit geval zal men ten eersten geen stollende middelen gebruiken, zoo als gemeenlyk geschied; om dat dan de prikkelende oorzaak blyft, en de stollende middelen met het uitgestorte bloed vermengt worden, 't welk styf geworden zynde bezwaarlyk te lozen is, en een oorzaak wordt van volgende Bloed-braking; en om dat deeze middelen dan het vat niet kunnen raken dat geborsten is. Maar men moet de maag uitspoelen met eenige zagte vocht, als water en melk, dat gedronken wordt, en door het braaken geloofst, tot dat de pyn over is. Vervolgens geeft men een weinig van een ligt Slaapmiddel (1) te gelyk, om de gaande gemaakte beweging te stillen, als wat Siroop van Slaapbollen (2) met wat water gemengt. Hier staat te letten dat de lyder zich moet wachten van alle spys te eeten, en zich moet met vocht generen, weinig te gelyk, op dat de maag zich mag toetrekken. Deeze toetrekking zal van zelfs het vat doen sluiten, op de wys als de Lyfmoeder in de kraam zuivering (3). By aldien men omtrent de maag klopping of hitte gewaar wordt, beduidende dat alhier te veel aandrang is, dan moet men in garste-water wat roode roozen laten trekken, en mengen daar by een weinig *Sal prunellæ*

(1) *Anodynum*. (2) *Syrup. Papav. albi*. (3) *Lechiorum fluxus*.

en *Syrup: Papav: albi*. Het is dan ook noodig een ader te laten, waar door deeze aandrang zal verminderd worden.

165. Als deeze Bloedbraking geschied zonder een voorafgegaan gebruik van scherpe middelen, en zonder pyn, maar na voorgaande benaautheit en walging, voornamentlyk als de gewoone vloed der Aambeyen opgehouden is, ook wel na het ophouden der stonden: dan denkt men dat eenige takken van de poortader, door de Maag verspreid, dit bloed uitwerpen; het geen gemakkelyk geschieden kan, om dat deeze aderen geen klapvliezen hebben; en dat de vocht in een van deeze aderen ingespuit, gemakkelyk doorgaat tot in de holligheid van de Maag. Het bloed dat dan geloofst wordt, is gemeenlyk bruinder, maar zeer zelden gestolt, om dat het bloed van de poortader zoo ligt niet stolt; als dat van de slagaderen en van de holder; en bruinder, van kleur is. In deeze soort zal men aanstonds een weinig t'zamen trekkende vocht laten gebruiken, weinig te gelyk, zoo als wy in de Bloedspuwing (§. 146.) voorgeschreeven hebben; de maag zoo veel doenlyk is ledig houden, en te bevelen zich te wachten van alle harde spys en scherpe middelen, zelfs van poeijers en conferven, op dat 'er geen de minste prikkeling in de maag veroorzaakt werde. Het aderlaten is in dit geval van minder nut dan in het voorige, om dat wy met aderlaten het bloed van de poortader niet wel kunnen verminderen.

Door ver-
wydering
der
Bloedva-
ten.

XXVII. HOOFDSTUK.

VAN DE WALGINGE (*Nausea*)

Bepaling. 166. In gezonde menschen heeft men een gedurige wormswyze beweging in de maag, tot bereiding en voortstuwinge van de genomene spyze, beginnende van de flokdarm en voortgaande na de portier van de maag, alwaar het begin der darmen is: van deeze beweging worden wy niets gewaar; wy kunnen die ook niet verhaasten of vertragen. Maar als deze beweging een verkeerde koers maakt van beneden na boven, dan gevoelen wy in ons een onaangename aandoening, welke wy WALGINGE noemen. Als ons daar door alle lust tot eten benomen wordt, dan noemt men het *Fastidium*, met of zonder begeerte om het geen in de maag is, door Braken uit te werpen.

Oorzaken. 167. Deeze verkeerde beweging in de maag wordt door veel oorzaken voortgebracht, welke als zy inwendig zyn, bezwaarlyk ontdekt kunnen worden; en evenwel moet men volgens deeze de genezing richten, wil men zeker gaan. Hierom worden zoo menigmaalen vruchteloos middelen aangewendt; en het middel dat zekerlyk genas in den eenen, wordt van geen vrucht in den anderen. Daarom is het onmogelyk eene algemeene genezing of middelen voor te schryven. Ik zal dan eenige van de voornaamste oorzaken aanhalen, op dat de geneezing daar uit geleert mag worden,

den, een begin makende van de meest bekende.

168. In het gemeen zal al het doorgezwolgen, waar van ons lichaam nadeel te wachten heeft, of dat meerder is dan wy kunnen verdragen, een walginge geven. Hier zien wy aanstonds de voorzichtigheit der natuure, welke ik uit een dood werktuig, volgens de wetten van beweging, niet kan afleiden; maar in ons levendig lichaam al redelyk bestendig is. Hier van daan is het dat alle vergiften, braakmiddelen, te veel purgeerende middelen ingenomen, walgingen maaken. Spys en drank, in zich zelven nut, in te groote menigte ingenomen, brengen mede walgingen aan. Deeze oorzaken, om dat zy van buiten aankomen, laaten zich gemakkelyk kennen, en vereischen een uitwerping door braking, als zy van zelfs niet verwekt wordt. Als te veel genomen is, zal het genoeg zyn door kitteling in de keel het braken te bevorderen, hoe wel het beter was deeze misflag niet te begaan: maar als het van vergift of bedurven doorgezwolgen stof voortkomt, en men door het inzwelgen van zachte en vetachtige vocht niet genoegzaam kan Braken, om dit verdorvene en schadelyke uit te werpen, dan moet men een Braakmiddel (§. 15.) gebruiken, en veel drinken, om weder uit te braken.

169. Het is zeldzaam als iemand niet gewoon is ter zee te varen, dat als hy voor de eerste maal van de baren wordt gellingert, hy niet alleen walgende maar zelfs brakende wordt: Insgelyks als het lichaam maar veelmaalen wordt in 'tronde gedraait, of geschommelt: veele kunnen

Doorgezwolgen spys of drank.

doorgezwolgen spys of drank.

Lichaams beweging.

nen zelfs het ryden achterwaards niet verdragen. Waar uit blykt dat de beweginge van de maag zeer medelydende is; en dat het genoeg kan zyn op een ongewoone wys bewegingen te maaken, om daar door walginge voort te brengen. In dit geval is geen stof om geloofst te worden; het is maar alleen noodig de oorzaken te vermyden. Het gebeurt evenwel, dat als de beweging van de maag zoo gaande gemaakt geworden is, dat of schoon de oorzaak is weg genomen, dezelve aanstonds niet bedaart. In dit geval is het goed wat Rhynsche wyn met water verlengt, en daar by gedaan wat nat uit een Citroen, en eenige druppel *Laudani Liquidum*, of wat *Syrupus Papaveris albi* te gebruiken, weinig te gelyk, op dat de maag door de veelheit niet werdt gaande gemaakt.

Gemoeds
bewe-
ging.

170. Niet alleen wordt de beweging van de maag beroert door ongewoone lichaams beweging, maar zelfs door het zien van iets dat in 't ronde draait, of door spys of drank waar van men een afkeer heeft, of waar van men te vooren gebracket heeft; waar uit men leert dat de beweging van de maag door zeer kleine oorzaken kan ontruft worden. Zelden worden tegen deeze walginge middelen gebruikt; doch als men die begeerde, zoude men de voorige (§. 169.) kunnen gebruiken.

Bedur-
ven stof
in de
Maag.

171. Gelykerwys bedurven stof doorgezwolgen (§. 168.) Walginge verwekt, geschiedt dit ook als voor ons onzichtbaare bedurven stof na de maag van elders anders gevoert wordt, of daar staande, bederving aanneemt.

neemt. Dusdanig is het Maag-zap (1), Alvees-zap (2), en de Gal; als ook wanneer door de Zenuwen, Slagaderen, of Poortaderen (3) eenige bedurven stof in de Maag wordt uitgestort; of als deeze stoffen goed zynde, daar stillstaande bederven, en alzoo in de Maag een ongewoone beweging verwekken, die wy Walginge noemen. Alle deeze oorzaken zyn aan het gemeen onbekent, en geven aan de Heelmeefters veelmalen werks genoeg, om te onderzoeken of het deeze, of een andere oorzaak is, welke de Walginge voortbrengt. By aldien deeze Walginge verlicht is geworden door het braaken van slym, gal of andere stof, en dan weder op nieuw komt met een verloren eetlust, benautheit en opzetting omtrent de Maag, en oprisping van veel winden, of een bittere bedurven smaak in den mond, dan denkt men dat deeze Walginge voortkomt door bedurven stof in de Maag. Hier om is het zeer goed ten eersten deeze stof te loozen door de naaste weg, met een Braakmiddel (zie §. 15.). Na dien tydt is het goed Maagmiddelen te gebruiken (§. 20); en als de afgang niet volgt, moet men hier zoo weinig purgeermiddelen by mengen, dat matig open lyf gehouden wordt. Als men uit de bykomende brandigheit, benauwtheit en Koorts gewaar wordt, dat het een scherpe gal is, welke de Walginge veroorzaakt, dan moet men voor al zorg dragen dat deeze gal geloofst worde; want blyvende, en door de darmen

(1) *Succus Ventriculi.* (2) *Succus Pancreaticus;*
(3) *Vena Portarum.*

nederwaarts gaande, veroorzaakt ze wel een buikloop met pyn; of onder het bloed gemengt, een heete Koorts; welke ziekten dan zoo gemakkelyk niet te geneezen zyn (zie §. 25.) Het gebeurt ook menigmaalen, dat de Koortsstof zich na de Maag begeeft, en zich daar zoekt te ontlasten; het welke wy gewaar worden, als na de Walging Braking volgt van een slymige of galachtige stof. Deeze braking moet men dan bevorderen door het drinken van eenige zachte vocht, opdat de Maag ontlast werde. Maar als na het loozen de Walginge blyft, of dat deeze Walginge maar alleen ontstaat door ontroering van de Koorts, dan is het best deeze onordentelyke beweging te stillen door dit volgende:

Drank in
de Wal-
ging.

℞. *Hordei mundati*,
Rad. Acetosæ aa. Unc. j.
Flor. Rosar. rubr. M. ꝑ.
Aq. com. Unc. xxv.

Laat dit zagtyes in een besloten vat gekookt worden, tot dat de Garst gaar is; doe dan by de doorgegoten vocht,

Succi Citri Unc. j.
Vini Rhenani Unc. ij.
Syrup. Papav. albi Unc. j.

Laat hier van veel malen, maar weinig te gelyk, genomen worden. By aldien het slym geweest is, die vooraf geloofst wierd, en meer een zwakheit dan Koorts bespeurt wordt, is dit volgende beter:

℞.

℞. *Succi Citri Unc. j.*
Sal. Tartari Drachm. j.

Drankjen
in de Wal-
ginge.

Meng dit onder malkanderen, en als het opbruizen gedaan is, doe daar dan by

Aquæ Menthæ Unc. vj.

Hier van moet men veelmalen een lepel vol ingeven. Als men geen Kruizemunt Water (1) heeft, moet men Gerste Water gebruiken met een drup of drie Oly van Kruizemunt (2), eerst met wat suiker gemengt.

172. Zoo noodzakelyk als het is door Braakmiddelen de Maag te ontlasten van het geen in de Maag de Walginge voortbragt, zoo doodelyk is het, als door een Ontsteking (3) of Roos (4) in de Maag of omleggende deelen een Walginge wordt voortgebragt: want deeze deelen door een Braakmiddel gaande gemaakt, zullen een poginge van Braken maken, zonder iets te loozen, tot den dood toe. Wees daarom niet al te onvoorzichtig, in het geven van Braakmiddelen in de Walginge met Koorts gepaart: Want als de Walginge aan komt met groote benauthheit, hitte, pyn, klopping omtrent de Maag, en als iets dat door gezwolgen wordt, een groote pyn maakt, als of het in de Maag brand verwekte, met een gedurige Koorts; dan is het denkelyk dat deeze Walginge uit de Roos of Ontsteking in of omtrent de Maag ontstaat, waar in men alles moet doen dat

Door de
Roos of
Ontste-
king.

(1) *Aq. Menthæ.* (2) *Ol. Menthæ.* (3) *Inflam-
matio.* (4) *Erysipela.*

dat wy in deeze twee hoofdstukken geleest hebben (zie onze *Gezuiverde Heelkonst*). Men moet hier trachten de Walginge te doen bedaren, door de boven voorgescreven Drank (§. 171.) leggende op de Maag een papje gemaakt van Roozen en Vlier-bloemen met azyn gemengt.

XXVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE BRAAKING. (*Vomitus*)

Bepaling. 173. Wanneer door een verkeerde beweging van de Maag-vezelen, het geen in de Maag is na den Slokdarm wordt gedreven, gelykerwys in de Walginge, en dan vervolgens door het trekken van de Buikspieren, dat geen dat in de Maag is, door den Slokdarm en Mond wordt uitgeworpen, wordt deeze lozing BRAAKING genoemd. Als de Maag geen stof in zich heeft, dan geschiedt alles gelyk in het braken, maar daar volgt geen uitwerping van stof, dan na herhaalde pooging van braking wat gal, met de natuurlyke slym van de Maag. Het gebeurt ook wel dat, ten tyde van alle deeze bewegingen, de bovenste opening van de Maag zoodanig gesloten blyft, dat 'er niets uitgeworpen kan worden, het welk de Lyder meer benauwt dan het Braken zelf.

Oorzaaken.

174. De oorzaaken van Braaking en Walging zyn by na de zelfde; behalven dat de oorzaken hier wat grooter zyn: wáarom men in de Brakinge alles moet in acht nemen dat in de Walginge gezegt is.

175.

175. De zwakke beweging van de Maag is veelmalen een oorzaak van Braking; want daar door worden de invloeyende vochten en de genomene spys en drank niet voortgestuwt. Deeze in de Maag blyvende worden allengskens zoo veel opgehoopt, dat zy door haar veelheit lastig vallen: of stilstaande, veranderen zy in slym of verrotte stof, welke eerst een Walging en daar na een Braaking voortbrengt. Om dat na het lozen van deeze stof de zwakheit der Maage blyft, loozen deeze Menschen veel slym en bedurven stof, niet wetende waar die van daan kan komen, om dat hun onbekent is, dat de stilstaande vochten in de Maag van zelfs deeze verdervinge aannemen.

Uit een
zwakke
Maag.

176. By aldien 'er veel stof in de Maag is, dan is het best die eerst te loozen door een Braakmiddel (§. 15.). Doch als de braking voorafgegaan is, is het onnoodig: vervolgens mag men wel eens Purgeeren (§. 16.) om het verdurvene, dat in de darmen is overgegaan, uit te dryven. Dan is het noodig dat de Lyder zich onthoudt van veel te eten of te drinken, op dat de kracht van de Maag niet overmeestert werde; wachtende zig voor vette spyze, en dat zwaar is te verteeren. Als onderwylen versterkende Maagmiddelen (§. 20.) gebruikt worden, zal allengskens deeze gedurige brakinge geneezen worden. By aldien deeze zwakheit van de Maag gekomen is door het gebruik van veel wyn en sterke drank; is het heel bezwaarlyk deeze zoogenaamde verkoude en verslymde Maag te herstellen: want laten wy het gebruik achter van deeze geestige dranken, blyft 'er zoo weinig beweging

Genee-
zing.

L

in

in de Maag overig, dat byna alles daar in blyft staan, en bederft, en in een bedurven slym over gaat: gebruikt men tot versterkinge geestige en verhittende middelen; maakt men met 'er tyd dat deeze vezelen, welke haar kracht byna verlooren hebben, dezelve geheel kwyt raaken: daarom is het best allengskens deeze geestige middelen achter te laten, en middelerwyl door Maagmiddelen (§. 20.) de kracht van de Maag te versterken, en zoo de oorzaak van de ophouding der vochten te overwinnen.

XXIX. HOOFDSTUK.

VAN DE VERLOREN EETLUST (*Anorexia*).

Bepaling. 177. **O**ns lichaam is zoo geschapen, dat het door zyne werkingen de vaste deelen verslyt, en de vloeibaare onnut maakt, en vervolgens uitwerpt; en daarom ook noodig heeft voedsel te gebruiken, om daar uit wederom nieuwe vaste en vloeibaare deelen te maaken. Tot het gebruiken van dit voedsel worden wy aangezet door een byzonder gevoel, dat wy *Honger* of *Eetlust* noemen, zynde daarom noodzaakelyk, op dat wy zouden weten wanneer ons lichaam gebrek aan spyze heeft. By aldien dan dit gebrek 'er is, dat wy zekerlyk weten dat 'er moet komen als wy in eenigen tyd geen voedsel genomen hebben, en wy deeze aandoening van hunger niet gewaar worden, noemt men dit gebrek van aandoening **VERLOREN EETLUST.**

Oorzaken.

178. De natuurlyke oorzaak van het gevoel der

der Eetlust is gebrek van spys in de Maag, en verteert voedsel in het gantsche lichaam. Doch hier wordt nog vereist een behoorlyke aandoening van dit gebrek; en een werktuig, dat deeze aandoening gewaar wordt. Hierom kunnen 'er verscheiden oorzaaken zyn, die de aandoening van dit gebrek beletten, welke voornaamsten wy zullen aanhaalen, nevens haare genezingen.

179. Ten tyde van den *Honger*, is niet alleen het voedsel by na verteert door het gantsche lichaam, maar de Maag is ook ledig, en de Galblaas is vol Gal: deeze, om dat zy niet verder gevult kan worden, moet toelaten dat de Gal, door de Lever middelerwyl bereid, in het twaalf vingerig gedarmte wordt uitgestort, en zoo gebragt in de Maag, om in ons het gevoel van hunger te verwekken. Als deeze Maag vol slym is, wordt deeze Gal en het Alveles-zap belet de Maag te kunnen raaken, en zoo hunger te verwekken. Deeze oorzaak leert men uit de opvulling omtrent de Maag, het gevoel van zwaarte, en verzadiging zonder genomen voedsel, het oprispen van Winden, gevoel van koude en zwaarte, en voornamentlyk als de Lyder door te braaken veel slym looft met verlichting. Een Braakmiddel (§. 15.) is hier dienstig, om de Maag van slym te ontlasten: maar om dat hier mede de nieuwe aangroei van slym niet benomen wordt, moet men dit volgend slym-ontbindend Maagmiddel gebruiken.

Slym in de Maag.

Ontbin-
dende
Maag-
wyn.

℞. *Cardui bened.*
Absinthii aa. M. ij.
Aloës,
Sal. Tartari aa. Drachm. ij.

Laat dit in *Unc. xxx* witte wyn getrokken worden, en dan van deeze Medicyn-wyn, als de Maag ledig is, driemalen daags omtrent een theekopjen vol gebruiken. Als de afgang hier door wat te veel wordt, moet men de *Aloë* wat verminderen. Anderzins mag men van dit Tinctuurtje laten gebruiken, twintig of meer druppen, met wat wyn of andere vocht:

Ontbin-
dend
Maag,
tinctuur.

℞. *Elix. Propr. Parac: Unc. ʒ.*
Liquoris Tartari Drachm. j.
Ol. Mentha, gt. v.
M. F. Guttula.

Bedur-
ven Gal.

180. Alſchoon de Gal niet belet wordt om de rokken der Maage te raaken, zal zy evenwel geen eetluft geven, als zy van haar eigen aart verandert is, en haar zeep-achtigen aart verloren heeft: want dan wordt de natuurlyke slym van de Maag niet ontbonden; en dit maakt een verlooren Eetluft, gelyk de voorgaande. Maar by aldien de Gal bedurven is geworden, als in een Verrotting, dat men ontdekt uit de brandigheit omtrent de Maag, oprisping van een scherpe, heete, bittere, en veelmalen stinkende stof, gepaart met een spys-walginge, dan zal men met zuure middelen, als Citroen-nat met water gemengt, den Eetluft opwekken. Doch als men oordeelt dat deeze bedurven Gal te overvloedig is, moet men die met zoet wey en *Cremor tartari* ver-

verdunnen, en zoeken door den afgang te loozen. Ondervindt men dat deeze Gal wat al te dun en scherp is, en men het niet raadzaam oordeelt, die eerst door een Braak- of Purgeer-middel te loozen; dan zal men laten gebruiken den Drank in de Walginge (§. 171.) voorgeschreven, daar af latende de Siroop van Slaapbollen (1).

181. Daar zyn zeer veel ziekten door het lichaam verspreit, welker vochten na de Maag gevoert al den Eetlust benemen. Onder deezen munten uit alle ziekten uit een Verrotting voortkomende, of die een Verrotte stof maken, gelykerwys de Rot-Koortſen (2), de Teering (3), inwendige verzweringen (4): om dat zoo menigmaal als de Maag maar een verrotte stof in zich ontfangen heeft, de Eetlust aanstonds benoomen wordt. In deeze ziekten is het ondoenlyk den Eetlust alleen te herstellen, dat van veelen te vergeefs gepoogd is: want men moet deeze ziekten zelve geneezen, en dan zal de Eetlust ook van zelfs wel weder komen, of door gewone Maagmiddelen verwekt kunnen worden.

Bedur-
ven voch-
ten na de
Maag ge-
bragt.

XXX. HOOFDSTUK.

VERKEERDE EETLUST (*Appetitus alienus*).

182. Om dat de Eetlust een soort van ge-
voel is, 't welk door een gewone oor-
zaak wordt verwekt, gelyk door de licht straa-
len

Bepaling.

(1) *Syrup. Papav. albi.* (2) *Febres putrida.*
(3) *Phtisis.* (4) *Suppurationes interna.*

len het gezicht, en door de klank het gehoor, zoo kan het ook wel gebeuren, dat het gevoel-werktuig door een buitengewone oorzaak van den Honger aangedaan, en alzoo misleit wordt; het geen wy ook in de andere Zintuigen ge-waar worden. Deeze verkeerde aandoening verwekt dan in ons wel eens Honger, zonder gebrek van spys, zelfs als de Maag vol is, gelykerwys de *Offen-honger* (1) genomen wordt. Ontledigt zich de Maag weder, en brengt zy aanstonds honger voort na het braken, dan noemt men het *Hondshonger* (2). Maar verwekt deeze ongewone aandoening in de Maag, een begeerte tot ongewone spyzen, en tot iets dat geen spys is te willen eeten, dan is het in de zwangere vrouwen een verkeerde Eetlust, en in de Bleekkleurige Maagden *Maagdenhonger* (3).

Oorza-
ken.

183. Het is voor de geneezing veel dien-
stiger de oorzaaken na te gaan van deeze
verkeerde Eetlusten, om volgens die de ge-
neezing te richten, dan zich te vergaapen in
de navorsching van alle deeze wonderlyke
lusten. Dit is in het algemeen zeker dat 'er
een ongewone oorzaak is, welke het werk-
tuig, dat in ons het denkbeeld van Honger
verwekt, aandoet, waar door onze wil wordt
geneigt, om spys te nemen als het niet nood-
dig is, of ons tot verkeerde voorwerpen doet
overhellen.

Zuure
stof in de
Maag.

184. Men ondervindt in de kinderen veel-
malen zulk een grote Eetlust, dat zy niet te
verzadigen zyn; en, daar men zich over ver-
won-

(1) *Bulimus*. (2) *Fames Canina*. (3) *Malacia*.

wondert, dat zy, in plaats van daar door te
groejen, vermageren. Zy lyden dan ook veel
malen pyn voor 't hart, en in den buik; zy
hebben gemeenlyk ook veel afgang van on-
bereide stof, die gemeenlyk zuur ruikt. Als
zy te gelyk ook braken, dan is die stof ook
zuur; en hebben zy melk genomen, die is te
gelyk gestremd. Alle deeze tekenen bewy-
zen genoeg dat hier een overvloed van zuur
is, 't welke door deszelfs prikkeling deezen
verkeerden en te grooten Eetlust verwekt. Het
is in de Levenswyze niet wel mogelijk, aan
zoodanige kinderen alle spys te onthouden,
welke van zelfs in een warme plaats in zuur
overgaat: indien dit al geschiedde, en men liet
niet anders gebruiken, als dat uit vlees ge-
maakt wordt, dan was het nog niet beter;
want dit zuur wordt voortgebracht door de
zwakheit der Maage en Darmen in haare wer-
kingen, en door de onbekwaamheit der voch-
ten, welke tot de spysbereidingen in de Maag
en Darmen geschikt zyn. Als dan andere spy-
zen genomen wierden, zoude 'er maar een an-
der soort van bedervinge voortgebracht wor-
den, die niet beter zoude wezen dan de voor-
gaande. Daarom is het noodzakelyk, by
aldien wy uit de dikte van den buik kunnen
oordeelen, dat 'er een overvloed van stof in
de Darmen wordt opgehouden, wy de zelve
door een gewoon purgeermiddel afdryven
(§. 16.). Om dat men in de kinderen niet wel
de Gift kan bepalen, zal het veiligst wezen,
om de uur of twee een lepel vol in te geven,
tot dat 'er afgang volgt. Vervolgens moet
men middelen gebruiken welke de Maag en
L 4 Dar-

Darmen versterken, het zuur wederstaan, en een open lyf houden:

℞. *Elix. Propr. Parac.* Drachm. ij.
Sal. Tartari Drachm. j.
Myrrhæ,
Galangæ minor: aa. Scrup. ij.
Aq. Menthæ Unc. iv.
M. F. Mixtura.

Laat hier van vier of vyfmalen daags een lepel vol ingenomen worden. Als de afgang niet genoeg volgt, kan men daar bydoen Syroop van Rhabarber (1). Maar maakt het wat te veel afgang, moet men de *Elixir* verminderen. Als de kinderen liever poejer gebruiken, mag men dit volgende voorschryven:

℞. *Myrrhæ* Drachm. j.
Scammonii Scrup. ʒ.
Sal. Tartari Drachm. ʒ.
Corn. Cerv. usti,
Galangæ, min: aa. Drachm. j.
Ol. Menthæ gt. iij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van drie of viermaalen daags, zoo veel gebruikt worden in de Kinderen, als op een duit kan liggen. Als deeze ziekte in bejaarden is, moet men wat meer te gelyk gebruiken.

Door eigenaartige bederving.

185. In de Vrouwen als zy vryster zullen worden, eer dat de stonden in haar order gaan, ontstaat veelmalen een Bleekkleurigheid, welke men *Chlorosis*, of Vryster-ziekte noemt:

(1) *Syrup. Cichor. Cum Rhea.*

noemt: waar in veelmalen een onbeschryfelyke verkeerde Eetlust tot ongehoorde dingen, als tot zand, turf, kryt enz. ontstaat: om dat deeze lichaamen hunne behoorlyke loozinge niet hebbende, eerst een Ongedaantheit (1) verwekken, welke voortgaande overgaat in een eigenaartige bederving (2). Deeze bedurven vocht na de Maag gebragt, geeft zulk eene verwonderlyke aandoening aan het werktuig, waar in wy den honger gewaar worden, dat het onbeschryfelyk is, tot welk soort van zaaken deeze lydereffen zullen overhellen. Het is ook onnoodig dit na te gaan; want by aldien men deeze Lydereffen laat gebruiken de Maagmiddelen, in de Ongedaantheit (§. 20.) voorgeschreven, zoo zal men zonder onderscheid allerlei soort van verkeerde eetlust geneezen. Ondervindt men dat het zuur de overhand heeft, kan men de aanstonds voorgeschreven middelen (§. 184.) laten gebruiken. Vervolgens zal het dienstig wezen, door bekwame middelen de stonden op zyn order te doen vloejen.

186. Heel anders is het gelegen met de zwangere vrouwen, waar in veele Lusten worden verwekt, met een groote gezetheit: want in deeze, alhoewel zy volkomen gezont zyn, zyn deeze verkeerde Eetlust, Walging en Braking, als vaste kenmerken van het zwanger zyn. Het schynt my toe, dat als in de zwangere de Lyfmoeder begint uit te zetten en zich meer te bewegen, welke beweging anderzins niet geschiedt, dat dan deeze beweging aan de Maag

Door medelyden der deelen.

(1) *Cachexia.* (2) *Corruptio.*

Maag wordt mede gedeelt, op die wyze als wy in de Walginge van lichaams- (§. 169.) en Gemoeds-bewegingen (§. 170.) geleert hebben. Daarom is het dienstig deeze verkeerde Eetlust mede op dezelfde wyze te geneezen.

XXXI. HOOFDSTUK.

VAN DE ZODE. (*Soda seu Ardor Ventriculi.*)

Bepaling. 187. **D**e ziekte, welke wy ZODE noemen, wordt men op tweederlei wyze gewaar: eerstelyk als omtrent de hart-kolk, of bovenste opening van de Maag, een brandigheid gevoelt wordt, verzelt met eenige Walginge, en pooging van oprispinge: ten anderen als deeze oprispinge geschiedt, en men dan in de keel een hitte gewaar wordt, als van een scherpe, brandende, en bittere stof, welke in 't vuur uitgespogen vlam vat, op de wyze als oly of vet.

Oorzaaken.

188. Welke stof het is, die de Zode voortbrengt, daar over behoef men niet veel te zintwisten; want de brandende hitte in het gevoel omtrent des Maags bovenste opening, het bovendryven op de vochten welke in de Maag zyn, het gewaar worden van een heete bittere smaak in den mond, en het branden in het vuur, zyn genoegzaame bewyzen, dat het een bedurven en scherp geworden vet is, dat alle deeze kenmerken opgeeft. Verders kan men dit zelfde ook genoeg opmaken uit de levenswyze: want die onmatig kunnen leven, en zich met vette spyzen verzaadigen, zyn hier
aan

aan onderhevig; maar arme menschen, die gebrek aan spyze lyden, en zich met schrale spyzen moeten behelpen, heb ik noit over de Zode hooren klagen. Maar hoe die hier kan ontstaan, als de menschen niet afzonderlyk eenig vet eeten, komt die menschen wonderlyk voor, welke onkundig zyn, dat alle lekkere en voedende spyzen veel vet in zich hebben: maar die dit verstaan, kunnen gemakkelyk begrypen, dat als dit vetachtige, door gebrek der zeepachtigheid van onze Gal en andere vochten, niet wordt onder het Waterige gemengt, het zelve zich licht laat afscheiden, en, om dat het lichter is dan water, in de Maag boven opdryft. Daar onvermengt zynde in een warme plaats, wordt het als alle vet garstig, heet en scherp; en als het dan gelegen is aan de bovenste opening van de Maag, geeft het aldaar de beschrevene kenmerken. Als door deeze onaangename prikkeling de beweging van de Maag in wanorder gebragt wordt, voelt men Walginge (§. 167.). Hier door, en door de bederving, die onderwyl in de vochten van de Maag verwekt wordt, wordt lucht gebooren: deeze door haar lichtheit na boven gaande, moet door deeze vette room, voor de opening van den Slokdarm liggende, doorgaan, neemt een deel van dezelve mede tot in de keel en mond, alwaar zy de keel schynt te doen branden, en een bittere lelyke smaak in den mond verwekt. Deeze stof in het vuur gespogen, kan, om dat het vet is, zeer wel branden. Niet alleen dit genomen vet, maar ook de bedurven en te vette Gal, geeft mede deeze verschynselen.
Om

Om deeze bedurven vettigheid voort te brengen, is geen een oorzaak bekwamer, dan dat iemand veel vette spys gebruikende gebrek aan Gal heeft; dat dezelve niet zeepachtig genoeg is; of dat in de Maag een scherp-zuur gemaakt wordt, dat de zeepachtigheid van de Gal beneemt, en te gelyk de menging van de vettigheid, met de waterdeelen van de Maag belet: hierom klagen ook deze menschen over het Zuur in de Maag.

Gevol-
gen.

189. Nademaal het genomen vet, waar door wy moeten gevoedt worden, bederft en niet wel bereit wordt, is het licht op te maken, dat zoodanige menschen niet gevoedt worden, na mate van het voedzel dat genomen wordt: dat ook deeze, door aanhoudenheit, bedurven vochten door het gantsche lichaam krygen, en alzoo in een Ongedaantheit vervallen.

Genee-
zen.

190. Daarom is het best hoe eerder hoe beter de genezing te bevorderen. Veelen gebruiken hier een braakmiddel, om deeze kwade stof te loozen; dat ik ook aanraaden zoude in te grooten vergadering in de maag, en by aldien deeze menschen in vervolg zich onthielden van veel en vette spyze te eeten: maar hier in voortgaande, zoude men wel by na alle dagen moeten doen braken. Hieron. is in dit geval goed een sobere levenswyze te houden; alle vet zoo veel doenlyk is te vermyden; en eenigen tydt achter malkanderen deeze volgende middelen te gebruiken:

℞. *Cornu Cervi usti Drachm. ij.*
Myrrhæ,
Sal. Tartari a. Drachm. i.
M. F. Pulv. N. xvi.

Poejer
tegen de
zode.

Hier van viermalen daags een ingenomen. By aldien de brandigheid van deeze stof wat groot is, mag men het volgende gebruiken:

℞. *Myrrhæ Drachm. i.*
Cremoris Tartari Drachm. iij.
M. F. Pulveres. xvi.

Het gebruik als boven. Het is mede zeer goed dit volgende drankje lepelswys te gebruiken:

℞. *Aq. Hordei Unc. vi.*
Succi Citri Unc. i.
Sal. Tartari Drachm. i.
M. F. Mixtura.

Drank-
jen tegen
de zode.

Het is my niet onbekent dat Kryt en Kreeftsoogen tegen de zode gebruikt worden, om het zuur van de maag ten onderen te brengen: maar ik weet ook wel dat dit veelmalen vruchteloos gebruikt wordt; om dat daar onder geen zeepagtigheid is, die de vettigheid helpt mengen, dat in deeze ziekte zeer voordelig is.

XXXII. H O O F D S T U K .

V A N D E P Y N V O O R ' T H A R T (*Cardialgia*)

191. **D**e bovenste opening van de maag, Bepaling.
alwaar de slokdarm eindigt, is met
veele zenuwen voorzien, en kan daarom een
zwaa-

zwaare pyn verwekken, welke dan gevoelt wordt even onder het borstbeen, in het midden- en bovendeel van den buik. Deeze pyn wordt nu van allen PYN VOOR 'T HART genoemd, alſchoon zy in de maag haar zitplaats heeft.

Oorza-
ken.

192. Zy is wel gemakkelyk te kennen, maar veelmaalen bezwaarlyk te geneezen; nademaal men niet altydt zeker kan weten, welke de oorzaak is van deeze pyn; en om dat de eene foort van pyn geheel anders is dan een andere, en veelyds door tegenſtrydige middelen moet genezen worden. Zoo dat het beſte middel dat gevonden is in de genezing van de eene foort de andere foort, doet vermeerderen, ja zelfs den lyder in gevaar van 't leven brengt. Daarom zal ik eenige der voornaamſte aanhalen.

Door
inzwel-
ginge.

193. Allerlei foort van vergiften en ſcherpe middelen, doorgezwolgen, geven klaar te kennen, als daar op een zwaare pyn voor 't Hart komt, dat de zelve moeten uitgeworpen worden, door het drinken van veel zachte vocht, met vettigheid gemengt, op dat daar door de ſcherpte werdt omwonden, en zoo gemakkelyk door 't braken geloof. Als de braking niet volgt, welke hier in evenwel noodzaakelyk is, dan moet men die bevorderen door een Braakmiddel (§. 15.). Is deeze pyn veroorzaakt door te veel ingenomen ſpys of drank; dan is het beter, als het braken van zelfs niet komt, dat te bevorderen door kitteling in de keel. Men moet hier wel onderscheiden of deeze pyn aanſtonds volgende op het doorzwelgen, voortkomt door het doorgezwolgene, zoo als gezegt is, dan of die ontſtaat door ſchuld van de maag zelve: want dan kon het braaken,
en

en 't braakmiddel wel nadeel toe brengen. Het is zeker dat als de doorgezwolgen ſpys of drank zacht is, en als zulk een menſch, van al het doorgezwolgene pyn bekomt, dan de Oorzaak in de maag zelve te zoeken is, en die pyn niet licht met braken of een braakmiddel zal geneezen worden.

194. Het is veelmaalen zeer bezwaarlyk te ontdekken, als iemand pyn voor 't Hart bekomt, zonder iets doorgezwolgen te hebben, of deeze pyn veroorzaakt wordt door vocht of wurmen in de maag, die geloof kunnen en moeten worden, dan of het ſcheelt in de maag zelve of in vochten of deelen daar ontrent, welke niet geloof kunnen worden, en door het braken en braakmiddelen verergeren. Hoe naukeurig men hier ook te werk gaat, daar zal altyd eenige zwarigheid overblyven, welke ons belet met zekerheit middelen te gebruiken. Wanneer een ongeregelde levenswyze is voor gegaan, en zulk een menſch veel met bedurven oprispinge geplaagt wordt, pyn krygt als de maag begint ledig te worden, en als hy door het braken van ſcherpe bedurven ſtof uit de maag, niet alleen verlichtinge gevoelt, maar dan ook eenigen tyd vry blyft van deeze pyn; dan oordeel ik dat het een ſtof in de maag is, welke deeze pyn verwekt. In welk geval het beſt is door een braakmiddel deeze kwaade ſtof uit te werpen, en dan door maagmiddelen (§. 20.) den nieuwen aangroei te beletten; wachtende zich voor te veel ſpys en die zwaar om te verteeren is te eeten, of de maag met overmatig drinken op te vullen.

Scherpe
vocht in
de maag.

In de
vliezen
van de
maag.

195. Zoodraa als de vliezen van de maag door een Ontsteking, Roos, Zweering of andere ziekten zyn aangedaan, welke pyn verwekken, moeten alle braakmiddelen, en die beweging maaken, achter gelaaten worden: want daar door zouden deeze ziekten, en gevolgelyk ook de pyn vermeerderen, en doodelyk kunnen worden. In deeze soort heeft men een gedurige pyn, zoo wel als de maag vol, dan als zy ledig is, doch ze wordt met de opvulling vermeerdert. Als deeze menschen tot braaken worden gedwongen, wordt de pyn gemeenlyk zoo groot dat zy bezwymen, het welke meer eigen is aan de pyn in de maag dan in andere deelen. Hier kan ik geen tekenen verder opgeven, en ook geen genezing voorstellen, maar deeze moeten genomen worden uit tekenen en geneezingen, van ons in de *Gezuiverde Heelkonst* opgegeven, die dan toegepast moeten worden op de maag. Alleen kan men hier uit zien, hoe voorzichtig een Geneesheer moet weezen, in hulp middelen aan te wenden in deeze ziekte, en hoe verscheiden die moeten wezen; en dat men zo lichtvaardig niet moet in het werk stellen alles dat men zegt goed bevonden te zyn in de Pyn voor 't Hart.

Door el-
ders van-
daan ko-
men de
oorzaa-
ken.

Uit
Koorts.

196. Het gebeurt veelmaalen dat in geen van alle de opgetelde soorten van oorzaaken, de oorzaak van de pyn voor 't Hart te zoeken is, waar van ik een en ander staaltjen zal op geven. De tegen natuurlyke beweging en ook wel de stof van de *Koorts*, hier na de krop van de maag gevoert, maken veelmalen een onverdraaglyke Pyn voor 't Hart, die dan met de

de Koorts verheft en vermindert, en na geen-erlei middelen wil luisteren, en ook met braakmiddelen zich niet laat geneezen, maar door middelen in de Koorts voorgeschreeven (§. 7 tot 13.) Om dat in dit toeval, by de Koorts komende, niet wel Medicynen kunnen gebruikt worden zonder vermeerdering van pyn, en veelmaalen met gedwongen Braakingen, moet men weinig te gelyk laten gebruiken, en by de middelen tegen de Koorts voorgeschreven wat *Laudanum Liquidum* of wat siroop van Slaapbollen mengen, om de oproerige beweging van de maag te doen bedaaren. De ongemeenste Pyn voor 't Hart wordt verwekt door een *Stuip* (1) of *Kramptrekkinge* (2) (§. 113.) vallende in de vezelen van de krop der maage, waar door de vrouwen en die van eene zwakke gesteldheid zyn, lange tyden kunnen geplaagt worden; 't welk wel zoo verre gaat, dat zy de minste spys of drank in de maag niet kunnen verdragen, zelfs geen lepel vol van eenig zacht medicament, veel minder eenige heete middelen. Deese soort ontdekt men uit de algemeene tekenen van deeze ziekte (§. 113.) waarin meesten tyd de lichter beweeglykheit der zenu-vezelen (§. 118.) de oorzaak is. De geneezing wordt met de gewoone middelen in die ziekte volvoert: maar staat te letten, dat men hier in nailyks een vierde gedeelte van de gewoone Gift te gelyk moet geven, en veelmalen zelfs om het vierendeel uurs herhaalen, tot dat de pyn bedaart: dan vervolgens middelen gebruiken, welke de stuip en kramp-

(1) *Convulsio.* (2) *Spasmus.*
M

kramptrekking geneezen. Op deze wyze moet men ook handelen als 'er Pyn voor 't Hart wordt veroorzaakt door zinkingen (§. 37.) Jigt (§. 46.) winden (§. 50.) en meer andere algemene pyn-verwekkende ziekten, welke te veel zouden zyn om hier op te haalen.

XXXIII. HOOFDSTUK.

VAN DE VERKEERDE DORST.

Bepaling. 197. **G**elykerwys de Eetluft een gevoel is, dat ons natuurlyk doet neigen om spys te gebruiken tot voeding, zoo is ook de Dorst een gevoel om ons aan te zetten tot het nemen van drank. Deze beiden zyn verzelt met een smaak, waar door wy onder het nemen van die beide een groote aangenaamheit gewaar worden; op dat wy niet alleen uit noodzakelykheit onze lichaamen zouden voeden, maar dat wy dat zelve zouden kunnen doen met vermaak en genoeg. Tusschen de ziekten of afwykingen van den Honger en Dorst vinden wy dit onderscheid; dat veelmalen gebrek is van Eetluft, maar zelden van Dorst: daar en tegen veelmalen te groote Dorst, maar zelden te groote Eetluft. Om dat te weinig Dorst, zelden voorvalt, zal ik hier maar alleen de ziekten tot den **AL TE GROOTEN DORST** behoorende opgeven.

Gebrek
van wa-
terige
vocht
door loo-
zing.

198. Om dat de Dorst natuurlyk aanwyft, het gebrek van de waterige vochten in ons lichaam; daarom volgt het ook, dat menschen die veel doorwaasfemen, zweeten, wateren, veel dunnen afgang hebben, veel werken, of met

met heete drooge koortfen bezet zyn, dorstig moeten wezen. Zelfs is het een kwaad teken, in zulke koortfen Dorsteloos te zyn, om dat dit aanwyft dat die menschen dan geen gevoel hebben van hun gebrek. Al dit foort van dorst moet gestilt worden door het geven van vocht; waar in deeze voorzichtigheit moet gebruikt worden, eerstelyk dat het niet koud gegeven werde, om dat deeze schielijke koude in zoodanige heete lichaamen stollingen zoude kunnen te weeg brengen, die men niet weder kan ontbinden: ten anderen moet men weinig te gelyk geven, maar het veelmalen herhaalen; op dat de maag niet te zeer werdt vervult, zonder nut en tot bezwaring. Of men van te vooren dan wel gedaan heeft, toen men het drinken zoo streng verbood, laat ik een ander oordeelen.

199. Het gebeurt veelmaalen in de Water-
zuchtigen, dat zy boven maaten Dorstig zyn. Zonder
Lozing.
Eensdeels, wanneer de waterige vochten zoo zeer in de holligheden van 't lichaam of vette rok (1) worden opgehouden, dat 'er gebrek aan is in het rond-gevoerde bloed, en alzo uit gebrek van waterige vochten Dorst gebooren wordt; welke wy niet mogen geneezen zoo als in de voorige droogte geleert is, met het geven van vocht; om dat daar door de vocht van de Waterzucht te zeer zoude toenemen: maar men moet in dit geval veelmalen den mond laten spoelen, met water en een weinig Rhyne wyn, of het nat van een Citroen. Anderdeels, als de vocht van de
Wa-

(1) *Membrana Adiposa.*

Waterzucht begint te bederven; het welk wy uit de bykomende brandigheid, Koorts, afkeerigheid van 't eeten, en ongemakkelykheit van de Zieken afnemen. In dit geval zoude ook wel schynen vereischt te worden, meer drinken te geven; maar wy worden wederhouden door het vermeerderen van de Waterzucht. Daarom zal men mede op de voorige wyze veelmalen den Mond laten spoelen, en in den mond laten houden wat Gelei van Aalbeziën, of Moerbeijen of Kersfen, of een schyffe Citroen in suiker gelegd, en heel spaarzaam gebruiken de middelen in de bederving (§. 25. en 26.) voorgeschreven.

Door gebrek van spys.

200. Drooge spyzen maaken als ze gegeten zyn, een gewone en natuurlyke oorzaak van Dorst; maar het gebruik van Zee-zout, en van verbrande of bedurven vettigheid, verwekken een verkeerden dorst: waarom deeze spyzen, voornamentlyk in heete Koortfen (1) en in Waterzuchtige, moeten vermydt worden; nademaal de verbrande en bedurven vettigheden de Koorts zeer vermeerderen; en deeze en het Zee-zout in de Waterzuchtige te grooten en nadeeligen dorst verwekken.

Door bederving.

201. Gelykerwys bedurven vettigheid, gebruikt zynde, Dorst verwekt, wordt die ook verwekt van een inwendige oorzaak van bederving, zoo wel in de Rotkoortfen (2) als Teering, eraanhoudende slepende ziekten (3): by welken dit ongemakkelyke nog komt, dat de Zieken dorstig zyn en wel mogen drinken, maar

(1) *Febres Ardentes.* (2) *Febres Putridæ.* (3) *Morbi Chronici.*

maar dat zy geen drank na hun smaak kunnen krygen, om dat het Bedurvene te gelyk een afkeerigheid en Walginge verwekt. Als deeze Dorst wordt voortgebracht door een Heete bederving (§. 25.) zal men de Zieke laten drinken van de daar voorgeschreven drank, of maaken deeze Amandel-melk. Kook wat Gerste-water en wryf met het zelve, eenige gepelde amandelen in een Mortier, tot dat het een witte vocht wordt, doe daar dan by een weinig Citroensap, met een weinig suiker. Anders mag men een beschuit of drie koken in gemeen water, en by het doorgedogen vocht mengen wat Conserf van Aalbeziën, of wat zuivere Tamarinden, of een weinig Rhynsche wyn. Hier geef ik veele middelen aan de hand, welke weder op verscheidene wyzen kunnen gemengt worden; om dat het bezwaarlyk te vinden is, welke drank na de smaak van de Zieke zal zyn, die dorstig en byna van alles afkeerig is. Men vindt ook geen minder moeite om drank te vinden, in de koude bederving (§. 26.) alwaar het zoo voordeelig niet is, door overvloed van drinken den Dorst te stillen: daarom zullen deeze meermaalen hun mond spoelen dan drinken; en ondertusschen de middelen gebruiken welke in de koude en Etterbedervinge voorgeschreven zyn (§. 27.) na dat men zal bevonden hebben welke ziekte het is die deeze Dorst verwekt.

XXXIV. HOOFDSTUK.

BEZWAARLYKE SPYS VERTEERING. (1)
(*Dyspepsia*).

Bepaling. 202. **E**er dat de genomene spys aan de melk-vaten wordt overgegeven, om met het bloed gemengt te worden, tot voedinge van ons lichaam, is het noodig dat zy in onze maag en darmen bereit wordt, door eigen beweging dier ingewanden, en door het by mengen van genoegzaame en goede vochten. Zoo dra als maar de werking dier ingewanden te zwak is, of de bykomende vochten, als het Maag (2) en Alvees-sap (3), en de Gal ontbreken, of te veel of ontaard zyn, kan deeze spys-bereiding niet, of bezwaarlyk geschieden; en dan blyft de genomene spys onbereit in de Maag, of ze wordt weder uitgebraakt, of brengt een rauwe afgang voort. Deeze ziekte noemt men dan BEZWAARLYKE of GEBREKLYKE SPYSVERTEERING, verscheelende maar in meerder en minder gebrek.

Door de
Spys zelve.

203. Deeze bezwaarlyke spys-verteering kan men zoeken in de spys zelve; of in het overgeblevene in de Maag of darmen; of in de bykomende vochten; of eindelyk in de werking van de ingewanden, tot de spys-bereiding behoorende. Onze spys-bereidende ingewanden, en bykomende vochten, hebben een bepaalde macht om zekere soort van spys, en een be-

(1) Bezwaarlyke *Dyspepsia*, gebrek *Apepsia*.
(2) *Humor Gastricus*. (3) *Succus Pancreaticus*.

bepaalde mate behoorlyk te kunnen bereiden. Daarom kan geen genoegzame bereiding geschieden, als 'er te veel spys of drank genomen wordt, dat men in de gulzige al te veel ziet gebeuren, zoo wel in spys als in drank, welke wel wenschten, om aan hun lust en gulzigheit te voldoen, dat de Maag alles konde verteeren. Deeze kunnen dit gebrek zelve wel geneezen, door matig spys en drank te gebruiken, by aldien zy niet door lange aanhoudenheit alles verdorven hebben. Wanneer men evenwel om raadt gevraagd wordt, is het best, zo men oordeelt dat de Maag te vol is gebleven, een Braakmiddel te gebruiken (§. 15.); maar als de ophooping meerder in de darmen is, moet het achtergelaaten onverteerde door Purgeermiddelen (§. 16.) uitgedreven worden. Na de loozing van deeze stof zal de spys-verteering wel herstelt worden. By aldien voorafgegaan is het gebruik van bezwaarlyke spys, gelyk al het geen dat vet is, met zout ingemaakt of gerookt, al te pappige meel spyzen, dan moet men denken, dat het overgeblevene onverteerde, en daar staande bedurvene, het verteeren en bereiden van 't geen dat na dien tyd genomen wordt zal beletten. Hierom zal men soberlyk licht te verteerene spys gebruiken, waar door de spys-verteering van zelve wel zal weder komen; en by aldien die niet volgt, om dat 'er wat bedurven in de Maag en darmen overblyft, of dat deeze werktuigen en vochten door de zwaar te verteerene spys zyn bedurven geworden; dan moet men eerst het overschot wegnemen door een braak- of purgeer-middel, en vervolgens het gebrekige

kige geneezen als onder geleert zal worden.

Door 't
overge-
blevene
in de
Maag en
darmen.

204. Op dat de op nieuws ingenomene spys wei verteert werde is het best, dat niet alleen de Maag zich ontlast heeft van het voorige, maar dat 'er ook tydt geweest heeft, in de ledige Maag, tot het te rug vloejen van de Gal en het Alvleesch-zap, welke dan een Zeepachtige vocht uitleveren, bekwaam tot het ontbinden van de spyze: voornamentlyk als 'er te grooten gulzigheit, of het eeten van spyze die swaar om te verteeren is voorafgegaan zy. Byaldien in plaats van deeze goede gesteltheit, de voorige spys in de Maag is gebleven, en voornamentlyk als die ondertusschen bedurven is geworden, dan zal de nieuwe genomene spys zeer bezwaarlyk verteert worden, en zeer gaauw veranderē in een bederving. In dit geval is het noodzakelyk, het overgeblevene in de Maag en darmen door een braak- of purgeer-middel te loozen, eenige uren zich van spyze te onthouden, en vervolgens weinig te gelyk licht verteerende spys te gebruiken.

Door By-
komende
vochten.

205. Als iemand, zonder deeze kenbaare voorgaande oorzaken, vervalt in een bezwaarlyke spys-verteering, moet men de oorzaak zoeken; eerstelyk, in de byvloejende vochten, welke geschikt zyn tot de spys-verteering. Als de kwylachtige vochten (1), gelyk het speekzel, Maag- en Alvleesch-zap, hunne Zeepachtigheit verloren hebben, of te weinig afgescheiden worden, om de vettigheden van de spyzen te kunnen ontbinden, blyven de genomene spyzen onverteert. Deeze oorzaak

(1) *Humores Salivales.*

zaak ontdekt men uit de beslagene, drooge en als met slym bezette tong, de opgeblazenheit van de Maag, en het overgeven van veel slym; nademaal dan door gebrek van deeze zeepachtige vochten de natuurlyke slym van deeze deelen niet verdunt wordt, en zelfs deeze vochten in plaats van vloeibaar te zyn, in slym veranderen. Als dan spys genomen wordt, kan die door deeze voorige slym omzwagteld, niet ontbonden en verteert worden. Als deeze slym wat overvloedig in de Maag is vergadert geworden, is het goed die eerst eenmaal door een braakmiddel te ontlasten; en vervolgens met een purgeermiddel (§. 16.) door den afgang uit te dryven. Maar vervolgens moet men zeepachtige Maagmiddelen (§. 20. en 179.) die een weinig afgang maaken, gebruiken, om deezen aangroei van slym te beletten, zich wachtende om slymerige spyzen te eten. Zo de Gal zyn aart verloren heeft, dan heeft men gemeenlyk te gelyk een geelachtige beslagen tong, een bittere smaak in den mond, en de afgang is ook veel malen verandert van kleur. Wanneer deeze bezwaarlyke spys-verteering gepaart gaat met het gevoel van koude en zwaarte omtrent de Maag, dan moeten verwarmende Maagmiddelen (§. 20. en §. 184.) voorgeschreven worden. Maar heeft men te gelyk een hitte omtrent de Maag en keel, dan gebruikt men verkoelende Maag-middelen, als de *Cremor Tartari*, *Sal Tartari vitriolatus*, en het drankje in de Zode (§. 190.)

206. Tot yder byzondere bereiding der Zwakkeren vochten hebben wy niet alleen byzondere werkbeweging.

tuigen in ons lichaam, maar ook yder van die moet zyn byzondere beweging hebben; als blykt in der vrouwen borsten, welke niet op alle tyden zich bereiden. Daarom is ook in de Maag en darmen een byzondere beweging, welke tot de Spys-bereiding noodzakelyk is. Byaldien deeze alleen te zwak is, alſchoon het overige lichaam ſterk is in alle zyne werkingen, kunnen wy evenwel geen ſpys verteerren. Deeze zwakkere beweging ontdekken wy uit de zwaarte omtrent de Maag of darmen: dat als 'er ſpys of drank genomen wordt, het ſchynt dat 'er een ſteen in de Maag valt. Ten andere, uit het gevoel van koude omtrent die deelen. De oorzaken welke deeze zwakheit kunnen voortbrengen, zyn ontelbaare. Natuurlyk is zy in kinderen en zwakke vrouwen. Men bekomt die door aanhoudende moejelyke gedachten, veel letter-blokken, overmatigheit in ſpys en drank; waarom de Dronkaarts gemeenlyk over een koude en zwakke Maag klagen. Alle lang aanhoudende ziekten, laaten gemeenlyk een zwakke beweging na in het werktuig van de ſpys-bereiding. Het is gemakkelyk na te gaan, dat alle oorzaken, die deeze zwakke beweging maakten, moeten nagelaaten worden; en als 'er een ziekte is, die dit veroorzaakt, die eerſt of ondertuſſchen geneezen moet worden. Dan moet men, als 'er geen ſtof in de Maag of darmen is gebleven, aanſtondts trachten de beweging van de Maag te ſterken.

℞. Empl. Oxycroc. Unc. ij.

Laat

Laat dit op zeemleder geſtreken worden, zoo groot dat het de bovenbuik kan dekken, doet hier dan over

Balf. Peruvian.

Ol. Macis expr. aa. Scrup. j.

Caryophyllorum gt. vj.

Maag-
pleiſter.

Laat deeze om de dag of vier vernieuwt worden. Of.

℞. Herb. Menthae,

Majoranae aa. M. ij.

Caryophyll. arom.

Cinamomi aa. Unc. ℥.

Maag-
kuffent-
jen.

Laat hier van een grof poejer gemaakt worden, dat men onder wat boomwol mengt, en daar mede een kuffentje vult om op de Maag te leggen.

Ondertuſſchen laat men inwendig een Maagpoejer of Maagwyn gebruiken (§. 20.); de Purgeer-middelen daar uit latende, ten zy men ondervond dat de Lyder wat hardlyvig was. In dit geval is het ook goed te gebruiken de geconfyte Gember, en Oranjenſchillen, of in wat Roode wyn getrokken Kaneel, Oranjeſchillen, Foely en andere Speceryen. Die geenen welke ſterken drank gewoon zyn, kunnen deeze Speceryen laaten trekken op Brandewyn; of die doen distilleeren, en gebruiken dan de gedistilleerde geest in wat wyn. Men zal ondervinden dat de Medicynen in poejer of conſerf gebruikt, het meeste nut zullen aanbrengen; in uitrekzel met vocht wat minder, en in het distilleeren of overhaalen het al-

188 B E Z W A A R L Y K E S P Y S enz.
allermint; om dat het vlugge en prikkelende
wel zal overkomen, maar het versterkende
wordt achter gelaaten.

XXXV. H O O F D S T U K.

V A N H E T K O L Y K. (*Colica passio*).

Bepaling. 207. **A**lle pyn in den buik, omtrent de plaats
daar de Karteldarm⁽¹⁾ gelegen is, wordt
met recht KOLYK genoemd. Maar heden wordt
alle pyn in den buik daar de dunne darmen ge-
legen zyn, en omtrent den Navel, hier toe
gebracht; dat zelfs zoo ver gaat, dat de pyn
voor 't hart (§. 191.) met den naam van ko-
lyk in de maag (2) gedoopt wordt.

Oorzaa-
ken.

208. Het is met deeze Pyn even eens gele-
gen, als met de Pyn voor 't hart; namentlyk
dat de oorzaaken onbeschryfelyk veele zyn, en
dat de geneezing daarom ook veelvuldig is;
zoo dat ik my niet genoeg kan verwonderen,
hoe 'er noch menschen gevonden worden,
welke met een soort van middelen en genee-
zing, zonder onderscheid, alle Kolyk-pyn
trachten te geneezen. Om in de geneezing
zeekerder te gaan, zal ik eenige soorten op-
geven met haare tekenen en geneezingen,
laatende de overige aan het oordeel van den
konst-oefenaar.

Verharde
vuilig-
heit.

209. Als iemand in eenigen tyd geen afgang
gehad heeft, of te weinig, en niet dan harde
vuiligheit heeft geloof; voornamentlyk wan-
neer

(1) Colon. (2) *Colica Stomachica*.

V A N H E T K O L Y K. 189

neer een dikte, als een kring, in den omtrek
van den buik gevonden wordt, welke zeer ge-
meen is in kinderen, en dan in een buikpyn
of kolyk vervalt, mag men denken, dat het
verharde en te gelyk scherp geworden vuilig-
heit is, welke zich in den karteldarm ophoudt,
en daar pyn verwekt. Dit zal ook wel haast
blyken; want zoo dra deeze vuiligheit geloof
is, zal de pyn ook bedaren. Daarom is het
best met een zachte Clysteer deeze vuiligheit
week te maken en te loozen.

℞. *Hordei mundati* Unc. j.
Herb. Althææ, M. j.
Fol. Sennæ Unc. ʒ.
Aq. Com. Unc. xvj.

Zagte
Clysteer.

Laat dit gekookt worden. Neemt Unc. x.
van deeze vocht en doe daar by

Salis Marini Drachm. ij.
Mellis Unc. j.
M. F. Clyfma.

Deeze warm ingespuit mag wel een uur bin-
nen gehouden worden, om de vuiligheit van
den karteldarm te weiken, en dan te lozen.
Als het kinderen zyn, moet men maar een
derde of vierde deel gebruiken. Veelen is
het te veel omslag een Clysteer, dat men he-
den een Lavament noemt, te laten zetten,
en willen daarom liever een Zetpil (1) ge-
bruiken: Maar deeze zal de harde vuiligheit
niet verdunnen, en daarom den afgang meer
pynlyk maaken.

(1) *Suppositorium*.

Zetpil.

℞. *Mellis com.* Unc. j.
Sal. Marin. Drachm. j.

Kook dit te zamen tot dat het hard genoeg is, om daar van een zetpil, zoo groot als een kleine vinger te maaken; omstrykt deeze met wat Oly, en doet dan daar wat fyn poeder van *Scammonium* om, brengende hem in 't lyf, alwaar hy na een uur of anderhalf gebleven te hebben gemeenlyk afgang zal maaken. In kleine kinderen moet deeze ook kleinder gemaakt worden; of men kan van een stukje spaanse zeep een pilletjen snyden en gebruiken. Als op deeze wyze door het loozen van de vuiligheit de buikpyn bedaart is, zal men in 't vervolg matig open lyf houden, zoo als wy in de *Hardlyvigheit* zullen leeren, op dat de verharde vuiligheit niet weder een nieuw kolyk verwekke.

Scherpe Gal.

210. Onder al de vochten van ons lichaam, vindt men geen een die scherper wordt door bederving dan de Gal, en die vochten welke Gal genoemd worden; als is, de Heete bederving (§. 25.), Bedurven vettigheit van ons lichaam, die stof welke de Roos voortbrengt, en het bedurven vet van de genomene spys. Als men uit de ongeregelde levenswys in gebruik van vette spyzen, het drinken van heete dranken, het gebruiken van veel *Speccyryen*, bittere smaak in den mond, walginge, verlooren eetlust, oprisping van heete en bittere stof, heete stekende pyn in de Maag, in sterke en heete lichamen, en in het Zomer zaizoen, kan oordelen, dat iemand gelegentheit gegeven heeft om een overvloed van bedur-

durven Gal of Vet te vergaderen in de darmen; en dan vervalt in het Kolyk, 't welk dan veelydts met Koorts verzelt gaat, is het noodig dat men voor alle dingen deeze Gal of vette stof tracht te loozen door een verkoelende purgatie (§. 12.), en de overmatige brand door het lichaam, door een bekwame drank (§. 12.) vermindere. In dit geval is het goed een Slaapbol of twee by dien drank te kookken, of daar by te doen *Laudani Liquidum* gt. xx. Wanneer deeze stof niet gauw genoeg geloofd wordt, gaat zy lichtelyk in het bloed over, en maakt een Geelzucht met Koorts verzelt, die men dan zoo gemakkelyk niet kan geneezen. Wanneer deeze Gal-stof geloofd is, bedaart het Kolyk van zelve.

211. Om dat byna alle spyzen die genuttigt worden, in een warme plaats stilstaande, in Door een Wrang-zuur. zuur over gaan; is het zoo gemeen in allen, welke een zwakke maag en darmen hebben, pyn te krygen door een eigen verandering der genomene spys in wrang zuur, gelyk men vindt in onrype tuin-vruchten. Deeze stof doet eensdeels door haare zuure scherpte pyn verwekken in de darmen, anderdeels door haare wrangheit de vezelen der darmen zoo zeer te zamen trekken, dat de doortogt gesloten wordt. Hier komt by dat alle eigen bederving lucht voortbrengt, gelykerwys ook de darmen doen als zy onordentelyk bewogen worden. In deeze soort lyden de menschen zwaare en veelmalen koude pynen, de buik schynt als in malkanderen te trekken, en zy zyn met veel winden bezet, welke zy niet kunnen loozen; zelden krygen zy Koorts, maar wor-

worden bleek en het koude zweet breekt uit: als-zy wat vocht oprispen, dat geeft eene aandoening in de keel en aan de tanden als van onrype vruchten; als zy afgang krygen, die is dan wel groen van kleur. Deeze soort is het welke huistert na het gebruik van Brandewyn met speceryen gemengt, waar in de verwarmende Zaden als Cumyn, Anys, Karwe enz. met vrugt worden gebruikt. In deeze soort kan men niet wel door een purgatie de stof uitdryven, eensdeels om dat de kracht der Purgeermiddelen door dit zuur vermindert wordt, anderdeels om dat de togetrokken vezelen de stof niet ligt door laten: waarom men in deeze soort door een purgatie meerder be-nauthheit, winden en pyn verwekt, zonder afgang te maken. Doch als men bevondt dat deeze stof was in den Karteldarm (1), dan zoude men wel dienen een zachte Clysteer (§. 209.) te gebruiken. Ondertusschen moet men trachten deeze wrange zuure stof te vermeesteren, en zachtelyk uit te dryven.

Drankjen
in het Kolyk.

℞. *Aq. Mentbæ*,
Fœniculi aa. Unc. iij.
Elix. propr. Parac.
Myrrbæ,
Liquoris Tartari aa. Drachm. j.
Ol. Carui gt. v
Syrup. Papav. albi Unc. j.
M. F. Mixtura,

Om alle uren een lepel vol te gebruiken.
By aldien de pyn zeer vinnig is, mag men hier
by

(1) *Intestinum Colon.*

by nog wel een drup of twintig *Laudani liquidi* doen: en als de Lyder gewoon is aan sterke drank, mag men daar wel by mengen *Unc. ꝑ. Sp. Citri*, of *Cort. Aurant. Anisi*, *Carminativi* enz. Als de pyn bedaart is, en de afgang van zelfs niet volgt, is het goed een pynstillend purgeer-middel te gebruiken, 't welk met veel gemak deeze wrange zuure stof zal uitwerpen, dat niet wel zonder het bydoen van een pynstillend middel kan geschieden:

℞. *Fol. Sennæ Drachm. iij.*
Sil. Tartari Scrup. ij.
Sem. Anisi Drachm. ij.
Aq. Mentbæ Unc. viij.

Pynstil-
lend pur-
geer mid-
del.

Laat dit t'zamen getrokken worden en een weinig opgekookt, doe dan by het doorgogoten vocht

Syrup. Papav. albi Unc. j.

Hier van gebruikt men alle uren een thee kopjen vol, warm gemaakt, tot dat de afgang volgt; vorders moet men nog eenigen tydt volharden in het gebruik van het voorgeschreven drankje, om den nieuwen aangroei van die zelfde stof voor te komen.

212. Zoo dra als in de rokken der Darmen, of in het Darmscheil een pynelyke ziekte valt, als Ontsteking, Roos, Zinking (1), Jigt of andere, moet men zig van alle purgeermiddelen onthouden, om dat de beweging der darmen door het purgeermiddel aangezet, de

Ontste-
king in de
darmen
en darm-
scheil.

(1) *Rheumatismus.*

N

de pyn zal vermeederen, en de stof niet geloofst kan worden: Maar men moet zich schikken na de oorspronkelyke ziekten. Uit deeze alle zal ik maar alleen die voorstellen, welke uit een Ontsteking oorspronkelyk is. Deeze heeft een zwaare en onveranderlyke pyn, groote hitte en droogte, gedurige Koorts en dorst, met een harde snelle pols, en veelmalen polskloppingen omtrent den Navel. Aanstonds zal men aderlaaten, pappen leggen op den buik, gelyk men gewoon is in Ontstekinge te handelen, een Clysteer gebruiken van garste-water met wat Salpeter en Honing of Tamarinden; zich wel wachten voor alle heete en alle purgeer-middelen, welke men gewoon is in het Kolyk te gebruiken.

Door
stuip- en
Kramp-
trekking.

213. Veelmalen wordt het Kolyk voortgebracht door een Kramptrekking in de darmen en 't Darmscheil, op de zelfde wys als in de pyn voor 't hart (§. 196.): men ontdekt deeze door het schielyk komen en gaan, de verplaatsing van de pyn, of als die door een schrik of andere gemoeds-beweging wordt veroorzaakt, voornamentlyk in menschen aan de Kramp-trekking (§. 113.) onderhevig. Behalven de gewone middelen daar (§. 118.) voorgeschreven, zal men met vrucht dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Menthae*,
Foeniculi aa. Unc. iij.
Sp. Sal. Ammon extemp. Drachm. ij. (zie §. 45.)
Cort. Aurant. Unc. ℥.
Laudani liquidi gt. xv.
Myrrhae Drachm. j.
Syrup. Papav. albi Unc. j.
M. F. Mixtura,

Om

Om alle half uuren een lepel vol te gebruiken tot dat de pyn bedaart. Als men dan afgang moet maken, moet het pynstillend purgeermiddel (§. 211.) gebruikt worden.

214. In 't gemeen wordt het Kolyk aan winden (§. 50.) toegeschreven; om dat het veel veroorzaakt wordt, als iemand in de wind of koude geweest heeft, om dat men veel winden in de darmen gewaar wordt, en om dat veelmalen door 't loozen van winden het Kolyk bedaart. 't Geen hier van te zeggen is, kan uit onze beschryving (§. 50. tot 56.) wel afgeleid worden. Alleen is dit aanmerkelyk, dat het loozen van winden zoo grooten verlichting kan aanbrengen: het welk daarom geschied, nademaal dan de darmen minder gespannen, ook minder pyn verwekken, en dat het een teken is dat de Kramptrekking begint los te gaan. Het gebeurt ook wel, dat veel winden geloofst worden zonder veel verlichting, wanneer een scherpe vocht daar is, welke pyn en onordentelyke beweging te gelyk voortbrengt. De geneezing verscheelt niet van de algemene in de winden voorgestelt, zy zal gemeenlyk bedaaen door de middelen zoo aanstonds voorgeschreven. Hier toe helpt mede zeer veel het opleggen van een heete steen of pan op den buik; om dat daar door de Kramptrekking der darmen beter los laat. Waar uit blykt, dat het de Spanning van de lucht niet is, welke de pyn geeft, om dat de lucht zich door de hitte meer uitzet, en daarom meer pyn moest verwekken, waar van wy het tegendeel vernemen.

Door
winden.

215. Het is onbeschryfelyk, wat al pyn en Door
an- Koorts.

N 2

andere toevallen uit de Koorts-stof kunnen voortgebracht worden. Zoo hebben wy gezien dat daar uit voortgebracht wierd Ylhoofdigheit (§. 110.) Hoofdpyn (§. 122.) de Bruyn (§. 129.) Hoest (§. 136.) het Zyde-wee (§. 150.) en meer andere byzondere ziekten. Daarom is het, dat in een Volk ziekte zich zoo veelhande ziekten schynen op te doen, welke alle byna op dezelfde wyze geneezen moeten worden. Deeze genezing moet men afleiden uit de te groote beweging in de Koorts (§. 12.) en Heete bederving (§. 25.): om dat dit soort van kolyk zich niet schikt na de gewone kolyk-middelen, maar zich voegt na de genezing van dat soort van Koorts, welke in dien tydt de overhand heeft. Deeze pyn verheft en vermindert met het afgaan en aankomen van de Koorts, dat in andere soorten zoo zeer niet gevonden wordt.

Door
Graveel.

216. Om dat de pyn in de lenden veelmalen door een steentje in de Nieren veroorzaakt wordt, 't welk daar pyn verwekt, en dan vervolgens ook het Kolyk, is yder wakker bezig in 't geneezen en uitdryven van den steen by aldien zich pyn in de lenden en buik te gelyk opdoet, welke ziekte men dan graveel-Kolyk (1) noemt. Ik heb dit soort wel gevonden, en dan geoordeelt, dat dit Kolyk veroorzaakt wierd door het medelyden der zenuwen van de Nieren en het Darmscheil (2), en genas dit op de wyze als men het graveel geneezen moet, dat onder verhandelt staat te worden. Ik heb ook deeze twee deelen wel

(1) *Colica Nepbritica.* (2) *Mesenterium.*

te gelyk pynlyk gevonden, zonder eenig teken van steen in de Nieren, wanneer ik het afleide van een scherpe stof in het zenu-zap (§. 42.), De uitkomst heeft my dit ook bevestigd; want door het gebruik der middelen in de koude bederving (§. 26,) Jigt (§. 49.) en winden (§. 53.) welke de scherpte in het Zenu-zap (1) verbeteren, heb ik dan gelukkig beide pynen te gelyk geneezen.

217. Zoo ziet men dat 'er verscheiden soorten van Kolyk zyn, die een byzondere geneezing vereischen, en evenwel heb ik noch alle soorten niet opgetelt. Ik zal met die byzondere soort van Kolyk sluiten, welke heden veel oplettendheit gemaakt heeft, en genaamt wordt *Colica Pictorum*, 't welk zich van de anderen onderscheidt door het volgen van Lammigheit, of liever machteloosheit in het bewegen van de armen, en by geval ook van de beenen. Ik vind hier wel een ander verschynfel, 't welk ik ook eenige reizen gezien en geneezen heb, maar dat gaf my anders niet te kennen, dan dat het een pyn moest wezen, veroorzaakt door de vocht welke zich in de knoopen der zenuwen (2) ophoudt. Want als deeze haar scherpte wat verlooren heeft, en dan minder pyn maakt, en vervolgens in een taje slymige stof overgaat, welke de zenu-draaden, die tot de dierlyke beweging van de spieren der Armen of Beenen dienen, drukt, laat het zich gemakkelyk begrypen, hoe na deeze pyn een Lammigheit kan voortgebracht worden. Die menschen welke ik behandeld heb, hadden een

Colica
Picto-
rum.

(1) *Succus Nervorum.* (2) *Ganglia Nervorum.*

gestadige en zwaare pyn, niet wykende voor alle windbrekende middelen, en niet veel luiserende na slaapmiddelen, de Koorts daar by komende schein my meer voort te komen uit de pyn, dan wel uit een Koorts-stof. Eindelyk vervielen zy tot een groote machteloosheit in de leden. Deeze heb ik door de volgende middelen, welke zeer veel overeenkomst hebben met die welke de zenu-ziekten geneezen, en die de slym verdunnen, te regt gebragt.

℞. Gum. Ammoniaci Drachm. ij.
Bals. Peruviani,
Sal. Tartari aa. Drachm. ʒ.
Ol Rosmarini gt. vi.
Pulv. rad. Zedoariae q. s.
M. F. Pilulae gr. iij.

Hier van viermalen daags vier te gelyk ingenomen eenige weken na malkanderen. Ik heb hier ook wel bygedaan de *Succinum* en *Mastix*. Uitwendig liet ik den ruggegraat, tusschen de schouderen en omtrent de lenden en 't Heilig been, stryken met de smeering in de Lammigheid (§. 75.) voorgeschreven, om te maken dat het verstyfde en stilstaande zenuzap vloeibaar wierd gemaakt en verdreven; het welk by veelen een goede uitkomst gehad heeft.

XXXVI. HOOFDSTUK.

DREKBRAAKING. (*Volvulus.*)

218. Als nevens een hevige kolyk (§. 207.) Bepaling. A een zoodanige aanhoudende braaking verwekt wordt, dat de vochten uit de dunne darmen, somtyds ook uit den Karteldarm (1) na de Maag gedreven, en zoo uitgebraakt worden, noemt men het met recht DREKBRAAKING (2), welke zich door de bykomende Braaking van het Kolyk onderscheidt.

219. Nademaal 'er maar een doorgaande opening is van den mond tot aan den aars, is het in het Drekdiraken zeker, dat 'er geen Darm verstoppt kan wezen, of een knoop in dezelve kan zyn, want dan was de weg gesloten: dit kan ook niet wezen in de breuken daar de dunne darmen uitkomen en geprangt worden, nademaal de drek in den karteldarm eerst wordt gemaakt, welke daar van daan dan niet naar de Maag zoude kunnen gebragt worden. Daarom moet men tweederlei Drekdiraaking voorstellen. De eene wanneer in alle Darmen en in de Maag een sterke verkeerde beweging is, waar door het klapvlies, of de vernaaude opening tusschen de dunne en dikke darmen, mede wordt open gehouden, en zoo de Drekdiraak uit den karteldarm, en gelyk zommige zeggen gezien te hebben, uit den endeldarm door de dunne darmen na de Maag gevoert, en zoo ge-

(1) Colon. (2) Miserere mei.

geloofd wordt. De andere soort, gelyk een Ontsteking, Knoestgezwel of Dunne-Darmbreuk (1), die de doortogt door de darmen belet, brengt wel een braking voort van 't geene in de dunne darmen geweest heeft, maar kan geen drekbraaking geven, om dat de weg gesloten is.

Tegennatuurlyke beweging der darmen.

220. Het is een zeer zware en gevaarlyke ziekte, als de Drek uit de dikke darmen door de dunne darmen na de Maag gevoerd en zoo geloofd wordt; om dat het een groote oorzaak moet zyn, die niet alleen zulk een zware pyn verwekt, maar zelve kan maaken, dat alle darmen, en de Maag, tegen haare gewoonte een verkeerde beweging aannemen; waar door ook de geesten, door de zenuwen vloejende om deeze deelen te doen bewegen, niet weinig verspilt worden; en waar door goede en kwade vochten in grooten overvloed worden uitgeworpen. Daarom komt 'er, als dit maar weinig tyd duurt, zulk een groot gebrek in alles, dat de Lyder, van krachten berooft, sterft: wanneer men veelmalen de darmen en 't darm-scheil door het Koudvuur (2) ziet aangetast. Als deeze tegennatuurlyke en overmatige beweging veroorzaakt wordt door de stof van de Koorts (§. 215.), is het een teken van overvloed en groote scherpte, welke door de Lyder niet wel overwonnen zal kunnen worden. Hier in zyn alle Braak- en Purgeer-middelen doodelyk, om dat ze deeze beweging nog meer aanzetten. Slaapmiddelen alleen worden weder uitgeworpen; en byaldien zy blyven, houden zy deeze scherpe Koorts-stof in de

(1) *Enterocèle.* (2) *Gangræna.*

de darmen, die daar niet zal rusten. Daarom, dewyl men niets door den mond kan ingeven, dat tot in de darmen kan komen, is het best Clysteeren te gebruiken zonder purgeermiddelen.

℞. *Rad. Acetosæ,*
Hordei aa. Unc. j.
Cap. Papav. albi No. ij.
Aq. com. Unc. xvj.

Laat dit gekookt worden, en by het doorgegooten vocht gemengt worden,

Mellis Unc. j.
Sal. Prunellæ Drachm. jss.
M. F. Clyfma.

Het is genoeg als men hier van de helft op een reis warm gemaakt inspuit, en dit dan om het uur of drie herhaalt. Voor 't overige kan men hier handelen, zoo als wy in 't Kolyk uit de Koorts-stof komende (§. 215.), geleert hebben. De andere oorzaaken van 't Kolyk zyn zelden zoo zwaar, dat zy een Drekbraaking voortbrengen.

221. In de Dunne-Darmbreuken en Ontsteking der darmen (1) gebeurt het meermalen, dat na het lyden van zware pyn en benauthheit een braking veroorzaakt wordt. Maar dan kan geen drek geloofd worden, gelyk gezegt is, om dat de weg tusschen beiden gesloten is. Als het van een Breuk komt, kan die niet geneezen wor-

Verstop-
ping der
Darmen.

(1) *Inflammatiō Intestinorum.*

worden, zonder dat de uitgekome darm herstelt zy, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonst* geleert hebben. Wordt deeze Braaking veroorzaakt door een Ontsteking der darmen of darmscheil, dan moet die behandelt worden als in het Kolyk (§. 212.). Maar wordt die veroorzaakt door Ontsteking van het Darmscheil, waar in wel een Drekbraaking kan komen, om dat dan juist de Darm niet is toegesloten; zal men de voorgestelde Clysteer gebruiken, nevens de middelen in het Kolyk (§. 212.) opgegeven.

XXXVII. HOOFDSTUK.

VAN DE HARDLYVIGHEID.
(*Alvus constipata.*)

Bepaling. 222. **H**et is natuurlyk en noodzaaklyk, dat het overschot der spyzen, welke niet kunnen verteert worden, en der vochten, die tot de Chyl-bereiding gedient hebben, onnut geworden, door den stoelgang geloofd worden. Het is middelmatig, als het vergaderde in den kartel- en endeldarm eenmaal in het Etmaal wordt uitgeworpen, zynde dan zagt van zelfstandigheid, en in veelheid overeenkomende met de genomene spys. Maar als deeze loozing maar eenmaal om de twee, of drie of meer dagen geschiedt, of deeze Drek te zeer verhard is, en als in harde brokken gevormt, noemt men deeze beide soorten HARDLYVIGHEIT.

Oorzaken.

223. Op dat deeze Drek voortgestuwt werde,

de, is voor alle dingen noodig, dat de vezelen der darmen zich zoo bewegen op de wyze van een worm, dat daar door allengskens de Drek worde voortgedreven, waar toe zeer veel helpt het drukken en steunen van de buikspieren. Het andere vereifte in de darmen is, dat zy van binnen met een lymige gladde stof besmeerd zyn, waar door de Drek gemakkelijker kan voortschuiven. In de Drek wordt vereift, dat zy niet overmatig hard zy, en daar door onbekwaam om zig te voegen na de inwendige opening der darmen, dat veroorzaakt wordt door het te veel wegnemen van de dunne vocht. Alle oorzaken en ziekten bygevolg, welke een of meerder vereiften wegnemen, maaken eene Hardlyvigheit, waar van ik de voornaamste zal opgeven.

224. Als iemand langen tyd met Hardlyvigheit bezet is geweest, wordt voornamentlyk de karteldarm met der tyd zoo zeer verwydert, dat zy buiten staat geraakt, de ontfangen vuilgheit uit de dunne darmen gekomen, voort te duwen. Geeft men in dit geval een purgatie, die de darmen ontlast, zoo is evenwel de ziekte niet geneezen; want daar geschiedt wederom de zelfde ophooping: waarom deeze menschen zeer klagen; neem ik een purgatie, ik blyf evenwel verstoppt. In dit geval mag men wel eenmaal een purgatie gebruiken om het opgehoopte uit te dryven; maar men moet verder den aangroei beletten door een middel dat zoo veel afgang maakt, dat daar door eenmaal daags ontlasting verwekt wordt, een maandt of langer; op dat in die tusschentyd de uitgezette darm kan inkrimpen. Het

Te groote verwydering der darmen.

is

is niet noodig dat ik hier middelen voorschryf, om dat alle zachte purgeermiddelen kunnen gebruikt worden, als men de Gift maar zoo veel vermindert, dat men deeze vereifte uitwerking heeft. Tot een voorbeeld kan het volgende strekken:

℞. Gum. Galbani Drach. j.
Myrrbæ
Scammonii
Sal. Tartari a. Scrup. j.
M. F. Pilulæ Gr. iij.

Laaten deeze met poejer van oranjen schellen omwonden worden, en daar van alle dagen acht gebruikt werden; als deeze niet genoeg zyn, moet men het getal vermeerderen: men zal ondervinden, dat in 't vervolg drie of vier pillen genoeg zullen zyn. Deeze zelfde ziekte zyn ook onderhevig de menschen die gebroken zyn, wanneer de darm boven de breuk de vuiligheid heeft opgehouden, en zoo verwydert is geworden: behalven het inhouden van de breuk is de geneezing de zelfde. Maar in kraamvrouwen na de baring, of waterzuchtigen na het loozen van veel water uit den buik, worden de Buikspieren veelmalen zoo slap, dat de darmen, van binnen te weinig gesteunt, de Drek niet kunnen voortstuwen. In dit geval, moet men behalven het gezegde, de gantsche buik met een servet, tafellaken, of andere bekwaame band zoo steunen, dat de darmen haar behoorlyk steunzel hebben, om den drek voort te schuiven.

Gebrek
in de be-

225. Alle beweging der darmen is niet de zelfde. Want daar is een beweging dienende tot het be-

bereiden van de genomene spys, en voortstuw-
wing der Chyl in de Chyl-vaten: als deeze ont-
breekt, krygt men een spys-loop. Daar is
een andere, welke het geen in de darmen is,
allengskens doet voort schuiven; als deeze
ontbreekt krygt men Hardlyvigheit. Wy zyn
gelukkig dat 'er middelen gevonden worden,
die mede afzonderlyk deeze beweging kunnen
vermeerderen, als zyn by na alle purgeer-
middelen. Wanneer wy dan uit de koude der in-
gewanden, de rauwe drek, en zwaarte in den
buik kunnen oordeelen, dat door deeze zwak-
ker beweging hardlyvigheit veroorzaakt wordt;
mengt men onder de purgeer-middelen wat
versterkende en verwarmende maagmiddelen
(§. 20.), en laat daar van zoo veel gebruiken
dat 'er eenmaal daags afgang volgt.

weging
der dar-
men.

226 In heete en dorre lichaamen, en in
brandende Koortsen word zoo veel van de dun-
ne vocht veel malen opgeslorpt, dat als de
drek in den karteldarm is, zy daar overmatig
hard geworden, en op malkanderen gepakt
zynde, niet kan voortgedreeven worden. In
dit geval is het best een Clysteer te gebruiken,
en verkoelende purgatiën (§. 12.). Als de Koorts
over is, is het zelden noodig in 't vervolg
purgeermiddelen te gebruiken: maar in droo-
ge en dorre lichaamen moet men eenigen tyd
open lyf houden door verkoelende en losma-
kende middelen (§. 35.)

Gebrek
in dunne
vocht.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE SPYSLOOP. (*Lienteria*)

Bepaling. 227. Door de werking van de maag en darmen, en door het bykomen van bekwame vochten, wordt onze genomene spys bereit, en het bereide wordt door zekere beweging der darmen in de melkvaten gedreven; het overige, in Drek verandert, wordt uit geworpen. By aldien het een en ander door den afgang wordt uitgeworpen, wat minder of meer bereit, zyn witte kleur eenigzins behoudende, noemt men het SPYS- of CHYLOOP (1), en uit de kleur ook wel *Graauweloop*. Het is niet noodig in deeze ziekte den naam te veranderen, als 'er wat minder of meerder vertering of koking is voorafgegaan.

Oorzaaken. 228. Uit de bereide Chyl, die geloofst wordt, blykt genoeg, dat het niet hapert aan de kracht van bewerking, noch aan den aart der bykomende vochten: maar dat deeze bereide Chyl niet wordt op genomen door de melkvaten, en daarom in de darmen opgehoopt, in overvloed moet geloofst worden.

Door slym. 229. Als de mondjes der melkvaten met een taaje slym bezet zyn, kunnen zy de Chyl niet genoegzaam inlaten; dit ontdekt men uit het beschouwen van den mond, als die met een taje slym bezet is, en als dan de buik wat meer is opgevult, dat veel voorvalt in de kinde-

(1) *Coeliaca passio.*

deren. Deeze Chyl-loop kan men best met ontbindende purgeer-middelen geneezen, op dat, door het verdunnen en wegnemen van de Slym, deeze mondtjes worden geopent.

℞. *Elix. propr. Parac. Drachm. iij.*
Sal. Tartari,
Myrrha a. Drachm. i.
Vini albi. Unc. v.
M. F. Mixtura.

Laat de kinderen die dit ongemak hebben hier van veelmalen daags een lepeltje vol innemen: hier door zal allengskens de Graauwe loop vermindert, en de buik verdunt worden.

230. Hier boven (§. 225.) heb ik aangetekent, dat een zwakker beweging der darmen onder de oorzaaken van een Spysloop mag gestelt worden; om dat door deeze beweging de Chyl in de melkvaten wordt ingedreven. Als deeze dan te zwak is, moet noodzakelyk een vergadering van Chyl, en naderhand des zelfs loozing volgen. Men ontdekt dit uit de zwaarte, benauthheit en koude omtrent den Navel. In dit geval is het noodig de werking van de maag en darmen te vermeerderen door bekwame maagmiddelen (20.)

231. Tot dus verre gaat het nog redelyk met de geneezing der Spys-loop; maar als de weg, door de melkvaten gaande, gesloten is, gelykerwys geschiedt, als de klieren in het darmscheil verhard zyn geworden, en den doortogt van de Chyl tot in het bloed beletten, dan wordt een Chyl-loop voort gebragt, die zeer ongemakkelyk te geneezen, en gemeenlyk

Door
zwakker
beweging
der dar-
men.

Verstop-
ping der
Chyl-we-
gen.

lyk ten laatsten doodelyk is. Want als de klieren van 't Darmscheil verhardt zynde, den doortocht van de Chyl door de melkvaaten beletten, zullen de volle melkvatengeen Medicynen, welke ingenomen zyn, doorlaaten, om te komen tot aan deeze verharde klieren. Daarom zal men met uitwendige smeering en vryving op den Buik (§. 217. en 75.) deeze verstopte klieren trachten te openen. Dat het in deeze klieren hapert, leidt men af uit de aanhoudentheit, het afzyn van de andere tekenen, en uit de verharding van kwyl-enander klieren, zoo zy gevonden worden.

XXXIX. HOOFDSTUK.

VAN HET BORT. (*Cholera*)

Bepaling. 232. **H**et werktuig van de Chyl-bereiding heeft in zyn byzondere beweging deeze eigenschap, dat als de deelen door iets schadelyks worden aangeraakt, zy dan ook een meerder beweging maaken, om zich daar door te ontlasten van dit nadeelige: zoo heeft men het gezien in de Braaking (§. 173), en in de Drekbraaking (§. 218), waar in de darmen en maag te zamen spanden, om alles door het braken uit te werpen. Nu vindt men een braking en afgang te gelyk, makende de Maag haare beweging na boven, en de Darmen na beneden, welke twee loozingen van een inwendige oorzaak voort gebragt, te gelyk komende, het BORT genaamt worden: waar in veel maalen een geele scherpe en bedurven stof geloost wordt; ook word by geval geen stof geloost, maar veel winden door
bei-

beide wegen uit geworpen. Om dat deeze groote beweging in de maag en darmen veel ontroering in het lichaam maakt, komen hier by gemeenlyk benautheden, dorst, Koorts, opkrimping van de Leden, bezwyming enz. welke voortkomen uit het medelyden met deeze beweging, of uit de groote loozing die geschiedt, of uit de oorzaak die het Bort verwekt. Daarom hoe meerder en zwaarder toevallen hier by komen, hoe het gevaarlyker is.

233. De waare oorzaak van het Bort is de ontroerde beweging van de maag en darmen: maar om dat deeze ontroering van verscheiden oorzaaken komt, is niet alle Bort even gevaarlyk. Ik zal hier eenige van de meest voorkomende optellen.

234. Als iemant eenigen tyd na malkander meer spys of drank gebruikt, dan door de maag en darmen kan bewerkt worden; voornamentlyk als daar bykomt een overvloed van vet, dan wordt dit ingenomene in eene warme plaats zynde en niet bereit wordende, bedurven en scherp. Deeze bereiding eindelijk tot den hoogsten trap gekomen zynde, doet de maag en darmen aan; welke gaande gemaakt zynde dit bedurvene onder en boven uitwerpen, veelmalen met groot geweld: maar na deeze loozing is gemeenlyk de geheele ziekte geneezen, behalven dat het lichaam door deeze beroering wat ontstelt is. Als men kan nagaan dat dit veroorzaakt is geworden door genomen spys of drank; dan is het goed door het drinken van zachte vocht, deeze loozing te bevorderen, op dat al het

Oorzaaken.
Door eten of drinken.

bedurven werd uit geworpen. By aldien alles uit geworpen is, en de pooging tot braken en afgaan nog overblyft, dan moet men een verdoovent middel gebruiken, zoo als wy in de Braaking (§. 176.) geleert hebben.

Door
stuiptrek-
king.

235. Ik heb meermalen in menschen, die een lichter beweeglykheit in de vezelen hebben (§. 118.) gevonden een overvloedige loozing van winden, van boven en van onderen, verzelt met zwaare buik-pyn, welke ziekte men met recht een *Droog Bort* mag noemen. De meeste verwonderen zich, niet kunnende begrypen waar alle deeze winden van daan komen, om dat zy niet denken, dat de onnatuurlyke beweging der maag en darmen (§. 53.) veel lucht voortbrengen. Deeze soort van Bort moet volgens de wyze der winden (§. 50 tot 56.) geneezen worden.

Door be-
durven
stof.

236. By aldien in de heete tyd van 't jaar, als in Augustus, het bloed in de poortader is opgehouden geworden, en zoo tot een verrotting is over gegaan, en daar uit een scherpe bedurven gal is voortgekomen; zal die daar zynde pyn en benautheit maken, en de omlygende deelen in door haare prikkeling beweging brengen; hier door wordt een deel over gebracht in de Holle Ader (1) in de lever, en maakt zoo een heete rot-Koorts (2): het ander deel, gedreven door de Galleider, en de einden van de poort-aderen in de darmen, doet de maag en darmen in een verwoede beweging geraken. Hier door ontstaat zwaare pyn en

(1) *Vena Cava.* (2) *Febris putrida.*

en benautheit in den buik, een hevige Koorts, braking en afgang van gal en andere bedurven stof. En als het lichaam, onder zyne goedè vochten, zoodanige bedurven stof krygt, die mede alles verderft; en dusdanigen overvloed looft; kan het niet lang dit geweld wederstaan; waarom in dit geval veelmaalen de dood binnen vierentwintig uren volgt. Al wat hier te doen is bestaat in het drinken van verkoelende dranken (§. 12, en 25.) met wat pynstillende middelen gemengt. Uit dit gemaakte onderscheid ziet men, dat men in alle soorten van Bort niet even groot gevaar moet stellen; en dat het Bort spruitende uit het eeten van vruchten, en vergadering van stof in de holligheit van de maag en darmen, moet gehouden worden als een redding van de Natuur.

XL. HOOFDSTUK.

VAN DE BUIKLOOP. (*Diarrhoea.*)

237. **E**en overvloedige en aanhoudende loozing van een inwendige oorzaak voortgebracht, waar doof men allerlei soort van dunne vuiligheit door den stoelgang looft, wordt met den naam van BUIKLOOP benoemt. Want als dit ontstaat door het nemen van een buikzuiverend middel, dan behoort dit tot het overvloedig purgeeren (1). Als deze afgang zoo overmatig niet is, noemt men het maar weeklyvigheit (2). Wordt hier geloof

Bepaling.

(1) *Hypercatharsis.* (2) *Alvus laxa.*

looft een Chyl-stof, dan is het spysloop. Gaat de buikloop gepaart met braaking, dan is 't het Bort. Is dit verzelt met groote pyn in den buik, dan zoude men het *Dysenteria* noemen. Wordt hier nevens veel bloed geloofst, dan is het Roodeloop zonder pyn. Loofst de zieke een bruine dunne stof, als of het een verrotte Lever was, dan hiet het een Levervloed. Dus ziet men dat 'er veele soorten zyn van Buikloop, verscheiden naamen bekomen uit de stof die geloofst wordt, en uit de by komende toevallen. Ik zal alhier maar volgen de algemeenste betekenis.

Oorzaaken.

238. De vochten worden door twee byzondere wegen in de darmen gebragt: eerstelyk die welke door gezwolgen worden: ten anderen die welke uit het overige lichaam, door byzondere vaten, na de maag en darmen gebragt worden. De eerste oorzaak kan hier geen plaats hebben, om dat de Buikloop zyn gang gaat, alshoon niets wordt doorgezwolgen. Op dat de buikloop volharde, wordt eerstelyk vereifst grooter beweging in de darmvezelen, welke het ontfangene na beneden dringen, maar niet in de melkvaten. Ten anderen, een meerder toevloed van vochten na de darmen; of om dat de geprikkelde darmen meer aanlokken; of om dat de vaten die vochten na de darmen voeren, haare vocht meer na de darmen dryven, dat veelmalen in de Koortzen voorvalt.

Aanhoudende Buikloop.

239. Wy ondervinden in zwakke gestellen veelmalen een lang aanhoudende Buikloop, die maar weinig van de spysloop (227.) verschilt, als alleen dat in plaats van Chyl een andere bedurven stof geloofst wordt, misfehien om dat de Chyl, eer zy geloofst word door een by.

bykomende verrotting verandert is geworden. Deeze Buikloop komt voort uit alle oorzaaken van de Spysloop, en moet ook eveneens geneezen worden; behalven dat men te gelyk middelen moet gebruiken, die deeze eigenaartige bedervingen (§. 25 en 26.) teffens geneezen. Deeze aanhoudende Buikloop, zonder Koorts, wordt ook wel voortgebragt door een al te groote dunheid der vochten, waar door de menschen zoo zeer vermageren, dat men deeze staat met recht de Teering mag noemen. Als deeze Buikloop uit een heete (§. 25.) of koude bederving (§. 26.), waar door de vochten al te zeer verdunt zyn geworden, voortkomt, dan is zy zeer gevaarlyk, en zwaar om te geneezen: want laat men die zyn gang gaan, of bevordert men die door purgeermiddelen, dan houden zy deezen Buikloop tot aan het einde van hun leven; stopt men die, dan blyft het bedurvene in het lichaam en wordt, opgehouden, allengskens meer bedurven en kwaadaartig. Daarom schiet 'er niets anders tot geneezing over, dan door het geneezen van de Eigenaartige bederving, deeze Buikloop trachten zagtjes te doen bedaren. Als deeze Buikloop voorvalt in de Ongedaantheit (§. 17.) dan is zy gemeenlyk voordeelig; want als de stof geloofst is houdt zy van zelfs op. Maar wordt zy verwekt door de belette uitwaassening, of door stof van een ziekte, die zich in de huid gewoon is te loozen, is zy zelden voordeelig, en kan den best verwonnen worden door zweetmiddelen (§. 44.) welke de verdwaalde stof weder na haar eigen loozend werktuig brengen.

Koortzi-
ge Buik-
loop.

240. Tot heden toe heb ik geen waare gedurige, of gaande en komende Koorts gevonden, welke haar stof na de darmen brengende, dezelve met voordeel geloofd heeft! maar in Koortzen uit kwaadzappigheid, en door een bedurven Gal voortgebracht, is het van groot nut deeze stof door den afgang te loozen. Daarom moet men zeer oplettend wezen in de Buikloop met Koorts; of deeze Koorts gemaakt wordt door Gal, of andere bedurven stof, in of omtrent de Maag zittende, en die door de darmen geloofd kan worden; dan of de loop veroorzaakt wordt als een toeval van de Koorts. Want als de Koorts komt van de kwade stof omtrent de Maag zich ophoudende, zal de Buikloop verlichting aanbrengen, de Koorts zal na mate verminderen, en het loozen zal allengskens ook minder worden: Maar als die door de Koorts komt, zal de loozing maar meerder benautheit aanbrengen, de Koorts niet verminderen, en de toevallen vermeerderen. In deeze laatste soort zal men al zyn vermogen inspannen om de Koorts te geneezen (§. 10.)

XLI. HOOFDSTUK.

VAN DE LEVER-VLOED. (*Fluxus hepaticus.*)

Bepaling 241. **D**e gemene beschryving van LEVER-VLOED bestaat alleen in het verschil met de Buikloop, dat de vocht die geloofd wordt, gelykt na een weiachtig bedurven bloed, zonder of met weinig pyn. Ik meen dat het niet ongerymt zoude zyn dat men een Lever-vloed

vloed noemde, wanneer een stof door den afgang geloofd wierd als of het uit een verrotte lever was voortgekomen, bruin van kleur, en dikchtig als Chokolade, zoo als wy beschreven hebben (§. 25.) veel voor te vallen in de heete landen.

242. Alle oude schryvers hebben gemeent, dat deeze bleeke Lever-vloed zyn oorsprong had uit de zwakheit van de bloedmaking in de Lever, dat van andere genoeg is wederleit. Maar als door zwakker bewegingskrachten het bloed niet genoeg bereit wordt, dun blyft, en wat verandert door de eigenaartige beder-ving, zal dusdanig bloed zich gemakkelyk door de uit-einden der darmscheils slagaderen in de holligheit der darmen loozen. Want men kan zelve in doode lichaamen het was, in deeze slagaderen ingespuit, gemakkelyk doen door-gaan tot in de holligheit der darmen. Om dat het bloed dan dun is, en minder rood van kleur; en om dat deeze uit-einden der slagaderen gemakkelyker de wei als de roode bloedbollen door laten, gelykt deeze vocht wel na vleeschnat. By aldien het bloed, dat in de poortader gebleven is, verrot is geworden, en dan zich begint te loozen door de uiteindtjes van deeze ader, welke mede het ingespuite was door laten, dan krygt men wel een stof die schynt uit een verrotte lever voort te komen.

243. Hoe men deeze laatste soort moet geneezen, hebben wy al geleert (§. 25.). Maar hoe deeze al van oudts genaamde Lever-vloed moet geneezen worden, zal zeer gemakkelyk zyn om na te gaan. De oude, alhoewel zy

Oorzaa-
ken.

Genee-
zing.

de Lever ten onrechte beschuldigen, gebruiken evenwel *Rhabarber* met de Conserf van roode Roozen, met veel vrucht; om te maken dat de uitgestorte vocht in de darmen niet wierd opgehouden, en dat evenwel te gelyk de mondjes der slagaderen in de darmen wat zouden gefloten worden. By aldien men by deeze middelen voegt, die welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeschreven, zal men een goede uitkomst te wachten hebben. Als men bevindt dat die wat te veel verhitten, is het best, de middelen te laten gebruiken welke wy in de Etter-bederving (§. 26.) hebben opgegeven,

XLII. HOOFDSTUK.

VAN DE ROODE-LOOP (*Alvi fluxus cruentus.*)

Bepaling. 244. Om dat men veelmaalen in de Pynelyke buikloop groot gevaar ziet volgen, is yder verlegen, zoo dra hy maar bloed door den afgang looft, het geene in onze Tale ROODE-LOOP beduit.

Onder- 245. In 't gemeen kan de Roode-loop ge-
scheid. houden worden voor een soort van Bloeding, maar die geschied in de darmen. Hier van kan de eerste soort zyn, de inwendige bloedende Aambeijen. Dan komt eerst het bloed en dan de Drek, of de drek is met bloed omwonden: dat wy in de Gezuiverde Heelkonst geleert hebben. Anderzins kan op de zelfde wyze in de dikke of dunne darmen een bloedvat openzyn, welks uitgestorte bloed gelooft wordende een ware Roode-loop moet genoemd wor-

worden, alhoewel het bloed gelooft wordt zonder pyn. Eindelyk, als by deeze bloedloozing zwaare pyn en Koortzen komen, is het een pynelyke Roode-loop, welke geneezing wy onder de pynelyke buikloop (1) zullen opgeven.

246. De geneezing van deeze Roode-loop verschilt weinig van de Bloed-braaking (§. 164. en 165.): want men moet de darmen, zoo veel als mogelyk is, in ruste laten, en daarom zich onthouden van veel eten en van harde spys, voor al van purgeer-middelen. Als men uit de klopping, beweging, of pyn in den buik, kan ontdekken, dat 'er een vaatje in de karteldarm open is, het welke wy nagaan uit de natuurlyke plaats van die darm, in den omkring van den buik, en om dat de Drek niet door en door met het bloed gemengt is, is het goed een wat te zamentrekkende en pynstillende Clysteer te gebruiken, maar tot een once of vier vocht, om de darm niet op te zetten of te prikkelen.

℞. *Rosar. rubrar. M. j.*
Rad. Symphyti,
Acetosæ aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. com. Unc. xx.

Clysteer
om te
stoppen.

Laat dit gekookt worden, en daar van een reis of drie maalen daags omtrent *Unc. iiij.* laau ingespuit worden.

(1) *Dysenteria.*

XLIII. HOOFDSTUK.

PYNLYKE BUIKLOOP (*Dysenteria*).

Bepaling. 247. Die overvloedige en aanhoudende stoelgang, waar in allerlei soort van stof wordt geloofd, gelykerwys in de Buikloop, (§. 237.) verzelt met buikpyn, en veelyds ook met pyn in het loozen van den drek, mag met recht PYNLYKE BUIKLOOP genaamt worden. Als deeze aanstonds verzelt gaat met braaking, dan zoude men deeze ziekte het *Bort* (§. 232.) noemen.

Onder-
scheid.

248. Allerlei soort van stof door den stoelgang geloofd, als slym, zwarte gal, etter, vliezen, korlen, veranderen den gemeenen naam niet van *Dysenteria*, als daar nevens maar gepaart gaat pyn in den buik. Maar als 'er Bloed geloofd wordt, dan is het best deeze ziekte *Dysenteria cruenta* te noemen. Byaldien men, in plaats van vochtige stof veel winden met pyn looft, wordt zy genaamt *Dysenteria sicca*.

Oorzaaken.

249. Het is van veel aangelegenheit de oorzaken na te gaan, waar door deeze pyn in de darmen verwekt wordt, gepaart gaande met een overvloedige en aanhoudende afgang. Uit de pyn leert men, dat deeze stof scherp is; en, na mate dat de pyn groot is, moet men ook de scherpte oordeelen. De aanhoudende afgang bewyft, dat deeze scherpe stof niet alleen te zoeken is in de holligheit der darmen, want dan zouden deeze, binnen weinig tyd ontlast zynde, den afgang niet kunnen doen
aan-

aanhouden; maar men weet daar uit dat het scherpe vochten zyn, welke uit andere deelen van het lichaam komen, en daar na toe gevoert worden. De grootheit en 't gevaar in deeze ziekte kan men in het gemeen afleiden uit de geloofde stof. Want als 'er bloed, slym, vliezen, stinkende en leelyk gekleurde stof geloofd wordt, kan men daaruit de kwaadaartigheit gemakkelyk opmaken. Ten anderen, uit de toevallen door het geheele lichaam, als Koorts, groote dorst, walging, benauthheit, stuipen, enz. deeze toonen dat de stof door het lichaam verspreit, en na de darmen gevoert zullende worden, zeer kwaadaartig is. Om dat deeze bedurven stof niet altyd de zelfde is, zal ik eenige soorten daar van aanwyzzen.

250. Het gebeurt veelmalen, dat in een alge- Door de
meene Volk-ziekte (1) een Koorts wordt voort- Koorts.
gebragt, gemeenlyk in de nazomer of herfst, welker stof na het gedarmte wordt gevoert, makende aldaar groote lozing met pyn, zonder verlichting; op de wyze als in de Buikloop (§. 240.) geleert is. Maar als deeze stof een pynlyke buikloop maakt, is het gevaarlyker: want als deeze scherpe vocht gedurig na de darmen gevoert wordt, zullen daar door niet alleen de darmen in een gedurige beweging gebragt worden, maar ook geknaagt zynde bloed uitgeven, ontfteeken en verzweeren. Zoo dat, alschoon de Koorts geneezen was, zou deeze groote voorgaande loozing, en het verzworeen gedarmte, genoegzaam in staat
zyn

(1) *Morbus Epidemicus*.

zyn om den dood te kunnen aanbrengen. By aldien in dusdanigen tyd en volkziekte iemant door de Koorts wordt getroffen, en dan vervalt in een pynlyke Buikloop, die zich telkens met de Koorts verheft, blykt het genoeg van zelf, dat alle aangewende middelen te vergeefs zyn, zo wy deeze Koorts niet kunnen geneezen, en maken dat zy onderwyl haar stof brengt na de huid of nieren, alwaar die geloofst kan wordeh; en de darmen ondertusschen bezorgende, dat die niet al te zeer gaande gemaakt of geknaagt worden. Om dat deeze soorten van Koortsen zelden tusschen-poozen, maar gedurig of verpozende zyn (§. 3.), is men genoodzaakt met deeze Koorts te handelen gelykerwys wy in de natuurlyke genezing van de Koorts (§. 11.) geleert hebben. Om dat deeze Koorts-stof zeer veel overeenkomst heeft met de heete Bederving (§. 25.), is men gemeenlyk genoodzaakt daar na de genezing te schikken.

Ondertusschen moet men bezorgen, dat de darmen door deeze stof niet te zeer gaande gemaakt en geknaagt worden, gebruikende dusdanig purgeer-middel:

Purgeer-
middel in
de pyn-
lyke
buik-
loop.

℞. *Aq. Menthae Unc.* viij.
Rbabarbari Drachm. ij.
Sal. Tartari Vitriolati Scrup. ij.

Laat dit getrokken worden op wat vuur, en dan by de vocht gedaan worden.

Laud. Liquidi gt. xv.

Dit laat men gebruiken in drie of vier reizen,

zen, zoo dat alles binnen vierentwintig uren opgebruikt is, waar door het scherpe uitgestorte vocht uit de darmen word uitgedreven, en de oproerige beweging der darmen gestilt. Als de Koorts nog niet bedaart is, komt deeze pynlyke Buikloop wederom als voorheen, en moet ook wederom op de zelfde wyze behandelt worden. Als dit eenige reizen herhaalt is, volgt eindelyk een openknaging der bloedvaatjes, en maakt zoo een *Dysenteria cruenta*. Of de *Cortex Simaruba* tot *Scrup.* j. in substantie, of *Drachm.* ij. getrokken in eenig vocht, machtig is deeze Koorts weg te nemen, heb ik tot nog toe niet kunnen ontdekken. Ik heb ook veel nut en voordeel gevonden door de stoppende Clysteer (§. 246.). Wanneer ik dan ondervond, dat de afgang en pyn minderde zonder benautheit, heb ik gemeenlyk een zweetmiddel gebruikt (§. 44.) om deeze Koortsstof na de huid te dryven, dat veelmalen van een goede uitkomst gevolgt werdt. Als de loop en pyn zich weder verheften, vond ik goed wederom op de zelfde wyze de stof door den afgang uit te dryven, de darmen met de gezegde Clysteer te versterken, en dan als vooren de stof te trachten na de huid te leiden. Maar als dit niet wilde luisteren, en ik ondervond door het loozen van bloed, vellen en groote stank, dat de darmen begonnen te zweeren en te rotten, heb ik weinige gezien die het ontworstelden.

251. Gelykerwys het Bort (§. 236.) voort-
komt uit een scherpe en bedurven Gal, zoo
komt uit deeze zelfde stof ook wel de pynlyke
Buikloop. Zy is in den beginne brandig, he-
vig

Bedur-
ven Gal.

vig en pynlyk, maar wordt veelmalen gelukkig genezen, als men zorge draagt dat de stof wordt uitgeworpen. Daarom zal men de zieke zeer veel laten drinken van dit volgende, wat warm gemaakt:

℞. Rad. Acetosæ,
Hordei,
Panis biscocti,
Tamarindorum aa. Unc. j.
Sal. Tartari Vitriol. Drachm. j.
Aq. com. Unc. xxxvj.

Kook dit en laat het doorgegoten vocht gebruiken. Zoo dra als uit de Drek blykt, dat de Gal is uitgedreven, en alleen de pyn en afgang blyft, door de ontroering die in de darmen is nagelaaten, moet men deeze beweging stillen door het volgende:

℞. Aq. Menthæ Unc. iij.
Succi Citri Unc. ℥.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
Vini Rhenani Unc. ij.
M.

Laat hier van kort na malkanderen een lepel vol gebruikt worden.

Zwarte
Gal.

252. Het is niet zonder grond, dat onze Oudvader Hippocrates al ondervonden heeft, dat alle pynlyke buikloop, uit de zwarte Gal voortkomende, doodelyk is: want dan is het een teken dat de zwarte Gal in overvloed vergadert in de poortader, scherp en dun geworden zynde, de takjes van de darmscheil-ader heeft doorgeknaagt, en zoo deezen pynlyken afgang verwekt. Als de stof niet te overvloedig

dig is, gebeurt het nog wel, dat na het loozen derzelve de menschen in 't leeven blyven; maar als deeze loop volhardende blyft, moeten zy sterven. Het is best in dit geval den afgang niet te stuiten, welke men kan kennen uit de zwarte Drek (zie §. 66.); en door verdoovende middelen maken dat zy niet al te overvloedig wordt.

253. Hoe men die foort, welke men noemt Door Dyfenteria Sicca, kan kennen en geneezen, Winden. hebben wy op zyn plaats (§. 53.) verhandelt, en kan ook vervolgens uit de beschryving van het Bort (§. 235.) afgeleit worden.

XLIV. HOOFDSTUK.

VAN DE PERSING. (*Tenesmus.*)

254. Gelykerwys de prikkeling in den neus, Bepaling. nieren, en in de keel hoesten verwekt, zoo maakt ook alle prikkeling in den Endeldarm eene begeerte om aftegaan; maar zo 'er geen drek in den Endel- of Karteldarm is, dan is het een vergeeffche poging, welke wy PERSING noemen, als deeze begeerte veelvuldig is. Nademaal in den Endeldarm veel slym wordt gemaakt, om het binnenste van deezen darm glad te houden, wordt dan ook veel van deeze slym geloofst; en als een vaatje gebroken of verwydert is, komen eenige roode striemen te voorschyn; of als hier een verzwearing is, wordt ook wel Etter geloofst.

255. Al wat den Endeldarm kan prikkelen, Oorzaken.
zon-ken.

zonder dat de oorzaak van de prikkeling kan geloofd worden, 't zy de oorzaak van binnen in deezen Darm, of in de rokken, of in de om- liggende deelen zitte, kan deeze Persing voort- brengen. Om dat dit ongemak uit veelerlei oorzaaken, en in verscheiden daar omtrent liggende deelen kan voortgebracht worden, maakt men ook verscheidenerlei voorzeggings- gen, en eenig verschil in de geneezing.

In de hol-
ligheit
der En-
deldarm.

256. Het gebeurt veelmalen, dat na een te veelvuldigen afgang, voornamentlyk als de drek door de bederving wat te zeer afvegende geworden is, gelyk in de pynlyke Buikloop, de natuurlyke slym van den Endeldarm is weg geraakt; waar door deeze bloote darm, op dezelfde wyze als de huid van zyn opperhuid berooft, van alle vochten, die daar na toe vloejen, pyn gevoelt en als eene gloeijing schynt gewaarte worden. Als men dit onder- vindt, en na kan gaan dat dit niet voortkomt door de vochten die daar gedurig na toe vloe- jen, zal men eerst inspuiten een kookzel, ge- maakt uit de *Agrimonia* en *Rad. Althææ*, en daar by gedaan een weinig honing: hier toe gebruikt men maar *Unc. iijj.* Na dat dit we- der geloofd en de scherpe stof daar omtrent leggende daar door weggenomen is, moet men een pilletje maaken op de wyze van een zet- pil, uit Oly, Was, en een weinig terpentyn te zamen gestelt, zoo dik als een schagt van een pen, en dat daar laten blyven. Byaldien dit weder is uitgeworpen door de Persing, moet men deeze geneezing zoo menigmaalen herhaalen, tot dat de Persing bedaart. Zyn het Wormen die wy *Ascarides* noemen, is het nood-

noodzakelyk, dat men die eerst door een pur- gatie en Clysteer zoekt te loozen, en dan on- der deeze gezegde zetspil wat poejer van Al- fem menge; of men kookt een zetspil uit Terpentyn en Honing te zamen, en mengt daar onder wat poejer van Alfem.

257. Door een aanhoudende pynlyke Buik- loop wordt veelmalen ten laaftten de Endel- darm zoo zeer aangedaan, dat die een ver- zweering krygt. Als deeze Buikloop geëin- digt is, en de Persing blyft, zal men die zweering zoeken te geneezen, makende een inspuiting uit het kookzel van *Agrimonia* en *Rad. Symphyti Majoris*, doende daar by wat *Terebin- thina* onder een Doijer van een Ey eerst ge- mengt. Als hier door de darm van binnen gezuivert is, zal men kleinẽ zetspillen maa- ken van de *Terebinthina*, hard gekookt, en met wat poejer van de *Rad. Symphyti* ver- mengt, en die daar inbrengen en laten bly- ven. Zoo menigmaal als 'er weder afgang ge- weest heeft, moet men deeze inspuiting en in- brenging van dit pilletje herhaalen, op dat geen vuiligheid of bedurven vocht in deeze ver- zweering blyve. Hoe men de persing uit Aam- beijen en een pypzweer voortkomende moet behandelen, heb ik in de *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

In de dar-
menzel-
ve.

258. Als mansperfoonen door een heete of koude pis (1) geplaagt zyn, of een steen in de blaas, of een zweering in de Voorstan- ders (2) hebben, krygen zy veelmaalen de Persing, welke op zich zelve niet geneezen kan

In de om-
leggende
deelen.

(1) *Stranguria.* (2) *Prostatae.*

kan worden, maar verdwynt door de geneezing van die genoemde ziekten. In de Vrouwen is dit zeldzamer, om dat de blaas en pis-leider van den Endeldarm gescheiden zyn: maar in plaats van deeze, worden de gebreken der lyfmoeder en scheede veelmaalen met een Persing verzelt. Deeze Persing voorspelt meermaalen in de zwangere vrouwen een miskraam, om dat die dikwils veroorzaakt wordt als de vrucht gesturven is, en om dat deeze poging gelegenheit geeft om de vrucht mede uit te werpen. In alle deeze gevallen is het vruchteloos middelen aan te wenden tot het geneezen van de Persing, by aldien men niet bemerkt, dat de gebreken, welke door het medelyden dier deelen zyn voortgebracht, genezen worden.

Door
vochten
hier na
toe ge-
bragt.

259. Als in eenige ziekten de stof wordt gebracht na den Endeldarm en daar een Persing verwekt, is men zeker dat deeze zieke niet bevrydt kan worden van deeze bedurven stof, en dat de natuur dan maar een vruchteloze poginge doet. Daarom zal men bevinden, dat, als op het einde der ziekten een Persing wordt verwekt, de dood gemeenlyk op handen is.

(1) *Tania*.

XLV.

XLV. HOOFDSTUK.

VAN DE WURMEN (*Vermes.*)

260. **W**at WURMEN zyn is yder zoo wel Bepaling. bekend, dat het nutteloos zoude zyn die te beschryven. Alleen staat aan te merken, eerstelyk, dat byna in alle deelen van ons lichaam Wurmen gevonden zyn, waar over wy ons hier niet kunnen uitlaaten; maar alleen wegens die welke in de Chyl-wegen, dat is de maag en darmen gevonden worden. Ten anderen, dat men hier drie soorten vindt, als eerstelyk de Ronde en lange Wurmen, welke in de holligheit der maage, en der dunne en dikke darmen gevonden worden. Ten tweeden Aars-Wurmen die zeer klein zyn, en zich gemeenlyk ontrent den Aars ophouden. Ten derden, Breede of Lintwurmen, welke door de dunne en dikke darmen verspreid liggen.

261. De hedendaagsche naukeurige navorsching, door behulp der vergrootglaazen, heeft zoo klaar getoont, dat zoo wel de Bloedelooze diertjes als de volmaakte uit hun eigen zaad en eyertjes gebooren worden, dat het onnodig is de oude hier te wederleggen. Alleen moet ik hier aandringen, dat tot voortbrenging noodig gevonden wordt, een bekwame stof waar in zy gevoedt kunnen worden en leven, een behoorlyke warmte, en eindelyk een bykomende verandering in de stof, welke wy niet anders dan met den naam van verrotting kunnen noemen, schoon hier in levendige diertjes

Oorzaaken.

P 2

jes

jes te voorschyn worden gebragt. Alle onze vochten zyn bekwaam om stof tot voedzél te verschaffen; de warmte van ons lichaam is zeer overeenkomende met deeze voortbrenging; waarom ook overal in onze stilstaande vochten, en wel voornamentlyk als die eerst uit ingenomen spys gemaakt zyn, wurmen gevonden zyn. Wanneer door onze Levensbeweging de vochten in beweging worden gehouden, geschiedt deeze voortteeling of voortbrenging niet. Daarom kan men verzekert wezen, dat alwaar deeze Wurmen worden voortgebragt, daar eene vocht is, die stil staat, of minder dan na behooren door de levensbeweging wordt bereit; het welk veel licht aanbrengt in de geneezing.

Teke-
nen.

262. Het is zeer bezwaarlyk tekenen op te geven, waar uit men zeker kan weten, of 'er verborgene Wurmen zyn: alles is maar gissing, indien men geene Wurmen ziet loozen. Men maakt uit overweging der zwakke ingewanden, voornamentlyk in kinderen, de opzetting van den buik, de miskleurigheid van den afgang, de schielyk opkomende en weggaande pyn, eenige gedachten dat 'er Wurmen zyn; waar in men nader bevestigt wordt als 'er Wurmen geloofd worden.

Genee-
zing.

263. Het gemeen zoekt altyd middelen om de Wurmen te dooden, waarom door veele de kwik wordt voorgeschreeven: andere zoeken die uit te dryven, door purgeer- en braakmiddelen; maar schoon ze op deeze wyze al wierden uitgeworpen, zouden binnen korten tyd wederom anderen der zelve plaats vervullen. Daarom is het best de Levensbeweging

200

oo ver te herstellen, dat 'er geene gelegenheit wordt gegeven, tot het uitbroejen van Wurmen, en daar door al het geen, dat aan het lichaam schadelyk is, werdt uit geworpen. Hierom heb ik in de kinderen dit volgende met veel voordeel gebruikt:

℞. Aloës,
Myrrhæ,
Sal. Absintbii a. Drachm. j.
Sem. Zedoariae. Drachm. ij.
Ol. Menthæ. gt. iiij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van, een kind van vier jaaren, viermaalen daags zoo veel gebruiken als opeen duit kan liggen; bejaarden wat meer, en jonge kinderen minder. Het is best hier van zoo veel te gebruiken, dat twee malen daags afgang volgt. Hoe men met de Aars-Wurmen verder moet leven, heb ik boven (§. 256.) aangewezen.

XLVI. HOOFDSTUK.

VAN DE TROMMELZUCHT (*Tympanites.*)

264. **E**en overal gelyke en lang aanhou- Bepaling.
dende zwelling van den buik, welke op het aanraaken een blaas verbeelt te zyn die met lucht gevult is, en niet met overhelling van het lichaam na beneden zakt, wordt TROMMELZUCHT genaamt.

265. De tekenen geven genoeg te kennen, Oorzaak.
dat deeze zwelling wordt voortgebragt door ken.

P 3

ver-

vergaderde lucht, in de holligheid van den buik; want als het in de darmen was, zoude deeze zwelling niet zoo gelyk wezen en door het loozen van winden verminderen, het welke in de Trommelzucht niet ondervonden wordt. Sommige hebben gemeent, dat deeze lucht uitgegaan was door een geborsten of open darm, nademaal zy niet konden na gaan hoe de lucht anders in de holligheid van den buik zoude kunnen komen. Maar deeze denken niet, dat dan niet alleen lucht, maar alles dat door de darmen moet gevoert worden, in de holligheid van den buik zoude uitgestort worden; het geen wy ondervinden in de wonden der darmen; welke stof daar niet gevonden wordt. Daarom wordt de lucht hier gebragt door de uitgestorte of opgehoute vocht in de holligheid van den Buik, die daar staande verrot, en zoo lucht uit geeft. Deeze soort is zelden geneeslyk, ten zy de rottende stof by geluk wierdt weggenomen. Het gebeurt ook wel dat door onordentelyke beweging der darmen, binnen in de darmen veel lucht wordt voortgebragt, die den buik zoo doet zwellen; deeze laat zich gemeenlyk wel geneezen.

Geneezing.

266. Om dat wy een beschryving van de winden (§. 50.) met derzelver geneezing, de voortbrenging der zelve uit bederving (§. 21.) en stuiptrekking (§. 113.) hebben gegeven; en deze ziekte een soort is der winderige gezwellen, is het niet noodig de geneezing te herhaalen. Alleen moet ik hier maar by voegen, dat de wind-brekende middelen (§. 53.) dan alleen de geneezing hebben aangebragt, wanneer door kramptrekkende beweging veel lucht

lucht in de darmen was vergadert geworden. Maar deeze zyn van geen nut, als 'er een verrotte vocht in de holligheid van den buik is; in welk geval de geneezing moet gericht worden volgens de beschryving der Bederving (§. 21.)

XLVII. HOOFDSTUK.

VAN HET GRAVEEL (*Nephritis*)

267. Het is nauylks te bepalen welke ziekte men moet verstaan door het GRAVEEL: want niet alle pyn in de Lenden wordt graveel genaamt, om dat lende-pyn in zwangere vrouwen, of door ziekten in het darmcheil veroorzaakt, niet tot het Graveel gebragt worden: maar wederom scherpe slym of zinking-stof (1) pyn ontrent of in de nieren voortbrengende, noemt men het zo wel Graveel, als die pyn, welke door een steentje in de Nieren veroorzaakt wordt. Hier van zondert men wederom uit de Koorts-stof, als zy pyn in de nieren maakt; en men brengt wederom de Ontsteeking der nieren, die pyn verwekt, tot de *Nephritis*. Daarom zal het best wezen eenige byzondere oorzaken op te geven, welke den naam van Graveel behouden, nevens der zelve geneezing.

Bepaling.

268. Het wyde beginsel der pisleiders in de nieren is zeer gevoelig; waarom als hier een hard steentje gebooren is, de menschen veel pyn in de nieren gewaar worden. Hier doen zich aanstonds twee zwarigheden op. Eerstelyk

Door steentjes.

(1) *Materies Rheumatica.*
P 4

lyk, hoe dit steentje hier gevormt wordt? Ten anderen, hoe men zal weten, dat de pyn in de nieren door een steentje wordt voortgebracht? Het eerste is meer dienende tot nieuwsgierigheid dan tot nut, daarom zal ik my hier over niet uitbreiden.

Hoe die gevormt worden.

269. Men vindt deeze eigenschap in de pis, dat als men veelmalen in een zelfde vat watert, en het water, na dat het eenigen tyd gestaan heeft uitgiet, het vat rondom een steenige korst zal krygen, in den eenen mensch meer dan in den anderen. By aldien derhalven de natuur niet had bezorgt een slym in al de piswegen, waar door deeze aanhechting van steen-deelen belet wordt, zouden alle menschen een steenachtige te zamen-groeying krygen, gelyk men ziet dat byna in alle menschen, de tanden bezet worden met een kalkachtige of steenachtige stof, daar het overige van den mond, met slym en andere vochten bezet, vry van blyft. Als derhalven in menschen, welker pis meer geschikt is om kristallen van steen voort te brengen, de een of andere plaats, in het begin van de pisleiders, zelfs ook in de blaas, niet genoeg beschermt is door deeze natuurlyke slym, kan op die plaats de pis, voor een tyd stilstaande, steentjes voortbrengen, rondom de welke zich nieuwe steendeeltjes aanplakken, en zoo allengskens grooter steentjes maken. Daarom zyn stizzittende menschen meer aan het graveel onderhevig, dan die zich bewegen: en onder deeze munten uit die het Voeteuvel hebben (1), die Jigtig (2) en Scheurbuikig (3) zyn.

De-

(1) *Podagrici*, (2) *Artbritici*. (3) *Scorbutici*.

Deeze loozen een foort van Pis, welke veel meer aan de potten aanzet dan van anderen, welke die ongesteldheden niet onderworpen zyn.

270. Het is zeer bezwaarlyk uit de pyn der lendenen, en alleen uit de toevallen welke uit deeze pyn verwekt worden, te oordeelen, of een steentje in de Nieren is; om dat veel andere oorzaken mede die zelfde toevallen geven, en daarom maar een losse giffing opleveren. Het zekerste van allen is, als menschen pyn in de lenden krygen, welker pis de eigenschap heeft, dat zy zeer gaau den pot met een steenkorst bedekt; dat deeze menschen zich weinig bewegen; voornamentlyk, als zy gevoelen, dat de pyn uit de Nieren schuin na beneden gaat na de blaas, en dan, in plaats van in de lendenen, pyn gevoelen omtrent de blaas, te gelyk met een opstopping van de pis of moejelykheit in 't wateren. Alle deeze tekenen worden bevestigd, als zoodanige van te vooren meermaalen zulken pyn gehad hebben, en vervolgens door het loozen van steentjes of gruis van die pyn verlost zyn geworden. Men kan ook eenigzins besluiten of het steentje groot is, uit de langdurigheid van de pyn; want een klein steentje, zig in de piswegen ophoudende, wordt met 'er tyd grooter.

Hoe die gekent wordt.

271. In de geneezing zyn verscheiden oog-merken. Eerstelyk een middel te laten gebruiken, dat deeze te zamen gebakken steentjes ontbindt, zoo dat zy met de pis kunnen geloost worden. Het is my niet onbekent dat de *Spiritus Nitri Dulcis*, en voornamentlyk het

Geneezing;

middel van *Juffr. Stephens*, omtrent het jaar 1739. in Engeland bekend gemaakt, deeze kracht wordt toegeschreven. Wat aangaat de *Spiritus Nitri Dulcis*, deeze verschilt in krachten weinig van den Azyn; en van het andere heb ik nog zoo veel goede bewyzen niet kunnen bekomen, dat ik het voor zeeker aan een ander zoude willen mêdeelen. Het andere oogmerk is, om de gemaakte steentjes met gemak te loozen: hier toe heb ik dit volgend eenvoudig middel het best bevonden:

Drankjen
in het
Graveel.

R. *Succi Citri Unc. j.*
Ol. Amygd. dulc. Unc. i.ß.
Pulv. Nuc. Moschat. Drachm. ij.
Vini albi Unc. vj.

Laat alles eerst onder malkanderen gemengt worden, eer de wyn daar by gedaan wordt, en laat dit dan in drie of vier reizen ingegeven worden. Ondertusschen is het nuttig veel water en melk te drinken, op dat, door de veelvuldigheid van vocht, het steentje gemakkelijker kan voortgeduwt werden. Wanneer het steentje grooter is, dan dat het door de pisleiders, of pis-buis, kan gevoert worden; weet ik geen ander middel dan het zelve door het handwerk weg te nemen, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonst* geleert hebben. Eindelijk zou het wenschelyk wezen, als men den nieuwen aangroei kon voorkomen: hier toe moet men alles in 't werk stellen. Nademaal de beweging, en het gebruik van veel zachte waterige vocht, den aangroei van den steen veel belet, is het dienstig, dat de Lyder, geen vrees

vrees hebbende voor een groote verborgen steen, zich zeer veel beweege met wandelen, en ryden; veel water en melk drinke; zich onthoude van zwaar-verteerbare spyzen, en die met zout en rook zyn ingemaakt; en alle morgen by de Coffy of Thee vier van de volgende pilletjes gebruike:

℞. *Saponis Veneti Drachm. iij.*
Myrrhæ,
Succini aa. Drachm. ß.
Bals. Copayvæ Drachm. j.
Pulv. Glycyrrhizæ q. j.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Pillien
't Gra-
veel.

Als het steentje wat veel pyn verwekt, zal men den volgenden drank warm laten drinken:

℞. *Hordei mundati,*
Rad. Althææ,
Glycyrrhizæ aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. com. Unc. xxxvj.

Drank in
het Gra-
veel.

Laat dit gekookt, en als het gebruikt zal worden, met even zoo veel melk gemengt worden. Hier door zal men niet alleen de pyn verzagten, maar ook het wateren bevorderen, en het bloed-wateren voor komen.

272. Gelykerwys de scherpe slym in de Longepypen hoeft verwekt, en veel rachsels doet opgeven, is ook de natuurlyke slym, welke de piswegen van binnen bedekt, scherp geworden, oorzaak van graveel-pyn, gevende in

Door
scherpe
slym.

in de pis veel rau zetzel, veelmalen zonder eenige tekenen van steentjes of zand, welke pyn dan den naam m g hebben van SLYM-GRAVEEL. In deeze vindt men alle tekenen, welke men in 't Graveel van een steentje plagt te vinden: maar hier geschied minder aanzetting aan de pot; de Lyder looft ook geen zand of steentjes, maar veel slym; is huiveriger dan in de andere soort. In dit geval moet men slym-verdunnende waterdryvende middelen gebruiken:

Poejer in
het Gra-
veel.

℞. *Succini*,
Masticis aa. *Drachm.* j.
Corn. Cervi usti *Drachm.* ij.
Sal. Absintii *Scrup.* ij.
Ol. Fœniculi *gt.* vi.
M. F. Pulveres xx.

Laaten hier van drie of vier op een dag ingenomen worden; en als de pyn wat hevig is kan men onder deeze poejer mengen *Laudani Opiati* gr. iij.

Door zinkingen.

273. Om dat de Nieren veel zenuwen krygen, gebeurt het veelmalen, wanneer een scherpe zinking-stof (§. 37.) in het zenuzap zich ophoudt, de Nieren door deeze scherpte worden aangetast. Deeze pyn is zelden bestendig, gaande lichtelyk van de eene plaats na de andere: men leert die kennen en geneezen uit de algemene beschryving van de Zinkingen. Aldus is het ook gelegen met de Lenden-pyn, welke spruit uit Podagra, en Jigtstof, die op de Nieren is gevallen.

XLVIII. HOOFDSTUR.

VAN 'T BLOED-WATEREN
(*Mictus Cruentus.*)

274. ^{Bepaling.} Alle loozing van bloed door de pisbuis wordt met den naam van BLOEDWATEREN benoemd. Hier in moet men onderscheid maaken tusschen hoog-roode pis, en tusschen Bloedwateren: want als het bloed deeze roodigheid voortbrengt, om dat het bloed zwaarder is dan de pis, zakt het bloed na den grond, als het stilstaat, en laat boven aan een natuurlyke kleur in het water, dat zoo niet geschied in de hoog-roode pis. Ten anderen kan men zulke hoog-roode Pis niet hebben, zonder een hevige ziekte en harde pols; maar het bloed kan wel geloofd worden zonder deeze tekens. Men moet verder onderscheiden, uit wat deel van de Piswegen dit bloed komt: want uit de Pisbuis (1) komende, buiten de sluitspier, geeft het een gedurige lekkings, schoon geen water gemaakt wordt: uit de blaas komende, is het veelmalen gestolt, en belet het loozen van de pis: uit de Pisleiders (2) vloeijende, gebeurt het wel, dat het in de gedaante van een worm geloofd wordt te gelyk met de pis: uit de Nieren komende, is het bloed veelmalen zoo zeer met de Pis gemengt, dat het zich niet afscheidt als de pis stil staat. Om dat daar, alwaar het bloedvat open

(1) *Meatus Urinarius.* (2) *Ureteres.*

open is, gemeenlyk pyn gevoelt wordt, is deeze pyn een van de voornaamste tekenen, om te weten waar zoodanig bloedvaatje open is.

Oorzaaken.

275. Het bloed wordt zoo wel in zyn eigen vaten omgevoert by de Piswegen, als in de Long (143.), Maag (§. 163) en Darmen (§. 244.). Dat het buiten zyne vaaten komt, kan veroorzaakt worden, behalven door wonden in die deelen, door een steen, verzwearing, verflapping der uitloos-vaatjes, en te grooten drift van bloed na de Nieren enz.

Door de Steen.

276. Het gebeurt dikwyls dat de Graveelige (§. 268.) door kwetzing van een steen tot 't Bloedwateren vervallen; 't welk men afleit uit de voorgaande tekenen van 't Graveel. Dan moet men zich wachten voor veel lichaams-beweging, en sterkdryvende middelen; maar zeer veel drinken van een zachte drank (§. 271.) op dat het steentje geloofd worde.

Verzwearing.

277. Om dat alle verzwearingen Etter uitgeven, is het in dit geval het zekerst teken, dat eerst, of ook wel te gelyk met het bloed, in de Pis Etter geloofd wordt. Men kan uit de plaats daar de pyn gevoelt wordt wel oordeelen, waar deeze verzwearing zit. In 't gemeen mag men den Drank, in het bloedspuwen (§. 146.) voorgeschreven, wel laten drinken. Als de zweering is in de Blaas of Pis-buis, kan men te gelyk een vocht in de Pis-buis inspuiten tot geneezing van deeze zweering dienstig:

℞.

℞. *Rad. Symphyti Unc. j.*
Rosar. rubr. M. ℥.
Agrimoniae M. j.
Aq. com. Unc. x.

Inspuiting.

Laat dit gekookt worden, en doe daar dan by

Terebinthinae Drachm. ij.
Vitell. Ovi q. s.

Dit moet eerst onder malkanderen, en dan met de voorige vogt gemengt worden. Als men hier van, zoo veel als noodig is, zal gebruiken, moet het maar even warm gemaakt worden, om dat het heet geworden zynde zoude stollen. Zo deeze zweering veroorzaakt is door een steentje, of door de Venus-ziekte, of het gebruik van Spaansche vliegen enz dan moeten eerst deeze oorzaken weggenomen worden, zo dat mogelyk is.

278. De verflapping der uitloos-vaatjes (1) kan maar alleen plaats hebben in de Nieren, alwaar de Pis van het bloed wordt afgescheiden. Om dat dan de Pis en het bloed door dezelve Pis-buisjes gaat in de Nieren, is de Pis en het bloed meestentyds zoo onder malkander vermengt, dat zy stilstaande zich niet van een scheiden. Om dat in deeze verwydering geen rekking of knaging geschied, wordt dan ook geen pyn gevoelt; maar in plaats van pyn gevoelen zy een koudigheit in de lendenen. Men moet in dit geval een versterkende drank laten gebruiken:

Verflapping der vaatjes.

℞.

(1) *Vasa excretoria.*

Verster-
kende
drank.

℞. Rad. Symphyti,
Tormentillæ aa. Unc. j.
Rosar. rubr. M. ℥.
Cinamomi Unc. ℥.
Aq. com. aa. Unc. xxx.

Laat dit in een gesloten vat gekookt worden, en dan daar van gebruiken alle uren een thee kopje vol. Op de Lenden mag men dit kussentje leggen:

Verster-
kend kuf-
sentjen.

℞. Herb. Majoranæ,
Rosmarini,
Flor. Rosar. rubr. aa. M. j.
Cinamomi, Drachm. ij.
Caryophyll. arom. Drach. j.

Dit tot een grof poejer gemaakt, en tusschen twee doekjes getaait, op de lendenen gelegd.

Te grooten
drift
na de Nieren.

279. Wanneer men, na het gebruik van sterke Pisdryvende middelen, Bloedwating krygt, is het best, eerst veel melk en water te laten drinken, of Rad. Althææ met wat water gekookt, en dan daar wat melk bygedaan; op dat, door deze overvloedige zachte vocht, de scherpe Pisdryvende Middelen worden uitgespoeld en geloofd. Of men mag de drank (§. 271.) voorgeschreven laten drinken. Maar als men uit de hitte en klopping omtrent de lendenen, uit de harde pols, en brandigheid door het geheele lichaam, kan oordeelen, dat 'er een te grooten aandrang van bloed is na de Nieren, zal men eerst een Ader laten, en vervolgens een verkoelende en samentrekkende drank (§. 25.) laten drinken.

XLIX.

XLIX. HOOFDSTUK.

VAN DE PISVLOED (*Urinæ Profluvium,*
Diabetes.)

280. Gelykerwys wy een onderscheid maken tusschen weeklyvigheit, buikloop, en spysloop, zoo moet men ook in het loozen van de Pis onderscheid maaken tusschen veel-wateren, dat veelmaalen gezont is, en tusschen de PISVLOED (1), welke veroorzaakt wordt door het overvloedig loozen van allerlei bedurven dunne stof, en een ander soort die men CHYLPIIS (2) zoude mogen noemen, om dat de gemaakte Chyl, op de wyze als in de Spysloop (§. 227.) geloofd wordt. In alle deze soorten wordt meer vocht door de Nieren afgeschieden dan behoort te geschieden. De voorzeggung en geneezing zal men best uit de volgende oorzaken kunnen opmaken.

281. Het gebruiken van veel Water, en de verminderde uitwaasseming maken, dat in het bloed meer dunne vocht is dan het van nooden heeft: in dit geval is het overvloedig Wateren voordeelig. Maar als men aanhoudt met zoo veel water te gebruiken, zullen niet alleen de water-wegen, maar ook het geheele lichaam te veel verslappen; daarom is het beter in 't vervolg wat minder water te gebruiken. Wordt dit veroorzaakt door belette uitwaasseming, dan moet men het lichaam in wat

Bepaling.

Door o-
vervloed
van Wa-
terige
vocht.(1) *Urinæ Profluvium.* (2) *Diabetes.*

Q

wat warmer plaats houden, wat meer beweging maken, en middelen laten gebruiken die de ongevoelige uitwaasfeming bevorderen (§. 44.). Als dit veel wateren voorvalt in Waterzuchtigen, is het goed, om dat zy daar door dikwils geredt worden, en daarom zal men deeze loop niet stuiten.

Door eigen bederving.

282. Alle onze gezonde vochten hebben een aaneenklevende kracht; deeze in de Nieren gekomen zynde laten zig niet gemakkelyk door de piswegen afscheiden, maar gaan weder terug door de Nier-ader; maar het vocht dat deeze aaneenklevende kracht niet heeft, wordt voor het meerderdeel door de piswegen afgeleid. Wanneer door een eigenaartige bederving (§. 21.), of door het gebruik van te veel ontbindende middelen, deeze klevende kracht in het bloed byna weggenomen is, wordt uit de zelfde veelheit van bloed na de Nieren gevoerd, veel meer vocht afgescheiden, met verlies van krachten, en goede vochten, dan behoorde te geschieden. Deeze al te grôte vloed is gemakkelyk te kennen, om dat die menschen te gelyk vermageren en verzwakken. Als dit veroorzaakt wordt door spys, of genomen Medicynen, zal ze door het nalaaften derzelve van zelfs wel ophouden: of als dit niet volgt, kan men door het veel gebruik van Kaneel, Nootmuschaat en Oranjenschellen deeze al te sterke vloed wel doen bedaren. Wanneer men kan ontdekken dat het komt van een heete (§. 25.) of koude (§. 26.) Bederving moet men die ziekten geneezen, ende Pisvloed zal van zelfs ophouden.

Pisdryving.

283. Daar worden niet alleen middelen gevonden.

vonden, die de beweging der Nieren zoo veel vermeederen, dat daar door, schoon het bloed in zyn aart niet verandert, eene overmatige afscheiding te wege gebragt wordt, maar dit gaat zoo ver, dat deeze Middelen te veel gebruikt, bloed, in plaats van Pis, doen loozen. Gelykerwys deeze Bloedwatering (§. 279.) geneezen moest worden, zoo moet men ook met deeze Pis-vloed handelen.

284. In jonge Kinderen, zwakke Vrouwen, en na langdurige ziekten, vindt men by geval zulk eene machteloosheit in de Nieren, dat zelfs de Chyl in de Maag en Darmen bereidt, en in het bloed gebragt, hier komende uitgelaaten wordt; zoo dat dan een witte melkachtige pis gevonden wordt, zonder eenige scherpte. Deeze zwakke lichamen, nauylks in staat zynde het voedzel te kunnen bereiden, en berooft wordende van dit bereide voedzel, worden hoe langer hoe zwakker, en vervallen daar door in een eigenaartige bederving, die dan een Koorts voortbrengt, welke wy *febris bedica* noemen. Men kan uit deeze beschryving klaar zien, dat de geheele geneezing bestaat, in het gebruik van versterkende Middelen, die te gelyk de eigenaartige bederving (§. 26.) wederstaan. Door het lange gebruik van deeze, en weinig te gelyk, het lichaam versterkt zynde, zal deeze Chyl-pis van zelve overgaan.

Slapheid der Nieren.

L. HOOFDSTUK.

OPSTOPPING VAN DE PIS.
(*Ischuria.*)

Bepaling. 285. Om dat door de levens-beweging gedurig eenige vocht wordt onnut gemaakt, welke door het byzondere maakzel en werking der Nieren van de algemene vochten wordt afgescheiden, en vervolgens uitgeworpen; is het noodig, dat deeze afscheiding blyft volharden, en de uitlooswegen bekwaam en open blyven, op dat dit onnutte niet in ons lichaam werde opgehouden. Wanneer deeze loozing, of ten opzigte van de afscheiding der Pis, of van het uitloozen, geheel ontbreekt, wordt zulks een OPSTOPPING VAN PIS genoemd. Want als de Opstopping geschiedt uit gebrek van dunne vocht in het lichaam, brengt men het liever tot het minder Wateren.

Oorzaaken. 286. Dewyl de afscheiding der Pis in de Nieren niet alleen afhangt van het maakzel der Nieren, en van den loop van het bloed door derzelver vaten; maar in de Nierendaar beneffens nog een byzondere werking is, die deeze afscheiding bevordert; kan een kramp-trekking, en machteloosheit of lammigheid in de Vezelen, deeze afscheiding doen ophouden, gelyk men ziet gebeuren in zuigende Vrouwen, wanneer de bereiding van 't zog verdwynt. Ook wordt de afgescheiden Pis belet te loozen door verstopping der Piswegen,

gen, (1) die van binnen vervult en verstopt, of in derzelver wanden gezwollen zyn, of van buiten gedrukt worden. Eindelijk, de Piswegen binnen het lichaam geborsten zynde beletten ook de uitloozing van de Pis.

287. Wanneer men in slaapzuchtige, met slym opgevulde koude lichaamen een Opstopping van Pis bekomt, zonder eenige pynlykheid of aandrang tot Wateren, omtrent de Nieren of blaas, en de blaas ook ledig gevonden wordt, is het denkelyk dat door gebrek van beweging in de vezelen der Nieren, de Pis niet wordt afgescheiden. In dit geval zal men een verwarmend Pisdryvend middel gebruiken:

℞. Rad. *Angelica*,
Sem. *Levistici*,
Fœniculi,
Bacc. *Juniperi* aa. Unc. j.
Vini albi Unc. xxv.

Pisdryvend Medicyn wyn.

Laat dit in een besloten fles, op een warme plaats gezet, getrokken worden. Gebruik hier van viermaalen daags een wyn roemertje vol, en doe daar dan yder reis by eenige druppelen *Ol. Succini* of *Ol. Juniperi*. Onderwylen mag men een verwarmende stoving op de Lendenen leggen.

(1) *Via Urinaria.*

Pisdry-
vende
stoving.℞. *Rad. Bryoniae Unc. j.**Fol. Ruta,**Abfintii,**Sabinæ aa. M. ℥.**Flor. Chamæmeli M. j.**Baccar. Juniperi Unc. j.**Aq. com. Unc. xxx.*

Kook dit in een besloten pot. Dit doorgegoten vocht kan met dubbelde doeken, of met een spons, warm gemaakt, op de lenden gelegd, en met een wollen lap bedekt worden. Anderzins mogen de kruiden zelve gebruikt worden op de wyze van een pap.

By aldien men geen aandrang van Pis gewaar kan worden, maar de zieke bevangen is met een heete gedurige Koorts, zwaare aanhoudende, heete en kloppende Pyn in de Lendenen, is het waarschylyk, dat door een ontsteking in de Nieren de afscheiding der Pis belet is geworden. In dit geval doet men laten, purgeeren, en legt zulke stovingen op de Lendenen als men in de Ontsteking gewoon is te handelen, waar over onze *Gezuiverde Heelkonst* gezien kan worden.

Menschen aan Kramp trekking (§. 118.) Opstying, en diergelyk ziekten onderhevig vervallen veelmalen in een Opstopping van Pis; in deeze geschiedt een toekrimping in de vezelen van de Nieren, welke geneezen wordt door middelen (§. 118) in die ziekte voorgescreven.

Verstop-
ping.

288. Alschoon de Pis in de Nieren van het bloed is afgescheiden, gebeurt het evenwel dikwils om dat zy door zulk een langen weg bui-

buiten het lichaam moet gebragt worden, dat zy onderweg door de eene of andere oorzaak wordt opgehouden, in de Pisleiders (1), in de Blaas (2) of in de Pisbuis (3), door oorzaaken binnen in deeze holligheden, of in der zelve rokken zittende, of deeze wegen toe drukkende. In alle deeze gevallen heeft men een aandrang om te wateren; voornamentlyk, als deeze verstopping geschiedt in de uitgang van de Blaas.

289. Als een Steentje (§. 268.) Taje slym, of geronnen bloed (§. 274.) of 't samengestelde Euter (§. 277.) de pis wegen opvult, wordt een opstopping van Pis gemaakt, welke niet wel zonder het wegnemen van deeze oorzaaken kan geneezen worden. Men leert uit de beschryvinge van deeze genoemde ziekten, welke de oorzaak is; en dan moet de geneezing daar na geschikt worden; en men leert uit de plaats van de pyn, waar de oorzaak zit, in de Nieren, in de Blaas of Pisleiders; en door het inbrengen van een Blaaspeilder (4), of deeze verstopping in de Pisbuis en blaas, of hoger zit: want als deeze pyp zonder tegenstreving kan ingebragt worden, door de Pisbuis tot in de Blaas, en dan evenwel geen pis geloost kan worden, weet men zeker dat de verstopping hooger zit. Als men uit de voorgaande en bykomende tekenen geleert heeft, dat het een steentje is (§. 268.), zoude het onvoorzichtig zyn sterke watermakende en afdryvende middelen te gebruiken, maar

In de
Piswe-
gen.

(1) *Ureteres.* (2) *Vesica.* (3) *Meatus urinarius.*
(4) *Catbeter.*

maar zachte en waterige (§. 271.) zyn hier dienstig; of als het steentje in de Blaas of Pisbuis zit, moet het door het handwerk weggenomen worden. Als de opstopping volgt na het bloedwateren (§. 274.), zonder steentje, is het mede niet veilig, afdryvende middelen te gebruiken; om dat die het bloedwateren zouden vermeederen. Het inbrengen van de blaaspeilder zoude hier van nut wezen, wanneer de uitgang van de blaas door het geronnen bloed gestopt wierd: het welk ook plaats heeft in de verstoppende slym, maar dan is het best te gelyk Pisdryvende middelen (§. 287) te gebruiken.

Druk-
kende
oorzaa-
ken.

290. Allerlei soorten van gezwollen, en zwellingen, die de Pisweegen van buiten drukken, als uitwassing in de Pisbuis (1), zwelling der Voorstanders, of van den Endeldarm, in de mannen, en in de scheidde, in de vrouwen, zwangerheit enz. kunnen den uitgang van de Pisbeletten. Alle welke oorzaaken eerst moeten onderzocht worden, en dan op hun eigen wyze geneezen worden.

Door 't
breken
van de
Piswe-
gen.

291. Gelykerwys andere buizen, zoo kunnen ook deeze piswegen breken, het zy door het sterk opvullen in de opstopping van Pis, of door verzwering enz. Als zulk eene opening voorvalt in de holligheid van den buik, maakt het een ongeneeslyke pis-opstopping; maar wordt deeze pis geloost, gelyk na het steensnyden buiten het lichaam, dan blyft 'er een onmacht om de pis op te houden.

LI.

(2) *Caruncula in Urethra.*

LI. HOOFDSTUK.

VAN DE DROPPEL-PIS. (*Stranguria*)

292. **D**e Blaas is ons gegeven, op dat wy **Bepaling.** niet alle ogenblikken, en als gedurig de pis zouden behoeven te loozen, zoodra die door de pisleiders daar wordt in gebracht: maar indien 'er een ziekte by komt, welke maakt, dat zoo dra maar eenige pis in de blaas gebracht is, de mensch gedwongen wordt, op de wyze als in de Persing (§. 254.) deeze pis drups wyze te loozen; of als er veel pis in de blaas is, maar alleen eenige druppelen te gelyk kunnen uitgelaaten worden, is men zulken ziekte gewoon te noemen **DROPPEL-PIS**: by aldien daar nevens een hitte gevoelt wordt, noemt men het *Heete-Pis* (1).

293. Meest alle, die een steen of graveel in de blaas hebben, worden met een Droppelpis geplaagt (§. 270.), om dat het steentje door zyne hardigheid de krop van de blaas prikkelt, en zoo aanzet om de weinige ontfangen druppelen pis uit te loozen: ten anderen, om dat de slym van de blaas afgeveegt en dezelve nu bloot zynde, aanstonds door de pis geprikkelt wordt. In dit geval moet men de verzachtende en Olyachtige middelen laten gebruiken, welke in het graveel (§. 271.) zyn voor geschreven, op dat de blaas van het steentje verlost worde.

Door een
steentje.

294. Om

(1) *Ardor Urinae.*

Q 5

Gebrek
van de
natuurly-
ke slym.

294. Om dat de pis scherp is, en die de blaas en Pis-buizen niet zoude prikkelen, zyn alle de piswegen met een natuurlyke zagte slym bezet: al het geen derhalven deeze slym kan wegnemen, zoo als aanstonds van het steentje gezegt is; dat ook door te veel afzettende en pisdryvende middelen gebruikt, of versch scherp bier gedronken te hebben, waar door deeze slym wordt weggenomen, geschieden kan, doet de lyders vervallen in een Drop-
pelpis, welke geneezen wordt door het nalaa-
ten van deeze schadelyke oorzaaken; het drin-
ken van water en melk, en het gebruiken van
zoete Amandel-oly met wat noote muschaat.

In ziek-
ten.

295. Maar gebeurt dit in hevige ziekten, wanneer die in een verrotting is overgegaan, is het een gevaarlyk teken. Deeze Droppel-
pis, moet men dan geneezen zoo als in de Hee-
te bederving (§. 25.) geleert is. Op deeze
wyze gaat het ook in de Galziekte en in de
Roos; wanneer de afgescheiden pis zoo zeep-
achtig en afvegende is, dat de piswegen van
haare slym berooft worden. In dit geval wordt
door de scherpte van de pis een heftige pyn
en hitte te gelyk veroorzaakt. Dit zelfde ge-
val gebeurt ook wel in waterzuchtigen; het
welk om verscheiden redenen een kwaad
teken is: want zy loozen dan weinig, en dat
betekent dat het water, of *Lympha* scherp en
bedurven is; en men mag, uit hoofde van
deeze ziekte geen slymerige en waterige mid-
delen gebruiken: de beste middelen zyn dan
die, welke in de koude bederving (§. 26.) zyn
voorgescreven.

Scherp-

296. Tusschen de slym van de Long en Piswe-
gen

gen is zeer veel overeenkomst, waarom de
Hoest (§. 133.) en Aamborstigheid (§. 156.)
veelmalen met de Droppel-pis verwisselen.
Want als een Zinking-stof (§. 37.), of andere
dunne scherpe vochten zich vermengen met
deeze natuurlyke slym, dan zal, zoo dra als
de Pis in de Pisbuis komende, deeze scherpe
slym meer tegen de wanden van deeze Pis-
buis dringt, dezelve door dit prikkelen toege-
trokken worden, en maar eenige druppelen
door laten, en dat met een gevoel van pyn-
lykheit, dat men dan *heete* of *koude Pis* noemt.
Om dat hoog-bejaarde menschen zeer veel on-
derhevig zyn aan deeze scherpte, zoo wel in
de vocht van de Long als van de Piswegen,
zyn beide deeze ziekten, in oude Menschen,
zoo ongemakkelyk te geneezen. Om deeze
scherpe slym te geneezen, mag men Pilletjes
(§. 157.) in de Aamborstigheid voorgescre-
ven, of dit volgende gebruiken:

te van de
natuurly-
ke slym.

R. *Masticis*,
Styracis aa. Scrup. ij.
Corn. Cervi. usti Drachm. jss.
Sul. Tartari Drachm. ss.
Ol. Cort. Aurant. gt. iij.
M. F. Pulveres x.

Om alle dagen drie in te nemen met wat
Spaansche wyn, op verscheiden tyden daags.
297. By na alle gebreken in de Piswegen
(§. 289.) en omliggende deelen (§. 290.) wel-
ke een Opstopping van de Pis veroorzaaken,
brengen ook wel een Droppel pis voort, die
dan ook op de aangewezen wyze geneezen
moet worden.

Gebre-
ken in de
deelen.

LII. HOOFDSTUK.

VAN 'T MOEILYK WATEREN
(*Dysuria.*)Beschry-
ving.

298. Het MOEILYK WATEREN kan op twee-derlei wyze verstaan worden. Eerstelyk als men de Pis niet wel kan loozen, zynde dan een minder soort van Opstopping van Pis (§. 285.) welkers oorzaaken en geneezingen aldaar beschreven zyn. De andere soort is, als men de Pis looft met pyn, snyding of brandigheid, welker beschryving en geneezing uit de Droppel-Pis (§. 292.) kan afgeleidt worden. Waarom men in al het moejelyk wateren eerst moet nagaan, tot welken soort het behoort, en dan vervolgens de Oorzaaken navorschen om zoo de voorgeschrevene geneezing met vrucht aan te wenden

LIII. HOOFDSTUK.

ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN.
(*Incontinentia Urinae.*)Beschry-
ving.

299. Den menschen is niet alleen een Blaas gegeven waar in, voor zekeren tyd, de Pis kan vergadert worden, om die dan na genoegten te kunnen uitwerpen; maar wy worden ook een aandoening gewaar als de blaas genoegzaam is opgevult, welke ons aanzet, en zomtyds dwingt deeze Pis te loozen. Als dit gevoel maar alleen geschiedt na een behoortelyke

lyke opvulling, is dit een gezonde staat; maar als dit gevoel verwekt wordt, wanneer maar weinig Pis in de blaas is, mag men het *koude Pis* noemen. Als deeze loozing geschiedt zonder weten, of tegen de wil van den Lyder, mag men het ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN noemen. Menschen die van de steen gesneden zyn, of Vrouwen die in zwaare baringen, de kracht der sluit-spier hebben verloren, kunnen het water niet ophouden, en worden gezegt *Lek* te gaan. De zwangere Vrouwen zyn veel met deeze kwaal beladen, als de vrucht op de blaas drukt, doch dit geneest na de verlossing van zelf. Gezonde menschen, welke onder het slaapen hun water laten loopen, schynen minder gevoel te hebben van de opzetting der blaaze, of wateren, door dromen hier toe aangezet. De middelen hier toe voorgeschreven zyn te zeer met bygeloof gepaart, dan dat ik die hier zou aanhaalen: het best is, zig eenigen tyd van vocht te onthouden voor dat men te slaapen gaat. Maar als deeze onmacht in zieken bespeurt wordt, is het een kwaad teken: om dat dit dan wordt veroorzaakt, of door een overkommende Lammigheid in de sluit-spier van de blaas, of dat deeze deelen haar gevoel verloren hebben, of om dat die deelen al verstorven zyn, of dat de zieke buiten verstant is; welke betekende oorzaaken in zware ziekten doodelyk zyn; maar in gaande en komende Koortzen is dit zulk een kwaad teken niet. Waarom wy het gevaar minder of meer afleiden uit de ziekte, waar in dit toeval komt, dan wel uit het toeval zelve. Ook moet men de

de geneezing dan na de heerschende ziekte schikken; om dat dit toeval by na geene byzondere geneezing vereist.

LIV. HOOFDSTUK.

VAN DE KINDER-POKJES. (*Variolæ*.)

Bepaling. 300. **E**en ziekte welke begint, gelyk andere gedurige Koortzen, met huivering, grilling, koude, en vervolgens hitte, drie of vier dagen durende; vervolgens eerst in het aangezicht, en daar na over het geheele lichaam, roode vlakjes voortbrengt, welke zich allengskens meer boven de huid verheffen: op den zevenden dag gemeenlyk in Etter-gewelletjes of puisjes veranderende, op de zelfde order, en op den elfden dag tot verdooving of uitdrooging overgaan zoo dat zy doorgaans den veertienden dag zich als gedroogd vertoonen, wordt KINDER-POKJES genaamt.

Ontdekking.

301. Het is bezwaarlyk deeze Koorts van andere te onderscheiden, zoo lang men geen vlakken of puisten ziet voor den dag komen. Men maakt nogtans in dien tyd giffing, dat het pokjes zullen wezen, 1. uit de Volkziekte die dan heerscht. 2. Uit de overeenkomst met de jaaren. 3. Uit de kennisle dat zulk een perzoon geweest heeft by een ander die pokt, 4. uit de tyd van 't jaar. 5. Eindelyk uit eenige byzondere toevallen, welke den aanvang gewoon zyn te verzellen.

302.

302. Als de Pokjes beginnen in het voorjaar, en de Koorts bedaart met het uitkomen der Pokjes, maar zich na dien tyd weder wat verheft, en niet veel zware of ongewone toevallen bybrengt, haare veranderingen op de gezette tyden (§. 300.) volgt, noemt men deeze *Regelmatische Pokjes* (1). Maar als zy vroeger in den Winter beginnen; haare tyden verkorten of verlangen; zwaare of veelerlei toevallen voortbrengen, zyn het *Onregelmatische Pokjes*.

Regelmatische en onregelmatische.

303. Als yder puist der Pokjes zoo ver van den anderen blyft, dat twee of meer malkanderen niet raaken, zyn zy *afzonderlyke Pokjes* (2): Maar wanneer ze zoo overvloedig zyn, dat veele malkanderen raaken, of dat zy t'zamen komende, zich als een groote vlak of blein vertoonen, zyn ze *samenvloeyende Pokjes* (3).

Afzonderlyke en t'zamen vloeyende.

304. Op drierlei wyze vindt men de Pokjes voortgebracht. 1. Door gesteltheit van de lucht in zoodanig eene volkziekte. 2. Door besmetting van iemand die de pokjes heeft. 3. Door inenting. Want het is zeltzaam dat iemand zonder een van deeze voorgaande oorzaken in de Pokjes vervalt.

Oorzaken.

305. Gemeenlyk nemen zy haar aanvang met het voorjaar, als dag en nacht even lang is, vermeerderen met den aankomst van de Zomer, en verminderen met den herfst, des Winters houden zy gemeenlyk op, of beginnen wederom met het voorjaar. De onregelmatische, die ook kwaadaartiger zyn, beginnen

Tyd van 't jaar.

(1) *Variolæ regulares*. (2) *Variolæ irregulares*.
(3) *Variolæ discretæ*. (4) *Variolæ confluentes*.

nen gemeenlyk al met het uitgaan van den Winter.

Wie 306. In 't algemeen zyn het kinderen, en
meest on- wel voornamentlyk als zy nooit te vooren ge-
derhevig. pokt hebben, welke in de Pokjes vervallen:
zelden bejaarde menschen, (waarin zy ook ge-
vaarlyker zyn) of die meermaalen gepokt heb-
ben.

Aart en 307. Ons levendig lichaam heeft deeze wet
eigen- in zich, dat zy, zoo meenigmaalen zy iets
schap van schadelyks en prikkelends in zich heeft, al
de stof zyn het maar splinters, een meerder bewe-
der Pok- ging maakt, om daar door het schadelyke uit
jes. te werpen, of ten onderen te brengen. Dan
wordt ook te gelyk uit de vochten voortge-
bragt een stof, welke wy Etter noemen, wel-
ke dit schadelyke omwindt, en onder en door
welks behulp het schadelyke wordt uitgewor-
pen, als het niet ten onderen kan gebragt wor-
den. Is dit beledigende van dien aart, dat
het vlug gemaakt kan worden door onze le-
vens-beweging, wordt 'er in den beginne
meer beweging verwekt; maar als de stof vlug
geworden zynde wegvliegt, bedaart de bewe-
ging allengskens, zoo als zy aangegroeit is,
en het beledigde verdwynt zonder Etter-ma-
king. Is het beledigende tajer, niet kunnen-
de vlug gemaakt worden, dan vermeerdert
eerst de levens-beweging, daarna wordt uit
de vochten Etter voortgebragt, en vervol-
gens wordt door behulp van die beiden de
beledigende stof uitgedreven, onder de ge-
daante van Etter. Als dus alle beledigende
stof wordt uitgeworpen, ziet men vaste en
bestendige veranderingen op gezette tyden.
Maar

Maar is deeze beledigende stof te veel, of
kwaadaartig, of de levensbeweging meer aan-
zettende dan vereist wordt om het voorgaande
goede einde te bereiken; of is de levens-be-
weging te zwak, dan komen daar door aller-
lei toevallen voor den dag, gevaar, langwy-
ligheit, overgang in eene andere ziekte, de
dood, dat alles te lang zoude zyn om op te
halen; waarom ik maar de voornaamste toe-
vallen in de Pokjes zal beschryven, om zoo
van de overige te kunnen oordeelen.

308. In de *Regelmatige* pokjes beginnen de Puiſten.
puiſjes afzonderlyk eerst in het aangezicht,
met roode vlakjes, den vierden dag van de
Koorts, voor den dag te komen, en vervolgens
over het gantsche lichaam. Den sevenden
dag ziet men hier en daar een in het aange-
zicht Etter maken, eerst wit en dan wat geel-
achtig. Den elfden dag beginnen die eerst
weder te droogen, en korstjes te maken,
welke den veertienden dag beginnen afteval-
len; eer de overige, over het lighaam ver-
spreidt, alle gedroogt en afgevallen zyn duurt
het nog wel een dag of drie. Dit gaat anders
in de *Onregelmatige*; deeze beginnen gemeen-
lyk veel vroeger, den tweeden of derden dag,
en vertoonen zich onder de gedaante van roo-
de vlakken, of waterbleinen. Als zy tot Et-
ter veranderen, is de Etter geel, of bruin, of
zwart van kleur; de puiſten zyn platter, en
hebben ook wel in haar midden of toppunten
zwarte vlakjes; de overige veranderingen zyn
ook onregelmatig. Waar uit men leert dat
men zoo haastig niet moet wezen om de pok-
jes uit te dryven.

De huid
tuffchen
de puif-
ten.

309. In de regelmatigige en goede Pokjes is de huid tuffchen de Pokjes wat gezwollen, en roodachtig als de kleur van Roozen. Maar als de krachten in den beginne wat te veel verfpilt zyn, of door de fterke Koorts, of door verhittende middelen, dan blyven de puiften zomtyds wel eens verheven, en als met Etter vervult, maar de huid tuffchen de puiften wordt flap en bleek, en de zieke sterft met verheven pokjes.

Koorts.

310. De fchadelyke ftof der Pokjes vewekt door haare prikkeling Koorts, zoo als gezegt is (§. 306.), welke geduurig is, meeften tyd met pyn in 't hoofd en lenden, welke alle verminderen, zo het regelmatigige Pokjes zyn, als de puiften uitkomen, om dat dan de ftof boven op de huid gebragt wordt. Vervolgens als de Etter begint ryp te worden, begint weder een ander Koortsje, 't welk door de Ettermaking veroorzaakt wordt, of liever, dient om den Etter ryp te maken. Als deeze Koorts hevig is, is het een teken van veel of kwaadaartige ftof; en blyft die volharden, zoo is 't een teken dat de vermeerderde levensbeweging al deeze ftof niet kan overwinnen en uit dryven: daarom is dit gevaarlyk, niet alleen als een teken, maar ook als een oorzaak, om dat deeze overmatige aanhoudende beweging alles zal vernielen, en de krachten zoo uitputten, dat, ten tyde van de Ettermaking, alles verandert wordt in een bedurven vocht, en 'er geen genoegfaame krachten overblyven om het fchadelyke uit te dryven.

Stuipen.

311. Om dat de lichamen der kinderen zeer licht tot ftuipen worden bewogen, gelyk men
ziet

ziet in het krygen der tanden, is het niet gevaarlyk in de kinderen, byaldien de ftuipen komen eer de pokjes uitbreken: want als na dien tydt ftuipjes komen, is het gemeenlyk een teken van het inflaan der pokjes: blyven zy met het uitbreken der pokjes, is het eentecken dat de ftof binnen in het lichaam blyft. In bejaarde menfchen is het gevaarlyk, om dat die niet dan door een grooter oorzaak in ftuipen vervallen.

312. Jongelingen en fterke menfchen krygen wel in den beginne, eer de pokjes uitbreken, en als zy al begonnen zyn zich te openbaaren, een Razerny, welke voortkomt van te hevige Levens-beweging, welke de herzen beroert. Deeze moet men temmen met a-derlaaten en purgeeren, of men zoude door deeze overmatige drift den dood te verwachten hebben. Maar als deeze Razerny eerft komt omtrent de rypwording van de Pokjes, is het een teken, dat de ftof na de herzenen gaat, waar van zy gemeenlyk fterven. In deezen tyd is het niet oorbaar, te laaten of te purgeeren.

Razerny.

313. Naardien in de Pokjes de vochten meer na de huid gedreven worden, is het natuurlyk dat 'er geen afgang gefchiedt. Als dit evenwel voorvalt in kinderen, is het minder gevaarlyk dan in bejaarden, voornamentlyk, als de buikloop veroorzaakt wordt door uitwendige koude, of dat de pokjes na binnen geflagen zyn. Als dit gefchiedt ten tyde van de Ettermaking is het nog gevaarlyker; om dat het dan te gelyk een teken is van verandering der ftof in een bedurven vocht. In dit
ge-

geval moet men met zweet middelen (§. 44.) de stof trachten te brengen na de huid.

Bloe-
ding.

314. De Bloeding in Jongelingen, als de pokjes eerst begonnen zyn, en voornamentlyk als daar by is groote hitte, sterke pols, klopping en pyn in 't hoofd, of ylhoofdigheit, is van veel voordeel: maar als die komt ten tyde van de Etterwording of laater, is die nadeelig, zelfs de stonden den elfden dag komende, heb ik ondervonden dat den dood aanbrachten: om dat deeze bloeding dan beduidt dat het bloed in verrotting is overgegaan: waarom wy de zieken evenwel niet kunnen bewaaren, alsehoon de bloeding gestuit wordt.

Genee-
zing.

315. De geneezing van de Pokjes is even eens, als van de koorts (§. 7.) maar ons ontbreekt een tegengift. Daarom moeten wy de natuurlyke geneezing (§. 11.) volgen, welke door wat sterker beweging de stof der pokjes na de huid dryft, en dan daar Etter voortbrengt, onder wiens geleide de stof van de Pokjes wordt uitgeworpen; dit alles geschiedt op gezette tyden. Hierom zal men letten in den beginne, of de beweging zoo groot is, dat men daar door nadeel te wachten heeft; dan zal men aderlaaten, en verkoelende middelen (§. 12.) laten gebruiken; het purgeeren laat men achter, om de vocht niet te lokken na de darmen, ten zy de Lyder van te vooren een verstopt lyf gehadt had, of dat men tekenen vindt van ophooping der bedurven stof ontrent de maag of darmen, welke men dan eerst moet loozen. Vindt men tekenen van te weinig beweging (§. 13.), en dat alles te langzaam voortkomt, moet men verwarmende middelen (§. 13.) ge-

gebruiken, op dat alles op zyn gezette tyden voor den dag komt. De nieuwe aankomende koorts, ten tyde van de Ettermaking, moet men niet temmen door laten of purgeeren, maar men moet met zachte slaap-middelen, zoo als geleert is (§. 92.), de overmatige beweging en slaaploosheit bedaren. Het veiligste is, ontrent vier druppen *Laudani Liquidum* of een half lood *Syrupus Papaveris albi* teffens in te geven met wat garste water of ander vocht, alle twee uren, als de Lyder niet kan rusten. Maar als het kinderen zyn, moet men hier van een derde of vierde gedeelte laten innemen. Onderwylen let men, of de Levens-beweging te groot of te klein is, waar na men dan de overige middelen moet richten.

316. Daar is geen ziekte waar in de Medicy-n-Meesters meer verschillen dan in het behandelen der Pokjes. Sommige broejen overmatig, andere roepen om verkoeling. Om dat het broejen de verrotting bevordert, dat het grootste nadeel toebrengt in de pokjes, daarom wordt deeze wys afgekeurt. Te groote toelating van koude is voornamentlyk nadeelig ten tyde van de Ettermaking, om dat zy belet de loozing van de stof na de huid, en in dien tyd de pokjes doet inslaan; maar eer de pokjes zyn uitgekomen, of als zy beginnen voor den dag te komen, is de koude minder nadeelig. Hierom is het best een getempered warmte te bezorgen. Daar is ook een groot verschil wegens de vernieuwing van lucht en deksel. Het is zeker, dat de besmette lucht en deksel de bederving bevordert; waarom men zuivere lucht en deksel moet bezorgen,

Levens-
wys.

makende evenwel, voornamentlyk ten tyde van de rypheit en drooging, dat door deze verandering van lucht en deksel, geen koude op het bloote lichaam wordt toe gelaaten, welke de uitwaassening kan beletten, of de stof na binnen dryven. Om dat het meeste gevaar spruit uit de verrotting, moet men zig wachten van spyzen uit vleesch gemaakt, maar geven spyzen uit meel en tuinvruchten toebereidt, met vocht om te drinken.

Geneezing in te zamen vloeijende.

317. Om dat de t'zamen vloeijende pokjes bewyzen een overvloed van stof, en ook meerder en eerder overgaan in verrotting, zoo moet men hier in zeer naukeurig wezen. In den beginne is de genezing dezelfde, maar den zevenden of achften dag begint het aangezicht, en de keel, veelmalen overmatig te zwellen. Het speekfel begint met het uitkomen der pokjes te vloejen, en duurt gemeenlyk tot den elfden dag, wanneer het speekfel zoo taai is, dat het naulyks geloofd kan worden. Deeze tekenen moeten niet verdwynen voor den gezegden tyd, of als dat geschiedt, moet men, als boven geleert is, een slaapmiddel gebruiken, waar door deeze swelling en kwyling weder verwekt zal worden. Als 'er blaauwe vlakken komen tusschen de pokken, of als de pokken in waterbleinen veranderen, is het een teken van verrotting, en dat is zeer kwaad. Men moet dan deeze menschen heel voorzichtig handelen, en als het speekfel wat dik is, en de keel schynt dicht te gaan, moet de mond met knollen-nat, een weinig honing, en *Sal prunella* gespoelt worden.

L V.

LV. HOOFDSTUK.

VAN DE MAZELEN. (*Morbilli.*)

318. De tydt van 't jaar, personen en Bepaling. Dtoevallen of tekenen in de Mazelen, zyn zoo overeenkomende met de pokjes (§. 300) dat men naulyks in den beginne kan weten, of het Pokjes zullen zyn of Mazelen: alleen vindt men, dat de puisten wat harder en verhevener zyn in de Pokjes, dan in de Mazelen. Maar als de tyd van zweeringe in de Pokjes aanstaande is, omtrent den Achtsten dag, dan verdwynen de Mazelen, nevens de Koorts, latende eene zemelachtigheit op de huid: waardoor veele bedrogen zyn geworden, menende dat de Pokjes ingeslagen waren.

319. De stof der Mazelen is mede een beledigende stof onder het bloed gemengt, gelyk de stof van de Pokjes (§. 304.): maar door de levensbeweeging tot in de huid gedreven, kan die vlug gemaakt worden, en alzoo vervliegende, behoeft de natuur geen Etter voorttebrengen; maar gelyk deeze beweging is aangezet geworden door deeze stof, begint die ook allengskens weder te bedaren, nu het lichaam van deze stof bevryd is.

320. In de geneezing heeft men weinig op- Geneezing. lettenheid van nooden, het is genoeg dat men

R 4

maar

maar bezorgt dat 'er geen te groote of te zwakke beweging is: vervolgens zich wacht van spys en levenswyze welke de verrotting bevorderen, dat in de Pokjes geleert is.

E I N D E.

V E R.

V E R T A A L I N G

V A N E E N I G E

K O N S T - W O O R D E N .

A.

Aanhoudende koorts, *febris continua*.
 Aarswurmen, *Ascarides*.
 Ademing, *Respiratio*.
 Ader, *Vena*.
 Afleiden, *Derivare*.
 Afcheiding, *Secretio*.
 Afzonderlyke pokjes, *Variolae Discretae*.
 Alvlees-zap, *Succus pancreaticus*.
 Amandelen, *Tonsillae*.

B.

Bederf wederstaande middelen, *Antiseptica*.
 Bederving, *Corruptio*.
 Bedurven vocht, *Corruptus humor*.
 Benautheit, *Anxietas*.
 Besmetteljkheit van de lucht, *Infectio Aeris*.
 Bezwaarlyke spysverteering, *Dyspepsia*.
 Bezwyming, *Syncope* ook *Animi deliquium*.
 Bieft, *Colostrum*.
 Blaas, *Vesica*.
 Blaaspeilder, *Catbeter*.
 Bloed-braken, *Vomitus cruentus*.
 Bloedryk, *Pletboricus*.
 Bloed spuwen, *Hemoptysis*.
 Bloed-stempend middel, *Stypticum*.
 Bloed wateren, *Mictus cruentus*.

R 5

Borst been, *Sternum*.
 Bort, *Cholera*.
 Borst middelen, *Pectoralia*.
 Braken, *Vomitus*.
 Braak middelen, *Vomitoria*.
 Brandende koorts, *Febris ardens*.
 Brede wurmen, *Lumbrici latifasciae*.
 Bruin in de keel, *Angina*.
 Buik loop, *Diarrhoea*.
 Buik-pyn, *Colica passio*.
 Buikspieren, *Musculi abdominales*.
 Buik zuiverende middelen, *Purgantia*.
 Byzondere beweging, *motus particularis*.

C.

Chyl-pis, *Diabetes*.
 Chylvaten, *Vasa lactea*.

D.

Damp, *Ros* of *Vapor*.
 Darmbreuk, *Enterocoele*.
 Darmscheil, *Mesenterium*.
 Dauw, *Ros*.
 Dolheit, *Mania*.
 Dorst, *Sitis*.
 Dorsteloosheit, *Adipsia*.
 Draajing zie Duizeligheit.
 Druppel pis, *Stranguria*.
 Duizeligheit, *Vertigo*.
 Dunne darmen, *Intestina tenuia*.

E.

A A N W Y Z I N G

E.
 Eigenaartige bederving, *Corruptio spontanea.*
 Endeldarm, *Intestinum rectum.*
 Engborstigheid, *Asthma.*
 Etter, *Pus.*
 Etter bederving, *Corruptio purulenta.*
 Etterborst, *Empyema.*
 Etterdragt, *Fonticulus.*
 Etter gezwel, *Abcessus.*
 Ettermaking, *Suppuratio.*

F.
 Flaauwte zie Bezwyning.
 Fluimen, *Sputum.*

G.
 Gal, *Bilis.*
 Gal-blaas, *Vesica fellea.*
 Geborsten aderen, *Varices.*
 Gebrek van spys verteering, *Apepsia.*
 Gedurige koorts, *Febris continua.*
 Geelzugt, *Icterus.*
 Geesten, *Spiritus.*
 Gekheit, *Stultitia.*
 Genezing, *Curatio.*
 Gevolgen, *Effectus.*
 Gezicht zenu, *Nervus opticus.*
 Graauweloop, *Lienteria.*
 Graveel, *Nephritis.*
 Groene ziekte, *Chlorosis.*
 Groote slag-ader, *Arteria aorta.*

H.
 Hardlyvigheit, *Alvus constipata.*
 Harsachtige middelen, *Resinosa.*
 Hart kolk, *Scrobiculum cordis.*
 Heete bederving, *Corruptio calida.*
 Heete pis, *ardor urinae.*
 Heete vlier gangraena.

Herzen vliezen, *Meninges.*
 Hoest, *Tussis.*
 Holligheden, *Cavitates.*
 Holligheden des strottenhoofds, *Ventriculi Laryngis.*
 Hondshonger, *Cynorexia.*
 Hoofd middelen, *Cephalica.*
 Hoofd pyn, *Cephalalgia.*
 Hoofd zwymeling, zie Duizeligheid.

I.
 Inzwelginge, *Diglutitio.*

K.
 Kartel darm, *Intestinum Colon.*
 Ken-merken, *Signa specifica.*
 Klap vliezen, *Valvulae.*
 Klieren van 't darmscheil, *Glandule mesenterii.*
 Klieren, *Glandule.*
 Kinder-pokjes, *Variola.*
 Koorts, *Febris.*
 Koorts-stof, *Materia febrilis.*
 Koorts verheffingen, *Paroxysmi febriles.*
 Koorts zetzel, *Sedimentum febrile.*
 Koude bederving, *Corruptio frigida.*
 Koude pis, *Stranguria.*
 Koud vuur, *Sphacelus.*
 Kramp trekking, *Tetanus.*
 Kramptrekkende beweging, *Convulsio tonica.*
 Krop aderen, *Vena jugulares.*
 Krop van de maag, *Stomachus.*
 Kwaadaardige vocht, *Malignus humor.*
 Kwaadaardige ziekten, *Morbi maligni.*
 Kwaad-zappigheid, *Cacoehymia.*
 Kwalykheit, *Nausea.*

L.

VAN EENIGE KONST.WOORDEN.

L.
 Land-ziekte, *Morbus Endemicus.*
 Langdurige ziekten, *Morbi Chronici.*
 Lange wurmen, *Lumbrici Teretes.*
 Levensbeweging, *Motus vitalis.*
 Levervloed, *Fluxus hepaticus.*
 Lichthoofdigheit, *Paraphrenitis.*
 Lindwurmen, *Lumbrici latifascia.*
 Long blaasjes, *Vesiculae pulmonales.*
 Longe-wee, *Peripneumonia.*
 Long klieren, *Glandule Bronchiales.*
 Long onsteking, *Peripneumonia.*
 Long pypen, *Bronchia.*
 Longs pyps vaten, *Vasa Bronchialia.*
 Long vaten, *Vasa pulmonalia.*
 Long verzwearing, *Ulcus pulmonum.*
 Long ziekten, *Pulmonum morbi.*
 Losmakende middelen, *Resolventia.*
 Lozing, *Excretio of Evacuatio.*
 Lucht, *Aër.*

M.
 Maag, *Ventriculus.*
 Maag zap, *Succus stomachicus.*
 Mazelen, *Morbilli.*
 Mede, *Hydromel.*
 Medelyden der deelen, *Consensus.*
 Meer beweging, *Motus major.*
 Middelschot van de borst, *Mediastinum.*
 Moejelyk wateren, *Dysuria.*
 Moerspel, *Hysterica passio.*

N.
 Natuur-wet, *Lex naturæ.*

Neusbloeding, *Hæmorrhagia nasarium.*
 Nieren, *Renes.*
 Niers ader, *Vena Renalis.*
 Niers slagader, *Arteria renalis.*

O.
 Onderscheid merken, *Signa characteristica.*
 Ongedaantheit, *Cachexia.*
 Ongevoelige uitwaasseming, *perspiratio insensibilis.*
 Ongevoelige uitwaasseming bevorderende middelen, *Diaphoretica.*
 Onmacht om de pis op te houden, *Incontinentia urinae.*
 Onnutte vocht, *Inutilis humor.*
 Onregelmatige pokjes, *variola irregulares.*
 Onware koorts, *Febris symptomatica.*
 Oorzaken, *Causæ.*
 Opbruizen, *Effervescentia.*
 Oprispinge, *Eruçtatio.*
 Ontbindende middelen, *Resolventia.*
 Ontsteking, *Inflammatio.*
 Ontsteking der herzen vliezen, *Phrenitis.*
 Opflorpemde vaatjes, *Vasa absorbentia.*
 Opflorping, *Absorptio.*
 Ossen honger, *Bulimos.*
 Overvloed van bloed, *Plethora.*
 Overvloedig purgeren, *Hypercatharsis.*

P.
 Persing, *Tenesmus.*
 Pis, *Urina.*
 Pis buis, *Urethra.*
 Pisdryvende middelen, *Diuretica.*
 Pis leiders, *Ureteres.*

Pis

A A N W Y Z I N G.

Pis vloed, *Urinae profluvium*.
 Plaats-middelen, *Topica*.
 Pokjes, *Variolae*.
 Poort ader, *Vena portarum*.
 Poortier van de Maag, *Pylorus*.
 Prikkelende middelen, *Stimulantia*.
 Pynlyke buikloop, *Dysenteria*.

R.

Rachels, *Sputum*.
 Rauw, *Crudus*.
 Razerny, *Delirium*.
 Razerny, *Mania*.
 Razerny, *Phrenitis*.
 Regelmatige pokjes, *Variolae regulares*.
 Ribbe vlies, *Pleura*.
 Rispinge, *Eructatio*.
 Roode loop, *Dysenteria* en *Diarrhoea cruenta*.
 Roos *Erysipelas*.
 Rot koorts, *Febris putrida*.
 Rugge graad, *Spina dors.*

S.

Scheele hoofdpyn, *Hemicrania*.
 Scherpe gal, *Bilis acris*.
 Scheurbuik, *Scorbutus*.
 Scheurbuik middelen, *Antiscorbutica*.
 Schouderbladen, *Scapulae*.
 Slaaperigheid, *Somnolentia*.
 Slaaploosheit, *Agrypnia*.
 Slaapmiddelen, *Hypnoticum*.
 Slaapzucht, *Sopor*.
 Slagader, *Arteria*.
 Slokdarm, *Oesophagus*.
 Slokdarms hoofd, *Pharynx*.
 Slym, *Mucus*.
 Slymgezwel, *Oedema*.
 Slymige middelen, *Mucilaginosum*.
 Slymprop, *Polypus Narium*.

Speekfel, *Saliva*.
 Spysloop, *Lienteria*.
 Spyswalginge, *Fasidium*.
 Stremmende middelen, *Coagulantia*.
 Strottenhoofd, *Larynx*.
 Stuiopen, *Convulsiones*.
 Stuiptrekking, *Convulsio*.
 Stuiptrekkende beweging, *Convulsio clonica*.

T.

Teering, *Phthisis*.
 Tegengift, *Antidotum*.
 Tekenen, *Signa*.
 Toeval, *Paroxysmus*.
 Toevallen *Symptomata*.
 Trekker, *Musculus*.
 Tusschenpozende Koorts, *febris Intermitiens*.

U.

Uitloos plaatsfen, *Emunctoria*.
 Uitwaasfeming, *Perspiratio*.
 Uitzinnigheid, *Phrenitis*.

V.

Vallende Ziekte, *Epilepsia*.
 Valsche Koorts, *Febris Symptomatica*.
 Veërende kracht, *Elasticitas*.
 ——— lucht, *Aër Elasticus*.
 Verkeerde keel, *Larynx*.
 Verkoelende middelen, *Refrigerantia*.
 Verkouthet, *Gravedo*.
 Verloren Eetlust, *Inappetentia*, ook *Anorexia*.
 Verrotting, *Putredo*.
 Verschynfelen, *Phenomena*.
 Verplaatsing, *Metastasis*.
 Verpozende Koorts, *Febris Remittens*.
 Verstandeloosheit, *Delirium*.

Vet-

VAN EENIGE KONST-WOORDEN.

Vette rok, *Tunica Adiposa*, ook wel *Tunica Cellulosa*.
 Verwarmende Middelen, *Calefacientia*.
 Verzweering, *Exulceratio*.
 Vezelen van de Maag, *Fibræ Ventriculi*.
 Vliegende Winden, *Flatus Erratici*.
 Vlies vezelen, *Fibræ Membranacea*.
 Vliezen, *Membranae*.
 Volkziekte, *Morbus Epidemicus*.
 Voorstanders, *Prostate*.
 Voorzegging, *Prognosis*.
 Vryfter ziekte, *Chlorosis*.

W.

Walginge, *Nausea* ook *Fasidium*.
 Ware-Koorts, *Febris Idiopathica*.
 Water vaten, *Vasa Lymphatica*.
 Waterzucht, *Hydrops*.
 Waterzuchtigen, *Hydropici*.
 Weeklyvigheit, *Alvus laxa*.
 Werktuig, *Organum*.
 Willige beweging, *Motus Animalis*, of *Motus Voluntarius*.
 Winderige pyn, *Dolor Flatulentus*.
 Wormwyze beweging, *Motus Vermicularis*, ook *Peristalticus*.
 Wrang zuur, *Austerum*.
 Wurmen, *Vermes*.

Y.

Ylhoofdigheit, *Delirium*.

Z.

Zamentrekkende middelen, *Adstringentia*.
 Zamenvloeyende pokjes, *Variolae confluentes*.
 Zeepachtig, *Saponacitas*.
 Zenu, *Nervus*.
 Zenu-draden, *Fibræ Nervosa*.
 Zenu-knoopen, *Ganglia Nervi*.
 Zenu-Middelen, *Nervina*.
 Zenu-schede, *Vagina of Capsula Nervi*.
 Zenu-vocht, *Succus Nervosus*.
 Zetpil, *Suppositorium*.
 Zetzel in de Pis, *Sedimentum*.
 Ziekten verwekkende vocht, *Humor Morbosus*.
 Zinkingen, *Catarrhi*.
 Zode, *Soda*, seu *Ardor Ventriculi*.
 Zotheit, *Stultitia*.
 Zwaare verteering van spys, *Dyspepsia*.
 Zwarte Gal Ziekte, *Melancholia*.
 Zwarte vuiligheit, *Meconium*.
 Zweer, *Ulcus*.
 Zweet, *Sudor*.
 Zweetdryvende middelen, *Sudorifera*.
 Zwelging, *Deglutitio*.
 Zwyming voor de Oogen. zie Duizeligheit.
 Zydewee, *Pleuritis*.

Aan-

Aanwyzing ter Verklaringe van eenige merktekens, welke de Geneesheeren gewoon zyn tegebruiken, nevens de vergelykinge van 't gewicht tegen het gemeen burger gewicht.

R. *Recipe*, is te zeggen neem van deeze volgende Medicynen.

M. F. *Misce fiat*, laat het gemengt worden, en zyn een drankje, poejer, pillen. &c.

a. aa. *Ana*, van yder der bovenstaande middelen, zoo lang als'er geen ander gewicht staat uitgedrukt, zoo veel als het bystaande gewicht of mate betekent.

z. *Unc. Uncia*, Twee lood, zoo veel streepjes als'er achter staan, beduidt zoo veelmalen twee lood, 't welk in de volgende gewichten mede moet waargenomen worden.

z. *Drachm. Drachma*, een vierendeel loods.

z. *Scrup. Scrupulus*, is een derde deel van een vierendeel loods, zoo dat twaalf van deeze gewichjes een lood uitmaken.

Gr. *Granum*, een grein, dat is een twintigste deel van een *Scrupulus*, dusdanige festig gaan in een vierendeel loods.

z. *Semis* half, dat is als men schryft ijz, beduidt twee en een half.

q. s. *quantum Sufficit*, Zoo veel als genoeg is.

gt. *Guttulae*, Druppen.

Om dat over al de pinten niet even groot zyn, heb ik my in het voorschryven der vochten bedient met aanwyzinge van 't gewicht. In 't gemeen mag men een pint op anderhalf pond schatten.

R E-

REGISTER,

V A N

Z A A K E N.

A.		Paragr.	
AAMBORSTIGHEIT	Hoofdst. XXV.	Bepaling.	Paragr. §. 68.
Bepaling.	§. 156.	Waar benaetheit gevoelt wort.	69.
Door Slym in de Longpypen.	157.	Oorzaken.	70.
— Water of Slym in de holligheit der borst en long.	158.	Genezing.	71.
— Zwakker beweging in de Long-vezelen.	159.	Beriberi.	75.
— Kramp trekking.	160.	BEZWAARLYKE SPYS-VERTEERING. H. XXXIV.	
— Rauwheit en Slymerigheit van 't Bloed.	161.	Bepaling.	202.
— Overvloed en grooter beweging van 't bloed.	162.	Door de Spys zelve.	203.
		— Overgeblevene stof in de Maag en Darmen.	204.
		— bykomende vochten.	205.
		— Zwakker beweging.	206.
		BEZWYMING Hoofdst. XV.	
		Bepaling.	93.
		Oorzaken.	94.
		Door Gemoetsbeweging.	95.
		— Gebrek van Bloed.	96.
		— grooter Hitte en hette Koortsen.	97.
		— Kramp trekkende beweging.	98.
		BLOED-BRAKING Hoofdst. XXVI.	
		Bepaling.	163.
		Door breken van een bloedvat.	164.
		Door verwydering.	165.
		BLOEDSPUWEN Hoofdst. XXII.	
		Bepaling.	143.
		Oorzaken.	144.
		Ge-	

B.

BEDERVING Hoofdst. III.

Bepaling.	21.
Oorzaaken,	22.
Gevolgen.	23.
Geneezing,	24.
— in heete bederving.	25.
— in koude bederving,	26.
— in Etter bederving.	27.
— in bederf van onnutte vochten.	28.
Bederf wederstaande Drank.	27.
Bederf wederstaande pillen.	26.
BENAUTHEIT, Hoofdst. X.	

R E G I S T E R

	Pargar.	D.	Paragr.
Gevolgen.	§. 145.	Drank in bloedspuwen.	§. 146.
Genezing.	146.	— het Graveel.	271.
BLOEDWATEREN	Hoofdst.	— de Walginge.	179.
XLVIII.		— een ware Zyde-	
Bepaling.	274.	wee.	148.
Oorzaaken.	275.	Drankje in het Graveel.	270.
Door de Steen.	276.	— het Kolyk.	211.
— Verzweering.	277.	— de walging.	171.
— Verflapping.	278.	— de Zode.	190.
— te grooten drift.	279.	DREKBRAAKING H. XXXVI.	
Borst drank.	136.	Bepaling.	218.
Borstpillen.	157.	Oorzaaken.	219.
Borstpoejer.	158.	Door Tegennatuurlyke be-	
BORT Hoofdst. XXXIX.		weging der Darmen.	220.
Bepaling.	232.	— Verstopping der Dar-	
Oorzaken.	233.	men.	221.
Door eten of drinken.	234.	DROPPEL - PIS Hoofdst. LI.	
— slijptrekking.	235.	Bepaling.	292.
— bedurven stof.	236.	Door een Steentje.	293.
BRAAKING Hoofdst. XXVIII.		— Gebrek van de Slym.	294.
Bepaling.	173.	— — in Ziekten.	295.
Oorzaaken.	174.	— Scherpthe van de	
Uit een zwakke Maag.	175.	Slym.	296.
Geneezing.	176.	— Gebreken in de Dee-	
Braakmiddel.	15.	len.	297.
BRUIN IN DE KEEL.		DUIZELIGHEIT Hoofdst.	
Hoofd. XX.		XVI.	
Bepaling.	127.	Bepaling.	99.
Onderscheid.	128.	Inwendige Oorzaken.	100.
Uit Koorts-stof.	129.	Uitwendige Oorzaken.	101.
Door Roos en Ontsteking.	130.	Uit overvloed van bloed.	102.
— een Slym-gezwel.	131.	— gebrek van bloed.	103.
— Kramptrekking.	132.	— eigenaartige bederving.	104.
BUIKLOOP Hoofdst. XL.		Door slijptrekking.	105.
Bepaling.	237.	Door kwade gesteltheit van	
Oorzaken.	238.	de Maag.	106.
Aanhoudende buikloop.	239.		
Koortzige buikloop.	240.		
		E.	
		Epilepsia.	118.
		Etterbederving.	27.
		G.	
Chololaat ziekte.	25.		
Chorea Sancti viti.	118.		

V A N Z A A K E N .

	G.	Long.	Paragr.
		§. 140.	
GEELZUGT Hoofdst. VIII.		Door Vocht in 't strotten-	
Bepaling.	§. 57.	hoofd.	141.
Oorzaaken.	58.	Door een kwade Maag.	142.
Door een steentjen in de		HOOFDPYN Hoofdst. XIX.	
Galblaas.	59.	Bepaling.	120.
— kramptrekkige sluiting.	60.	Inwendige Oorzaaken.	121.
— sterk braken.	61.	Door sterker drift van	
— de Koorts.	62.	Bloed na 't hoofd.	122.
— Verharding en ver-		— Zinkingen.	123.
stopping van de Lever.	63.	— Jigt.	124.
GRAVEEL Hoofdst. XLVII.		— Vocht in het Hoofd.	125.
Bepaling.	267.	— Kwaalyk gesteltheit	
Door steentjes.	268.	der Maag.	126.
Hoe gevormt.	269.	Hypochonder wat het is.	107.
Hoe gekent.	270.	Hypochonder beschreven.	64.
Hoe genezen.	271.	Hysterica passio.	118.
Door Scherpe Slym.	272.		
— Zinkingstof.	273.		
		J.	
		Insputing in 't bloedwate-	
		ren.	277.
		JIGT Hoofdst. VI.	
HARDLYVIGHEIT H. XXXVII.		Bepaling.	46.
Bepaling.	222.	Oorzaken.	47.
Oorzaaken.	223.	Gevolgen.	48.
Door te grooten verwyde-		Genezing.	49.
ring der darmen.	224.		
— Gebrek in beweging			
der darmen.	225.		
— — van dunne		K.	
vocht.	226.	KINDERPOKJES Hoofd. LIV.	
HOEST Hoofdst. XXI.		Bepaling.	300.
Bepaling.	133.	Ondekking.	301.
Oorzaaken.	134.	Regelmatige en onregelma-	
Door Ingeademde scherp-		tige.	302.
te.	135.	Afzonderlyke en t'zamen	
— Koortstof.	136.	vloeyende.	303.
— Verkouthet.	137.	Oorzaaken.	304.
— belette Uitwaaffe-		Tyd van 't jaar.	305.
ming.	138.	Wie meest onderhevig.	306.
— Droogheit in heete		Aart en eigenschap van de	
Koortfen.	139.	stof der Pokjes.	307.
— Etter in de Borst of		Puisten.	308.
		De	

R E G I S T E R

De huid tusschen de puisten.	Paragr. §. 309.	ging.	Paragr. §. 13.
Koorts.	310.	— in toevallige koortzen.	14.
Stuipen.	311.	— uit bedurven stof	
Razerny.	312.	in de maag.	15.
Buikloop.	313.	in de darmen.	16.
Bloeding.	314.	KRAMP EN STUIP-TREKKING	
Geneezing.	315.	Hoofdst. XVIII.	
Levenswys.	316.	Bepaling.	113.
Geneezing in t'zamenvloejende.	317.	Onderscheid.	114.
K.		Inwendige oorzaken.	115.
KOLYK Hoofdst. XXXV.		Door Gebrek van bloed.	116.
Bepaling.	207.	— Overvloed van bloed.	117.
Oorzaken.	208.	— Lichter beweeglykheit	
Door Verharde vuiligkeit.	209.	der zenu-deelen.	118.
— Scherpe gal.	210.	In kinderen.	119.
— Wrang zuur.	211.	L.	
— Ontsteking in de darmen en Darmscheil.	212.	LAMMIGHEIT Hoofdst. XI,	
— Stuip- en krampreking.	213.	Bepaling.	72.
— Winden.	214.	Oorzaken.	73.
— Koorts.	215.	Onderscheid.	74.
— Graveel.	216.	Geneezing.	75.
Colica Pisonum.	217.	Laudanum Liquidum beschreven.	92.
Koorts. Hoofdst. I.		Laxerende borst pillen.	158.
Bepaling.	1.	Likking in zyde wee uit zinkens.	159.
Verdeling.	2.	LEVER-VLOED Hoofdst. XLI.	
Onderscheid.	3.	Bepaling.	241.
Inwendige oorzaken.	4.	Oorzaken.	242.
Uitwendige oorzaken.	5.	Geneezing.	243.
Gevolgen.	6.	LONGE-WEE. Hoofdst. XXIV.	
Geneezing.	7.	Bepaling.	152.
— door tegengift.	8.	Oorzaken.	153.
— in tusschen poozende koortsen.	9.	Gevolgen.	154.
Koorts middel.	10.	Geneezing.	155.
Natuurlyke Geneezing.	11.	M.	
Geneezing in te groote beweging.	12.	MAZELEN, Hoofdst. LV.	
— in te zwakkebeweging.		Bepaling.	318.
		Oor-	Oor-

V A N Z A A K E N

Oorzaak.	Paragr. §. 319.	PERSING, Hoofdst. XLIV.	Paragr.
Geneezing.	320.	Bepaling.	§. 254.
Maagkuffentjen.	206.	Oorzaken.	255.
Maagmiddel.	20.	In de holligheit der Endeldarm.	256.
Maag-poejer.	20.	In de darmen zelven.	257.
Maag-wyn.	20.	In de omleggende deelen.	258.
Maag-pillen.	20.	Door vochten hier na toe gebragt.	259.
Maag-pleister.	206.	Phrenitis wat het is,	111.
MOEYLYK WATEREN,		Pillen tegen de Jigt.	49.
Hoofdst. LII.		— in 't Graveel.	271.
Beschryving.	298.	Pisdryvend Medicyn Wyn.	287.
O.		Pisdryvende stoving.	287.
Ontbindende Maagwyn.	179.	PISVLOED, Hoofdst. XLIX.	
— tinctuur.	179.	Bepaling.	280.
Ontbindent poejer.	62.	Door Overvloed van waterige vocht.	281.
Ontbindende pleister.	62.	— Eigen bederving.	282.
— stoving.	62.	— Pisdryvende middelen.	283.
ONGEDAANTHEIT, Hoofdst. II.		— Slapheid der Nieren.	284.
Bepaling.	17.	Poejer in het Graveel.	272.
Oorzaken.	18.	— in de Zode.	190.
Gevolgen.	19.	Purgeerdrank in de Waterzugt.	82.
Geneezing.	20.	Purgeermiddel.	16.
Ongevoelige uitwaaseming bevorderende middelen.	44.	— in het Colyk.	54.
ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN, H. LIII.		— in de Pynlyke Buikloop.	250.
Beschryving.	299.	Purgeerpillen in de Waterzugt.	82.
Onnutte vochten bedurven.	28.	PYN VOOR 'T HART, Hoofdst. XXXII.	
OPSTOPPING VAN DE PIS, Hoofdst. XL.		Bepaling.	191.
Bepaling.	284.	Oorzaken.	192.
Oorzaken.	285.	Inzwelginge.	193.
Belette afscheiding.	286.	Scherpe vocht in de maag.	194.
Verstopping.	287.	In de vliezen van de maag.	195.
— in de piswegen.	288.	Elders van daan komende oorzaken.	196.
— door drukken de oorzaken.	289.	Uit koorts.	196.
— breken van de piswegen,	290.	Uit	Uit
	S 2		

R E G I S T E R

Uit stuij- en kramp- kingen.	Paragr. 196.	het hoof. Uit slym.	Paragr. §. 86. 87.
PYNELYKE BUIKLOOP, Hoofdst. XLIII.		Smeering tegen de Lammig- heit.	75.
Bepaling.	247.	Spiritus Salis Ammoniaci ex- temporaneus hoe ge- maakt wordt. §. 45. bl. 42.	
Onderscheid.	248.	SPYSLLOOP, Cap. XXXVIII.	
Oorzaaken.	249.	Bepaling.	227.
Koorts.	250.	Oorzaaken.	228.
Door Bedurven Gal.	251.	Door slym.	229.
— Zwarte Gal.	252.	— Zwakker beweging der Darmen.	230.
Pynstillent middel in de Zin- kingen.	45.	— Verstopping der Chyl- wegen.	231.
R.		Stoppent Clysteer.	246.
ROODE LOOP, Hoofdst. XLII.		Syrupus papaveris albi, hoe die gemaakt wordt.	54.
Bepaling.	244.	T.	
Onderscheid.	245.	TROMMELZUCHT, Hoofdst. XLVI.	
Geneezing.	246.	Bepaling.	264.
S.		Oorzaaken.	265.
Sal volatile siccum.	87.	Geneezing.	266.
SCHOURBUIK, Hoofdst. IV.		V.	
Bepaling.	29.	Verdryvent papje.	79.
Onderscheid.	30.	Verdryvent poejer.	79.
Oorzaaken.	31.	VERKEERDE DORST, Hoofdst. XXXIII.	
Gevolgen.	32.	Bepaling.	197.
Geneezing.	33.	Door Gebrek van waterige vocht door lozing.	198.
SLAAPLOOSHEIT, Hoofdst. XIV.		— zonder lozing.	199.
Bepaling.	88.	— Gebruik van spys.	200.
Uitwendige oorzaken.	89.	— Bederving.	201.
Inwendige oorzaken.	90.	VERKEERDE EETLUST, Hoofdst. XXX.	
Gevolgen.	91.	Bepaling.	182.
Geneezing.	92.	Oorzaaken.	183.
SLAAPZUCHT, Hoofdst. XIII.		Door zuure stof in de maag.	184.
Bepaling.	82.	Door	
Onderscheid.	83.		
Oorzaaken.	84.		
Uit overvloed van bloed.	85.		
Uit drift van het bloed na het			

V A N Z A A K E N

Door Eigenaartige beder- ving.	Paragr. §. 185.	Waterlozende en versterken- de wyn.	Paragr. §. 79.
— Medelyden der delen.	186.	WATERZUCHT, Hoofdst. XII.	
Verkoelende en losmakende Scheurbuik middelen.	35.	Bepaling.	76.
— Clysteer.	12.	Oorzaaken.	77.
— Purgatie.	12.	Door Belette te rugvloeying.	78.
— Drank.	12.	— Opflorping.	79.
— Drank tegen de verrotting.	25.	— Verminderde bewe- ging in de aderen.	80.
VERLOOREN EETLUST, Hoofdst. XXIX.		Genezing in te groote sly- merigheid.	81.
Bepaling.	177.	WINDEN Hoofdst. VII.	
Oorzaaken.	178.	Bepaling.	50.
Door slym in de maag.	179.	Oorzaken.	51.
— Bedurven Gal.	180.	Winderige gezwellen.	52.
— Bedurven vochten in de maag.	181.	Loozing van Winden.	53.
Versterkende drank in 't bloedwateren.	278.	Rommeling van Winden.	54.
Versterkent kuffentje in 't bloedwateren.	278.	Vliagende winden.	55.
Versterkent Scheurbuikmid- del.	34.	Winden door het vatten van koude.	56.
Versterkende en waterlozen- de wyn.	79.	Windbrekent Mixtuur.	53.
Verwarmende en ontbinden- de Scheurbuik-midde- len.	33.	WURMEN, Hoofdst. XLV.	
Vryster-ziekte beschreven.	185.	Bepaling.	260.
W.		Oorzaaken.	261.
WALGINGE, Hoofdst. XXVII.		Tekenen.	262.
Bepaling.	166.	Geneezing.	263.
Oorzaaken.	167.	Y.	
Door ingezwolgen spys of drank.	168.	YLHOOFDIGHEIT, Hoofdst. XVII.	
— Lichaams beweging.	169.	Bepaling.	107.
— Gemoeds beweging.	170.	Oorzaaken.	108.
— Bedurven stof in de maag.	171.	Door Dronkenschap.	109.
— Roos of ontsteking.	172.	— Koorts.	110.
S 3		— Ontsteking der her- zenvliezen.	111.
		Z.	
		Zagte Clysteer.	209.
		Zenuwzap beschreven.	41.
		ZIN-	

REGISTER VAN ZAAKEN.

	Paragr.		Paragr.
ZINKINGEN, Hoofdst. V.]	§.	Bepaling.	§. 64.
Bepaling.	37.	Oorzaken.	65.
Oorzaaken.	38.	Genezing uit de zwarte gal	66.
Welke stof de zinkingen voortbrengt.	39.	Genezing uit bedurven vocht.	67.
De stof in het zenuw zap.	42.	Zweetmiddel in de hoeft.	137.
G volgen.	43.	ZYDE-WEE. Hoofdst. XXIII.	
Genezing	44.	Bepaling.	147.
ZODE. Hoofdst. XXXI.		Door ontsteking.	148.
Bepaling.	187.	— de Roos.	149.
Oorzaaken.	188.	— de koorts.	150.
Gevolgen.	189.	— Zinkingen.	151.
Genezing.	190.		
ZWARTE GAL ZIEKT B.			
Hoofdst. IX.			

By den Drukker van dit Werk zyn insgelyks gedrukt, de navolgende Medicynsche en Filofoofische Werken.

Exercitatio Medico-Chirurgica, de SCIRRHO & CARCINOMATE in qua etiam FUNGI & SARCOMATA pertractantur. Auctore JOANNE GRASHUIS Medico Amstelodamensi, & Casarea Leopoldinae Academie Socio. 8vo.

PHARMACOPOEA AMSTELÆDAMENSIS RENOVATA, in 4to & 12mo.

De Vernieuwde Amsterdamsche Apotbeek, waar in alle de Geneesmiddelen, in de Amsterdamsche Apotheek te vinden, beschreeven, en derzelver Bereiding verklaard wordt. in Octavo.

NB. Deze VERNIEUWDE APOTHEEK, is met goedvinden van de Heeren Burgermeesteren van Amsterdam, aor de Inspectores Collegii Medici opgesteld, in plaats van de onwettige en verouderde Amsterdamsche Apotbeek in 12mo; en is, om ze van die te onderscheiden, met derzelver Wapen en Privilegie daar voor gedrukt. Genees- en Heelkundige Verhandeling van de SCIRRHUS en CANCER, of het Knoest en Kreeftgezwet, waar in ook de Natuur van de FUNGUS en SARCOMA, of het Uitwas en Vleesch gezwel onderzocht wordt. Hier is bygevoegd eene Waarneming van SPINA BIFIDA, opgehelderd door eene Aftekening in Levensgrootte: beneffens eenige Bedenkingen over de Oorzaaken van dat Gebrek en andere tegen-natuurlyke Gesteldheden, waar mede kinderen ter Weereld komen. Door JOANNES GRASHUIS Med. Doctor te Amsterdam, in groot. 8vo.

Proeve om Gezond en Lang te leven; uit langdurige Onderzinding in 't Engelsch beschreven door G. CHEYNE, M. D. en Lid van de Koninklyke Societeit te Londen. 8vo.

Nieuwe Oeffening der Geneeskunde, behelsende een Beschryving van de Ziektens, derzelver Oorzaaken, Kentekenen, Voortekenen en Hulpmiddelen, geschikt naar de wyze der besten inzonderheid Nieuwe Schryvers der Geneeskunde, door P. SHAW. Uit het Engelsch na den Vyfden Druk vertaald en met eenige Aanmerkingen vermeerderd door Dr. J. v. Eems. in Gr. 8vo. 2 Deelen.

Uitgeleese Filofoofische Verhandelingen, waar in berigt ge-geeven word van veele voornaame deelen der Natuurkunde en Natuurlyke Historie, als mede van nieuwe Ontdekkingen, Proeven en Waarneemingen, door voornaame Natuurkundigen in verscheide gedeeltens des Aardryks genomen of beschreven, gr. 8vo. 5 stukken. In dezelve vindt men eenige uitmuntende Verhandelingen over verscheide deelen der Natuur- Genees- en Heelkunde van de

de Heeren *Reaumur, Haëes, Sloane, Boerhaave, de
Corter, Desaguliers, Musschenbroek, Lulofs, Martens,
Centen, de Wind, Marcel, Steenwyk, Nettis, Noppe,
Rega* en verscheide andere.

De Natuurkunde uit Ondervindingen opgemaakt; door Dr.
J. TH. DESAGULIERS, Lid van de Koninklyke Societeit
van Londen; uit het Engels vertaalt door een Liefheb-
ber van de Natuurkunde, en met XLIV keurlyke Platen
opgehelderd; in gr. 4to. Het TWEDE DEEL of het
*Vervolg van dit voortreffelyke Werk zal ook spoedig uitge-
geven worden.*

*Korte Inhoud der Philosophische Lessen van Dr. J. TH. DE-
SAGULIERS,* vervattende een kort begrip van de Beginse-
len en Gronden der Proefondervindelyke Natuurkunde,
in gr. 8vo. met Fig.

Gods Wysheid geopenbaart in de Werken der Scheppinge,
door JOHN RAY, in zyn leven Lid van de Koninklyke So-
cieteit te Londen, en nu volgens den IXden Drnk ver-
taalt. in 8vo.

Inleiding tot de Algemeene Geographie, benevens eenige As-
tronomische en andere Verhandelingen, zoo over de Ko-
meeten, Eclipzen, den Loop van Jupiter, de Grootte
der Aarde, als mede over de Lyfrenten en den Staat des
Menschelyken Geslags enz., door NICOLAAS STRUYCK
gr. 4to met Figuren.

Wysgeertige Verhandeling van de Werken der Natuure. Waar
in de verscheide trapswyze Opklimmingen, in de byzondere
Deelen der Scheppinge, als Mynstoffen, Plantgewassen
en Dieren aangetoond worden. Hier is bygevoegd een
berigt van den Tegenwoordige Staat der Tuinen, zo van
Groot-Brittannien, als van gansch Europa. Als mede
nieuwe Ondervindingen ter verbetering van onvrugtbare
Gronden, en aankweeking van Houtgewas, Vrugtboomen,
Wyngaarden, Zalaade, Peulvrugten en alle soorten van
Graanen: benevens eenige Aanmerkingen over den Land-
bouw der Vlaamingen in het Zaayen van Vlas. Door
RICHARD BRADLEY, Lid van 't Koninklyk Genootschap
en Professor in de Kruidkunde te CAMBRIDGE. Met vee-
le Afbeeldingen opgehelderd. Na den Tweeden Druk
uit het Engelsch vertaald. in gr. 8vo.

Het Microscop gemakelyk gemaakt: of I. de Aart, het Ge-
bruik en Vergrootend vermogen der beste soorten van
Microscopen beschreeven, berekend, en verklaard:
II. Een Berigt van de verbaazende Ontdekkingen, die
reeds door het Microscop gedaan zyn. Door HEN-
RY BAKER, Lid van het Koninglyk Genootschap en van
de Maatschappye der Oudheids-Onderzoekers te Londen.
Vercierd met Koperen Platen en naar den tweeden Druk
uit het Engelsch vertaald. in gr. 8vo.

内科撰
爰原本

我爾篤
ゴ
ル
トル

西曆一千七百四十四年

我延享
元年

刊行

洋学文庫
文庫8
C 1119

